

Zajednička procjena stanja u zemlji Bosna i Hercegovina

2013

**Zajednička procjena
stanja u zemlji
Bosna i
Hercegovina**

2013

Sadržaj

01. Razvojni kontekst u BiH	9
A. Historijski osvrt	12
B. Politički osvrt	13
C. Društveno-ekonomski pregled i makroekonomski okvir	14
01. Dinamika siromaštva	14
02. Društveno-ekonomski pregled	14
03. Makroekonomski okvir	14
D. Proces planiranja u BiH	17
E. Milenijumski razvojni ciljevi (MDGs) u BiH	18
F. Budući izazovi	18
01. Pridruživanje Hrvatske Evropskoj uniji	18
02. Međunarodni i regionalni kontekst	19
03. Popis 2013	19
04. Opći izbori 2014	20
G. Ljudska prava	20
01. Međunarodni i domaći pravni okvir	20
02. Državni mehanizmi zaštite	21
03. Kratka analiza ljudskih prava	21
H. Ravnopravnost spolova i osnaživanje žena	22
01. <i>Politika i zakonski okvi</i>	22
02. <i>Žene i ravnopravnost spolova u BiH</i>	22
I. Mladi	24
02. Analiza	25
A. Politički aspekt	27
01. Zastoj vlasti	27
02. Izazov EU integracija	27
03. Korupcija	28
04. Vladavina zakona i tranzicijska pravda	28
05. Nepotpuni proces izgradnje mira	30
B. Sigurnosni aspekt	31
01. Pitanja koja se odnose na sigurnost	31
02. Nasilni kriminalni i etnički incidenti	31

03. Percepcija sigurnosti kod javnosti	31
04. Socijalni protesti	31
05. Psihosocijalni aspekt	32
06. Kriza identiteta	33
07. Malo oružje i lako naoružanje (SALW)	33
08. Smanjenje rizika od prirodnih nepogoda i drugih katastrofa	33
09. Migracije, azil i trgovina ljudima	34
C. Društveno-ekonomski aspekt	36
01. Situacija na tržištu rada	36
02. Ruralni ekonomski razvoj	38
03. Socijalna zaštita i penzijski sistem	39
04. Socijalna inkluzija	41
05. Obrazovanje	43
06. Zdravstvo	45
07. Izbjeglice i raseljene osobe	47
08. Popis i dinamika stanovništva	48
09. Okoliš i energija	49
10. Kultura	52
03. Utvrđivanje prioriteta razvojne podrške UN-a	53
A. Uticaj trenutnog angažmana UN-a u BiH	55
B. Trendovi u donatorskoj razvojnoj pomoći u BiH	56
C. Potreba za UN razvojnom podrškom	57
04. Dodaci	61
A. Dodatak: Indeks humanog razvoja za BiH	63
B. Dodatak: Status napretka u pogledu MDG-a u BiH	65
CILJ 1: Iskorijeniti krajnje siromaštvo i glad	65
CILJ 2: Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja	65
CILJ 3: Unaprijediti jednakost spolova i osnažiti žene	65
CILJ 4: Smanjiti smrtnost djece	65
CILJ 5: Unaprijediti zdravo materinstvo	66
CILJ 6: Suzbijati HIV/AIDS, malariju i druge bolesti	66
CILJ 7: Osigurati održivost okoliša	66
CILJ 8: Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj	66
C. Dodatak: Lista UN-ovih sporazuma koje je BiH ratificirala, a koji su od prioritarnog značaja za buduće programsko partnerstvo sa BiH	67

Skraćenice

BDP	Bruto domaći proizvod
BiH	Bosna i Hercegovina
BiH CC	Ustavni sud Bosne i Hercegovine
CCA	Common Country Assessment
CEB	Razvojna banka Vijeća Evrope
CEDAW	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama
CMW	Konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica
CRC	Konvencija o pravima djeteta
CSO	Organizacija civilnog društva
DB	Brčko Distrikt
DEI	Direkcija za evropske integracije
DEP	Direkcija za ekonomsko planiranje
DPA	Dejtonski mirovni sporazum
DRR	Smanjenje rizika od prirodnih nepogoda i drugih katastrofa
EC	Evropska komisija
ECHR	Evropski sud za ljudska prava
EE/RES	Energetska efikasnost/Sistemi obnovljive energije
EU	Evropska unija
EUPM	Policijska misija EU
EUROSTAT	Ured za statistiku Evropske unije
FAO	Organizacija UN-a za hranu i poljoprivredu
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FDI	Direktne strane investicije
GBV	Rodno zasnovano nasilje
GFAP	Opći okvirni sporazum za mir
HDI	Indeks humanog razvoja
ICMP	Međunarodna komisija za nestale osobe
ICTY	Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju
IDP	Interno raseljena osoba
ILO	Međunarodna organizacija rada
IMF	Međunarodni monetarni fond
IOM	Međunarodna organizacija za migracije
IPA	EU instrument pretpristupne pomoći

- LFS** Anketa radne snage
- LLRM** Upravljanje rizicima na lokalnom nivou
- M&E** Monitoring i evaluacija
- MDG** Milenijumski razvojni cilj
- MEA** Multilateralni okolišni sporazum
- MICS** Istraživanje višestrukih pokazatelja
- MoFT** Ministarstvo finansija i trezora BiH
- NATO** Organizacija Sjevernoatlantskog saveza
- NGO** Nevladina organizacija
- ODA** Zvanična razvojna pomoć
- OHCHR** Ured visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava
- OHR** Ured visokog predstavnika
- OSCE** Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
- PHC** Primarna zdravstvena zaštita
- RCO** Ured rezidentnog koordinatora
- RHP** Regionalni stambeni program
- RS** Republika Srpska
- SAA** Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
- SALW** Malo oružje i lako naoružanje
- SEE** Jugoistočna Evropa
- SIPA** Državna agencija za istragu i zaštitu
- SV** Seksualno nasilje
- THB** Trgovina ljudima
- UN** Ujedinjene nacije
- UNCT** Tim Ujedinjenih nacija u zemlji
- UNDAF** Okvir razvojne pomoći Ujedinjenih nacija
- UNDP** Razvojni program Ujedinjenih nacija
- UNEP** Program Ujedinjenih nacija za okoliš
- UNESCO** Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
- UNFPA** Populacijski fond Ujedinjenih nacija
- UNHCR** Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice
- UNICEF** Fond Ujedinjenih nacija za djecu
- UNIDO** Organizacija Ujedinjenih nacija za industrijski razvoj
- UNODC** Ured Ujedinjenih nacija za drogu i kriminal
- UNV** Volonteri Ujedinjenih nacija
- VWS** Žrtve i svjedoci
- WB** Svjetska banka
- WHO** Svjetska zdravstvena organizacija

Uvod

Situacija u Bosni i Hercegovini (BiH) izuzetno je složena i puna izazova. Vlasti i društvena zajednica i dalje se suočavaju s političkim, ekonomskim i društvenim posljedicama razornog rata, koji se desio u periodu od 1992. do 1995. godine. Bez obzira na očigledan napredak ostvaren u toku početnog postkonfliktnog perioda i na podršku međunarodne zajednice, tokom prošlih šest godina došlo je do usporavanja napretka, a u nekim oblastima čak do nazadovanja. Danas je BiH suočena sa izazovima u smislu internog funkcioniranja, upravljanja i ostvarivanja napretka ka članstvu u Evropskoj uniji (EU). Politički zastoj i institucionalne blokade u pitanjima kao što su upravljanje i vladavina prava, te proces pristupanja Evropskoj uniji, naglašavaju poteškoće pri postizanju kompromisa i zajedničke vizije kako bi BiH prevazišla ratno nasljeđe i podjele uzrokovane ratom. Jedan od izazova predstavlja to što nema procesa planiranja razvoja i razvojnih ciljeva i prioriteta dogovorenih na nivou cijele države. Napori usmjereni ka uspostavu efikasnog i djelotvornog internog koordinacijskog mehanizma – što je ključni uvjet za EU integraciju – tek treba da ponude rješenje prihvatljivo svim vlastima u BiH.

U tom kontekstu, Tim Ujedinjenih nacija (UNCT) u BiH započeo je pripremu *Zajedničke procjene stanja u zemlji* (CCA) u aprilu/travnju 2013. godine, pod vodstvom Ureda rezidentnog koordinatora Ujedinjenih nacija (RCO) i uz podršku rezidentnih i nerezidentnih agencija Ujedinjenih nacija (UN). Cilj *Zajedničke procjene stanja u zemlji* je procijeniti status razvojnih izazova u BiH i osigurati osnovu za UNCT i partnere u zemlji za utvrđivanje prioriteta za sljedeći *Okvir razvojne pomoći Ujedinjenih nacija* (UNDAF) za period 2015-2019.

godina. Zasnovan je na postojećem analitičkom radu UN-a, konsultacijama koje su u toku između UN agencija, resornih ministarstava i civilnog društva, te se nadograđuje na državne politike kao što su *Revidirana strategija za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, Izvještaj o stanju okoliša, Izvještaj o napretku u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva u BiH iz 2013. godine, Istraživanje višestrukih pokazatelja iz 2012. godine, te Državna politika zapošljavanja i druge sektorske strategije koje su usvojile vlasti u BiH*. Također je provedena on-line anketa o konkurentnim prednostima UN-a u BiH kako bi se bolje shvatila perspektiva partnera u područjima u kojima bi pomoć UN-a mogla ostvariti najveći uticaj.

CCA proširuje tradicionalnu procjenu razvojnih izazova i analizira političku i sigurnosnu dinamiku u zemlji. Na taj način UNCT i partneri u zemlji dobili su sveobuhvatniju analitičku platformu za strateško planiranje. U maju/svibnju 2013. godine provedeno je ispitivanje javnog mnijenja (UN anketa o stanju u zemlji)⁰¹ kako bi se sagledali mišljenja i stavovi građana o trenutnim izazovima u BiH, uključujući pitanja koja se odnose na pomirenje, rat i ulogu međunarodne zajednice. Primjenom pristupa zasnovanog na ljudskim pravima CCA naglašava veliki broj pitanja koja također zaslužuju pažnju i za koja se smatra da im je neophodna podrška agencija sistema UN-a.

Potencijalne prioritetne oblasti opisane u dijelu III predstavljaju mogućnosti da se UNCT i partneri u zemlji dogovore i osiguraju sveobuhvatnije i efikasnije rezultate razvoja na svim nivoima u državi.

⁰¹ Anketu provela agencija Prism Research za potrebe Ureda rezidentnog koordinatora u BiH.

01.

Državni razvojni kontekst

01.

Državni razvojni kontekst

Zvanični naziv:	Bosna i Hercegovina (najčešće korištena skraćenica BiH)
Glavni grad:	Sarajevo
Ostali veći gradovi:	Banja Luka, Bihać, Mostar, Tuzla, Zenica
Geografska lokacija:	Jugoistočna Evropa, graniči sa Hrvatskom (932km), Srbijom (312km) i Crnom Gorom (215km)
Površina:	51.209 km ²
Stanovništvo:	3.791.622 (2013) ⁰²
Vjere:	muslimani (44%), pravoslavni hrišćani (32%), rimokatolici (17%), ostali (7%)
Etničke grupe:	Bošnjaci, Srbi, Hrvati i ostali
Jezici:	bosanski, srpski, hrvatski (svi zvanični jezici)
Administrativna organizacija:	dva entiteta (Federacija BiH i Republika Srpska) i Brčko Distrikt BiH
Struktura vlade:	BiH je parlamentarna demokratija sa dvodomnim parlamentom (Predstavnički dom i Dom naroda), tročlanim Predsjedništvom koje funkcioniše po principu rotacije, Vijećem ministara i Ustavnim sudom
BDP:	17,8 milijardi USD (2012.)
BDP po glavi stanovnika:	4.639 USD (2012.)
Valuta :	Konvertibilna marka (BAM – zvanična oznaka; KM – uobičajeno se koristi)
Kurs valute:	1 EUR = 1,95 KM (fiksni kurs), 1USD = 1,441 KM (UN zvanični kurs na dan 1. februara 2014.)
Reljef:	Neravan, planinski teren, sa Dinarskim planinama koje dominiraju krajolikom. Najviši vrh, planina Maglič, dostiže 2.387 m. Guste šume pokrivaju gotovo 50% zemlje. Na sjeveru, dolinom rijeke Save, brežuljkasta, plodna ravnica proteže se od istoka ka zapadu. Zemlja ima 23 km morske obale na jugozapadu, odnosno izlaz na Jadransko more.
Klima:	Zime mogu biti veoma hladne sa mnogo snijega, posebno u brdskom i planinskom području. Ljeta su uglavnom topla i ugodna.
Geografska dužina/širina:	44 N, 18 E
Vremenska zona:	CET (GMT + 1 sat)
Internet domena:	.ba
Međ. pozivni broj:	+387

Izvor: Agencija za promociju stranih investicija BiH (www.fipa.gov.ba) i Agencija za statistiku BiH (www.bhas.ba)

⁰² Preliminarni rezultati popisa, novembar/studen 2013.

A. Historijski osvrt

Iako je kraj rata u BiH, koji je trajao od 1992. do 1995. godine, označen konkretnim događajem, odnosno potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma za mir (GFAP) u Parizu 14. decembra/prosinca 1995. godine, tačan datum početka rata 1992. teško je utvrditi. Nakon pada komunizma širom bivšeg Istočnog bloka, posljedice ovog historijskog procesa odrazile su se i na bivšu Jugoslaviju, koja se sastojala od šest saveznih republika i dvije autonomne pokrajine.⁰³ Komunistički sistem, koji je održao zemlju cjelovitom gotovo 50 godina, brzo je gubio svoj ideološki uticaj. U međuvremenu, nacionalistički antagonizam između saveznih republika sve više je rastao i prijetio stabilnosti i integritetu zemlje. Cilj srbijanskog političkog vodstva da se očuva centralizirani sistem i ciljevi drugih federalnih republika, prvenstveno Slovenije i Hrvatske, da se dostigne veći stepen decentralizacije, činili su se nepomirljivim. Nakon proglašenja neovisnosti Slovenije i Hrvatske u junu 1991, započeo je oružani sukob, prvo u Sloveniji, zatim u Hrvatskoj, između Jugoslavenske narodne armije (JNA) s jedne i lokalne policije i snaga teritorijalne odbrane s druge strane.

Etnički i vjerski izmiješana, BiH se našla u teškoj poziciji na početku sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine,⁰⁴ 45% stanovništva izjasnilo se prema etničkoj pripadnosti kao Muslimani,⁰⁵ 31% kao Srbi, 17% kao Hrvati, 6% kao Jugoslaveni.⁰⁶ Dok su srpski političari u BiH zagovarali nastavak jugoslavenske unije, hrvatski političari u BiH otvoreno su pozivali na neovisnost BiH. Muslimansko političko vodstvo u početku je nastojalo napraviti kompromis između ove dvije opcije. Međutim, kako se politički sukob intenzivirao, podrška neovisnosti je postajala sve snažnija. Dana 29. februara/veljače i 1. marta/ožujka 1992. godine BiH je organizirala referendum za neovisnost, koji je u većini bojkotiralo srpsko stanovništvo. Odziv na referendum bio je 63%, a 93% glasača glasalo je za neovisnost. Evropska komisija priznala je BiH kao neovisnu zemlju 6. aprila/travnja, nakon čega je uslijedilo priznanje od Sjedinjenih Američkih

Država 7. aprila/travnja 1992. godine. Bosna i Hercegovina je 22. maja/svibnja 1992. godine primljena u UN kao nova članica. Međunarodnim priznanjem BiH intenzivirali su se sporadični oružani sukobi u Sarajevu i drugim dijelovima BiH, te prerasli u otvoreni sukob između Jugoslavenske armije, srpske lokalne policije i paravojnih snaga s jedne strane, i BiH teritorijalne odbrane, policije i paravojnih snaga s druge strane. Stoga se događaji koji su vezani za međunarodno priznanje BiH općenito povezuju sa početkom rata 1992-95.

Broj žrtava nastradalih u ratu 1992-95. u BiH često se osporava i politizira. Nepostojanje tačnih i zvaničnih podataka također doprinosi poteškoći utvrđivanja preciznih brojeva. Izvori UN-a navode ukupan broj nastradalih od oko 105.000.⁰⁷ U pogledu nestalih osoba, Međunarodna komisija za nestale osobe (ICMP) navodi da je od ukupnog broja od oko 3,4 miliona stanovnika na kraju sukoba 1995. godine procijenjeno da je 30.000 osoba nestalo. Do danas nije poznata sudbina oko 10.000 nestalih osoba.⁰⁸

Prema procjenama UNHCR-a, u BiH se nalazi oko 103.000 interno raseljenih osoba (IDP), od kojih 8.500 još uvijek živi u trošnim privremenim kolektivnim centrima, dok dodatnih 15.000 živi u „alternativnim“ stambenim jedinicama. Oko 47.000 manjinskih povratnika nije uspjelo pronaći održiva rješenja za život, a za 7.000 izbjeglica iz Hrvatske potrebna je pomoć po pitanju lokalne integracije ili dobrovoljnog povratka. Od 2,2 miliona ljudi koji su prisilno napustili svoje domove u BiH i izvan njenih granica, 1,2 miliona i dalje su izbjeglice.⁰⁹

Uz posredovanje međunarodne zajednice, predstavnici strana uključenih u sukob, uključujući susjednu Republiku Hrvatsku i Saveznu Republiku Jugoslaviju, pregovarali su o Općem okvirnom sporazumu za mir na pregovorima koje su vodile SAD u Daytonu, Ohio, u novembru/studenom 1995. godine. Dana 21. 11. strane su uspješno zaključile pregovore, a 14. decembra/prosinca 1995. godine potpisan je GFAP u Parizu. Dejtonskim mirovnim sporazumom uspostavljena

⁰³ Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Crna Gora, Srbija (sa dvije autonomne pokrajine Kosovo i Vojvodina), i Slovenija.

⁰⁴ BiH je u oktobru/listopadu 2013. godine provela prvi popis stanovništva nakon 1991. godine.

⁰⁵ U vrijeme popisa iz 1991. godine kategorija "Musliman" podrazumijevala je vjerski kao i etnički identitet. Termin Bošnjak ponovno je uveden 1993. godine

⁰⁶ Zavod za statistiku Federacije BiH: <http://www.fzs.ba/index.html>.

⁰⁷ http://www.icty.org/x/file/About/OTP/War_Demographics/en/bih_casualty_undercount_conf_paper_100201.pdf

⁰⁸ <http://www.ic-mp.org/>

⁰⁹ <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/Izbjeglice/Revidirana%20Strategija%20BiH%20za%20provedbu%20Aneksa%20VII%20DMS.pdf>

je Bosna i Hercegovina kao država koju čine dva entiteta, svaki sa visokim stepenom autonomije: Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH)¹⁰ i Republika Srpska (RS), kao i Brčko Distrikt (DB), samoupravna jedinica pod direktnom nadležnošću vlade na državnom nivou.

Ustav BiH proizlazi direktno iz Općeg okvirnog sporazuma za mir. Njime je stvorena složena i prilično skupa vladajuća struktura u BiH, sa 14 izvršnih vlada, 14 premijera, više od 130 ministara, 3 predsjednika, 2 predsjednika entiteta, 4 zamjenika predsjednika entiteta itd. Nejasnoće u pogledu podjele odgovornosti između različitih nivoa vlasti i davanje brojnih mogućnosti veta u procesima odlučivanja direktno je doprinijelo političkoj polarizaciji u zemlji i čestim institucionalnim zastojima.

Prema Dejtonskom mirovnom sporazumu, državna vlada BiH dobila je ograničene odgovornosti. One uključuju vanjsku politiku, vanjskotrgovinsku politiku, carinsku politiku, monetarnu politiku, finansiranje institucija i međunarodne obaveze BiH, imigracijsku politiku i propise za izbjeglice i azil, međunarodnu i međuentitetsku provedbu zakona u krivičnim pitanjima, uključujući odnose s Interpolom, ustavu i rad zajedničkih i međunarodnih komunikacijskih mehanizama, regulaciju međuentitetskog transporta i kontrolu zračnog saobraćaja. Dodatne odgovornosti¹¹ dodijeljene su vladi na državnom nivou u godinama koje su uslijedile nakon sukoba, a koje imaju pravnu osnovu u Ustavu BiH. Međutim, u većini slučajeva one su utvrđene odlukama visokih predstavnika u BiH.¹²

B. Politički osvrt

Tranzicija BiH iz postkonfliktne zemlje prema modernom društvu orijentiranom ka EU otežana je političkim zastojima na državnom i entitetskim nivoima koji su usporili proces reforme u zemlji.

Gotovo dvije decenije nakon rata, BiH lideri i građani još nisu u stanju u potpunosti prevazići etničke, ideološke i političke podjele. Zemlja nije bila u mogućnosti postići konsenzus u pogledu svoje prošlosti i puta u budućnost. Zbog ovih razilaženja građani, lideri i civilno društvo u BiH nisu riješili višestruke izazove koji ugrožavaju proces razvoja zemlje i političku, socijalnu i ekonomsku stabilnost. Ove etničke/nacionalne, regionalne, ekonomske, vjerske i socijalne podjele vjerovatno će ostati prisutne i na izborima 2014. godine, pa i nakon toga. Međunarodna zajednica i civilno društvo izrazili su veliku zabrinutost da političke stranke u zemlji svoje napore usmjeravaju u većoj mjeri na održavanje glasačkog tijela nego na rješavanje potreba stanovništva. Ukoliko se ne preokrenu postojeći negativni trendovi, postoji sve veći rizik da politička, ekonomska i socijalna situacija na terenu ugrozi proces reforme u BiH i potencijalno destabilizira zemlju.¹³

Međunarodna zajednica snosi određenu odgovornost za trenutnu situaciju. Izražen intervencionistički pristup primijenjen u ranim godinama oporavka, koji je karakteriziralo nametanje zakona i smjenjivanje zvaničnika, obeshabiralo je lokalno vlasništvo i potaknulo određeni nivo ovisnosti o međunarodnoj zajednici u vezi s rješavanjem domaćih problema. Pokušaji podržavanja dubljih strukturnih promjena kroz ustavnu reformu, kao što je „aprilski paket“ iz 2005-2006. i presuda Evropskog suda za ljudska prava (ECHR) iz decembra/prosinca 2009. godine u predmetu Sejdić i Finci protiv BiH¹⁴ nisu se pokazali uspješnim.

¹⁰ Entitet Federacija BiH dalje je podijeljen na 10 kantona.

¹¹ Sigurnost i odbrana, indirektni porezi, pravosuđe itd.

¹² Mandat visokog predstavnika utvrđen je Aneksom 10. GFAP-a. Daje visokom predstavniku konačnu nadležnost pri tumačenju civilnog aspekta provedbe mira.

¹³ Fond za mir i njegov indeks propalih država je 2013. godine BiH stavio na 83. mjesto, što je najlošija pozicija u poređenju sa zemljama bivše Jugoslavije.

¹⁴ U decembru/prosinca 2009. godine Evropski sud za ljudska prava (ECHR), odlučujući po dvije odvojene žalbe koje su protiv Bosne i Hercegovine uložili Dervo Sejdić, Rom, i Jakob Finci, Jevrej, donio je presudu da dijelovi Ustava BiH, kojima se utvrđuje određeni broj pozicija za pripadnike određenih etničkih grupa, krši prava manjina (ECHR presuda, tužbe 27996/06 i 34836/06). Kao rezultat toga, BiH treba usvojiti novi mehanizam za odabir članova Predsjedništva i Doma naroda.

C. Društveno-ekonomski pregled i makroekonomski okvir

01. Dinamika siromaštva

Prema podacima ankete o potrošnji domaćinstava, koja je provedena za 2011. godinu,¹⁵ 18% stanovništva živjelo je u relativnom siromaštvu, a svako šesto domaćinstvo je siromašno. Prag relativnog siromaštva iznosio je 416 KM (297 USD) mjesečno po ekvivalentnoj odrasloj osobi. Siromaštvo je izraženije u Republici Srpskoj, gdje je gotovo svaki peti stanovnik siromašan. Najniži nivo siromaštva utvrđen je u Brčko Distriktu, gdje gotovo svaki sedmi stanovnik živi u relativnom siromaštvu. Prema metodologiji Svjetske banke (WB), u 2012. godini 15% stanovništva živjelo je ispod opće granice siromaštva, koja je utvrđena na iznosu od 235 KM (167 USD) mjesečno po ekvivalentnoj odrasloj osobi, što predstavlja povećanje siromaštva od 0,6% u odnosu na 2007. godinu.¹⁶

Izdaci za potrošnju siromašnih domaćinstava u BiH u prosjeku su 25% ispod granice siromaštva. Raspodjela ekvivalentnih izdataka za potrošnju bila je nejednaka – 20% najbogatijih domaćinstava troši gotovo pet puta više od 20% najsiromašnijih domaćinstava. Iako je nejednakost veća u FBiH nego u drugim dijelovima zemlje (5,2 u odnosu na 4,4), siromaštvo je manje u FBiH (17%) nego u RS (19%).¹⁷ U 2011. godini prosječna potrošnja domaćinstava je iznosila 1.569 KM (1.120 USD) dok je neto prosječna plaća u 2011. godina u BiH iznosila 816 KM (582 USD). Najveći udio prosječne mjesečne potrošnje domaćinstava bio je za hranu i piće sa 31%, dok je za stanovanje, struju, plin i druge energente iznosio 24%. Veliki dio troškova (11%) odnosi se na prevoz, što uključuje kupovinu i korištenje prevoznih sredstava i troškove korištenja usluga prevoza. Prosječna mjesečna potrošnja je 20% veća u urbanim nego u ruralnim/polururalnim domaćinstvima.

02. Društveno-ekonomski pregled

Bosna i Hercegovina suočena je sa brojnim ozbiljnim ekonomskim, upravljačkim i socijalnim izazovima. Godine političkog zastoja, širenje korupcije, izuzetno složen sistem uprave i visok stepen nezaposlenosti, u kombinaciji sa globalnom i regionalnom ekonomskom krizom, negativno su se odrazili na privredu, te stavili dodatni pritisak na sistem socijalnih usluga, penzijske i zdravstvene sisteme. Ovaj stav odražava se i u anketi UN-a o stanju u zemlji, prema kojoj više od pola ispitanika navodi da nisu zadovoljni postojećom, posebno finansijskom situacijom u svojim domaćinstvima.¹⁸

Bosni i Hercegovini potrebna je obnova privrede i uprave, kao i reforma sistema obrazovanja, zdravstva, socijalnog i penzijskog sistema. BDP uglavnom odlazi na javnu potrošnju, te je potrebno obnoviti napore kako bi se ojačao razvoj privatnog sektora, investicije i trgovina. Za takve aktivnosti, potreban je konsenzus građana BiH, civilnog društva i donositelja odluka kako bi se unaprijedilo okruženje za investiranje.

03. Makroekonomski okvir

Makroekonomsku situaciju karakteriziraju dva ključna negativna procesa:

- **Ekonomska stagnacija:** Trenutni stvarni BDP niži je nego u 2008. godini, nakon niza godina recesije kroz ovaj period (2009/2008 -2,8%, 2010/2009 +0,7%, 2011/2010 +1,0%, 2012/2011 -1,1%).¹⁹ Procjenjuje se da je rast dostigao blizu 1% u 2013. godini, te se očekuje da će se nastaviti u 2014. godini u skladu sa događanjima u Evropi.²⁰
- **Povećanje vanjskog i unutrašnjeg javnog duga:** U 2012. godini vanjski dug vladinog sektora u BiH se povećao i do kraja godine iznosio je 7,15 milijardi KM (4,96 milijardi USD). To je 494 miliona KM (342,8 miliona USD) više nego na kraju 2011. godine. Predstavljeno u procentu BDP-a, stanje koje se odnosi na vladin vanjski dug

¹⁵ Anketa je provedena u periodu 01.01.-31.12.2011. godine, koristeći konačni uzorak od 7.400 domaćinstava. Agencija za statistiku BiH.

¹⁶ U okviru projekta „Izrada, testiranje i smjernice za provedbu nove metodologije(a) za usmjeravanje nedoprinosnih novčanih naknada u Bosni i Hercegovini“ i na osnovu HBS 2011, IBHI je izračunao apsolutnu granicu siromaštva za BiH za 2011. godinu koristeći metodologiju Svjetske banke iz 2007. godine i prethodnih godina (205 KM po glavi stanovnika prema cijenama iz 2007. godine).

¹⁷ BHAS, HBS 2011

¹⁸ Anketa javnog mnijenja Prism Research za potrebe UN-ovog Ureda rezidentnog koordinatora, maj/svibanj 2013.

¹⁹ Centralna banka Bosne i Hercegovine, *Kvartalni bilten* br. 3, novembar/studeni 2013.

²⁰ MMF, Bosna i Hercegovina: Peti pregled u okviru stand-by aranžmana i zahtjevi za izuzeće od primjene, produženje i povećanje iznosa aranžmana (februar/veljača 2014. godine).

²¹ Centralna banka Bosne i Hercegovine, *Kvartalni bilten* br. 3, novembar/studeni 2013.

iznosi 27,9%.²¹ Unutrašnji dug 2012. godine dostigao je 16,7% BDP-a.²² Zajedno, unutrašnji i vanjski dug u 2012. godini iznosili su preko 44% BDP-a. Zaduženost sama po sebi ne predstavlja veliku brigu, ali proces ubrzane dinamike zaduživanja uz paralelnu stagnaciju BDP-a je ono što zabrinjava.

Svi nivoi uprave finansirali su visok stepen javne potrošnje zaduživanjem iz dostupnih, iako ograničenih lokalnih i međunarodnih izvora. Nivo duga je prilično visok za zemlju poput BiH, za privredu u razvoju sa fiksnim kursom valute i bez pristupa međunarodnim tržištima kapitala, zbog čega je zemlja osjetljiva na ekonomske šokove. Stoga su potrebni kontinuirani naponi kako bi se krivulja duga bezbjedno usmjerila na silaznu putanju i kako bi se smanjio teret duga za privredu i osigurala fiskalna stabilnost. Ove reforme treba da budu usmjerene na smanjenje veličine vlade, unapređenje strukture rashoda, reformu programa socijalnih prava i bolje upravljanje javnim finansijama.

Strane direktne investicije značajno su se smanjile sa 5,4% 2008. na 1,4% 2010. godine, ali od tog perioda došlo je do povećanja na 3,8% u 2012. godini. Ukupna vrijednost priliva direktnih investicija u 2012. godini iznosila je 992,7 miliona KM (688,9 miliona USD), što je za 458,1 milion KM (317,9 miliona USD), ili 85,7% više u odnosu na prethodnu godinu. Priliv investicija uglavnom se odnosi na nefinansijske sektore privrede. Najveći rast investicija zabilježen je u proizvodnji osnovnih metala i trgovine na veliko.²³

Nakon perioda poboljšanja između 2004. i 2006. godine, upravljanje javnim finansijama značajno se pogoršalo 2007-2008. godine. Tokom perioda obnove (od 1996. do 2002. godine) javna potrošnja bila je oko 50% BDP-a, dok se u periodu između 2004. i 2006. godine udio javnih rashoda smanjio na oko 46%.²⁴ Nakon uvođenja poreza na dodatnu vrijednost (PDV) 2006. godine, vlade u BiH povećale su javnu potrošnju umjesto uvođenja teških, ali neophodnih strukturnih reformi i

koristile su veće od očekivanih naplata PDV-a kako bi ublažile negativne socijalne efekte takvih reformi.

Tekuća potrošnja istiskuje investicije, koje su potrebne za osiguranje dugoročnog rasta, te nije održiva na postojećem nivou. Najveći dio ove potrošnje odlazi na tri kategorije: (i) plaće u javnom sektoru (13% BDP-a 2011. godine, povećanje sa 11,4% u 2005. godini); (ii) transferi i subvencije (16,5% BDP-a u 2011, povećanje sa 13,2 u 2005. godini); i (iii) nabavka roba i usluga (10,2% BDP-a u 2011, povećanje sa 9,7% u 2005. godini). Veličina vladinih struktura (uprava na kantonalnom, entitetskom i centralnom nivou) doprinosi činjenici da raspodjela sredstava za plaće dostiže gotovo 13% BDP-a, što je među najvišim ne samo na Zapadnom Balkanu nego u Evropi i Centralnoj Aziji.²⁵ Uposlenici u javnom sektoru (isključujući preduzeća u državnom vlasništvu i radnike u zdravstvenom sektoru) čine relativno veliki dio radne snage (11%) i ukupne zaposlenosti (19%²⁶). Kantoni u FBiH imaju najviše uposlenika u javnom sektoru Federacije, a nakon toga slijedi RS i država.

Ipak, određeni aspekti privrede pokazuju privremene znake oporavka.²⁷ U 2013. godini ukupan izvoz dostigao je iznos od 8,38 milijardi KM (6 milijardi USD), što je 6,6% više nego u istom periodu 2012. godine, dok je uvoz dostigao iznos od 15,17 milijardi KM (11 milijardi USD), što je 0,5% niže nego u istom periodu prošle godine. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 55,2%.²⁸ U velikoj mjeri razlog tome su mnogo blaža zima i viši nivoi vode koji su potakli proizvodnju električne energije i izvoz, a mogućnosti za skroman ekonomski oporavak u 2013. godini od oko 0,8% stvarnog rasta BDP-a su poboljšane. Mjesečna inflacija nastavila se smanjivati u aprilu/travnju zbog nižih cijena hrane i energenata. Stopa nezaposlenosti, međutim, porasla je do više od 28%.

Posmatramo li period nakon 2013. godine, spor i postepen rast očekuje se u skladu s predviđenim postepenim oporavkom u Evropi; no, bit će otežan zbog unutrašnjih ograničenja.

²² MMF izvještaj: Bosna i Hercegovina: Drugi pregled u okviru stand-by aranžmana i zahtjevi za izuzeće od primjene i modifikaciju kriterija izvršenja – Izvještaj osoblja; Saopćenje za medije i izjava izvršnog direktora, maj/svibanj 2013

²³ Godišnji izvještaj Centralna banka Bosne i Hercegovine za 2012.

²⁴ Podaci Ministarstva finansija i trezora BiH.

²⁵ IBHI. Dokument „Politička, ekonomska i socijalna kriza u BiH 2012/2013: Put prema novim politikama“. Sarajevo, 2013.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ MMF Izvještaj za zemlju br. 13/196, juli/srpanj 2013.

²⁸ Agencija za statistiku BiH, BiH vanjsko-trgovinske robne statistike, januar-decembar 2013.

Tabela 01 Ključni ekonomski pokazatelji 2009-2013²⁹

	2009	2010	2011	2012	2013
Nominalni BDP (miliona USD)	16.306	16.796	17.401	17.873	18.813
BDP po glavi stanovnika (USD)	4328	4467	4638	4774	5025
Rast BDP-a	-2,9	0,7	1,3	-0,7	0,5
Inflacija	-0,4	2,1	3,7	2,0	1,8
	<i>Kao procenat BDP-a</i>				
Potrošnja	103,6	105,0	108,7	108,6	107,4
Privatna	82,1	83,6	86,7	87,3	86,6
Javna	21,5	21,4	22,1	21,3	20,8
Formiranje bruto kapitala	20,9	17,1	15,7	15,6	15,9
Privatno	13,5	9,1	9,4	9,5	9,6
Javno	7,4	8,0	6,3	6,0	6,3
Štednja	14,9	12,2	6,8	6,3	7,6
Privatna	14,2	9,2	4,1	4,2	3,6
Javna	0,7	3,0	2,7	2,0	3,9
Bilans štednja-investicije	-6,0	-4,9	-8,8	-9,3	-8,4
Fiskalni sektor					
Prihodi	45,0	46,5	46,1	44,8	44,5
Porezi	22,0	23,0	23,1	22,4	21,7
Doprinosi za socijalnu sigurnost	15,1	15,4	15,8	15,4	14,9
Grantovi	2,1	2,5	2,1	2,1	2,0
Ostali prihodi	5,7	5,6	5,1	5,0	5,9
Rashodi	50,3	50,6	48,9	47,4	46,5
Naknade uposlenicima	13,1	12,8	13,0	12,4	12,0
Robe i usluge	9,8	10,1	10,6	10,4	10,3
Socijalna davanja	15,4	14,9	14,6	14,2	13,9
Ostali rashodi (uključujući kamatu i subvencije)	4,7	4,9	4,4	4,3	4,2
Neto akvizicija nefinansijske imovine	7,4	8,0	6,3	6,0	6,3
Fiskalni bilans	-5,5	-4,2	-2,9	-2,6	-2,0
Javni dug	36,2	39,3	40,5	43,9	42,2
Vanjski sektor					
Bilans tekućeg računa	-6,6	-5,5	-9,5	-9,3	-8,4
Vanjski dug	55,0	51,6	49,1	51,5	51,3
Privatni sektor	33,2	26,2	23,1	24,4	23,1
Javni sektor	21,8	25,4	26,0	27,1	28,2
Strane direktne investicije (neto)	1,4	1,5	2,1	3,4	2,8

²⁹ Baza podataka o ekonomskoj perspektivi, Svjetska banka, juli/srpanj 2013.

Očekuje se da rast u BiH omogući povećanje izvoza koji će, u kombinaciji sa stabilnim prilivom doznaka iz inozemstva, povećati prihode, te samim tim i potrošnju i uvoz. Pored povećanja izvoza u Evropsku uniju, BiH će morati pronaći alternativna tržišta kako bi unaprijedila svoju privredu. Osiguravanjem da su domaća tržišta snabdjevena domaćim robama, povećanjem fiskalne odgovornosti i jačim privatnim poduzetništvom može se značajno unaprijediti privreda, doprinijeti smanjenju deficita i pomoći apsorpiranje određenih uticaja neophodnih rezova u upravi. Pored toga, treba se riješiti niska produktivnost u svim sektorima kako bi se pomoglo povećanje konkurentnosti na domaćem i međunarodnom tržištu. Ukoliko su dugoročno održive, javne investicije u infrastrukturne projekte, posebno putem zaduživanja i iz donatorskih sredstava, također bi trebale pomoći poticanju ekonomske aktivnosti. Međutim, očekuje se da će stope rasta ostati na nivouima prije krize, djelimično zato što će se kreditiranje banaka povećavati sporijom dinamikom nego što je to bio slučaj prije krize, te zato što nema prostora za domaće finansijske poticaje. Za brži ekonomski rast i smanjenje nezaposlenosti potreban je značajan napredak u provedbi strukturnih reformi. Dugoročno, važno je shvatiti da postojeći skromni napredak u pogledu ekonomskog oporavka nije dovoljan da bi se napravio bilo kakav uočljiv uticaj na životni standard bh. građana ili smanjila neprihvatljivo visoka stopa nezaposlenosti. Ovakav oporavak definitivno ne stvara potencijal za značajan rast bh. ekonomije. Jedna metoda za stvaranje radnih mjesta bila bi razvoj snažnog i konkurentnog privatnog sektora kroz pozicioniranje Bosne i Hercegovine kao atraktivnog mjesta za investiranje. To se može postići kroz poboljšanje poslovnog okruženja putem pojednostavljenja procesa započinjanja i vođenja poslovne djelatnosti, reforme tržišta rada, kako bi se stvorilo poticajno okruženje za stvaranje radnih mjesta. Najbolji način da se to postigne je konstruktivan dijalog sa zainteresiranim stranama, uključujući sindikate i predstavnike poslodavaca, uz uzimanje u obzir interesa onih koji su trenutno bez posla. Pozitivan znak je da se BiH značajno pomjerila na listi globalne konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma, te je trenutno 87. na listi od ukupno 148 zemalja.³⁰

D. Proces planiranja u BiH

Iako postoje entitetske i sektorske strategije i planovi, BiH nema sveobuhvatnu državnu razvojnu strategiju ni proces planiranja. Tome doprinose neslaganja u vezi s podjelom odgovornosti na državnom i entitetskim nivoima. BiH također nema funkcionalan interni mehanizam koji bi mogao koordinirati i olakšati interakciju između različitih procesa planiranja, pomoći da se utvrde zajednički stavovi i omogućiti zemlji da komunicira jedinstvenim glasom. Uspostavljen interni koordinacijski mehanizam također je jedan od ključnih uvjeta Evropske unije za nastavak procesa integracija i omogućavanje BiH da podnese zahtjev za prijem u članstvo.

U 2010. godini BiH je izradila nacrt srednjoročnog strateškog razvojnog okvira, koji je obuhvatio državnu razvojnu strategiju i strategiju socijalne inkluzije, kao i odgovarajuće akcijske planove za period od pet godina. Međutim, ovi dokumenti nikad nisu dobili političku podršku na nivou cijele države i stoga ih Vijeće ministara BiH nije usvojilo. U 2013. godini Direkcija za ekonomsko planiranje (DEP) ponovo je počela proces planiranja razvoja na nivou cijele države, uzimajući u obzir entitetske planove i plan Brčko Distrikta i usklađujući ih sa Instrumentom EU za pretprijetnu pomoć (IPA) II ciklus (2014-2020).

Međutim, politička podrška i dalje predstavlja izazov. Republika Srpska trenutno je u procesu izrade vlastite razvojne strategije. Federacija BiH usvojila je 2010. godine razvojnu strategiju za period 2010-2020. na osnovu nacrta razvojnih strategija na državnom nivou. Ova strategija kao dugoročne prioritete u FBiH naglašava fiskalnu stabilnost i javne finansije, razvoj finansijskih tržišta i finansijskih institucija u FBiH, reformu sektora javnih finansija, jačanje fiskalnih kapaciteta lokalnih zajednica i smanjenje korupcije.

U 2013. godini Evropska komisija započela je proces izrade Strateškog dokumenta za BiH za period 2014-2020, koji će usmjeriti naredni programski ciklus Evropske unije u BiH i predstavljati osnovu za IPA II. Ovaj proces jedini je dugoročni sveobuhvatni proces planiranja koji obuhvata sve nivoe vlasti i ima određenu političku podršku. Međutim, postojeći politički zastoj i odluka Evropske komisije o zamrzavanju procesa pristupanja dogodili su izradu strateškog dokumenta za zemlju.

³⁰ <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2013-2014>

Zbog nepostojanja procesa planiranja razvoja na nivou države, tim UN-a u BiH nema definiran program državnog razvoja. Ograničena interakcija, kao i vertikalna i horizontalna koordinacija između različitih procesa planiranja u BiH predstavljaju još jedan ozbiljan izazov za UN-ove mogućnosti planiranja. U tom kontekstu tim UN-a u BiH morat će ojačati UNDAF proces konsultacija kako bi mogao definirati budući karakter partnerstva između UN-a i BiH u skladu s razvojnim prioritetima i potrebama u cijeloj zemlji. To podrazumijeva bolje interno razumijevanje komparativnih prednosti UN-a u razvojnom kontekstu BiH, kao i čvršću viziju UN-ovog tima u vezi s prioritarnim područjima koja su osnova UNDAF procesa konsultacija.

E. Milenijumski razvojni ciljevi (MDGs) u BiH

U periodu 2000-2013. godina napredak u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva bio je neujednačen. Od 68 pokazatelja korištenih za praćenje napretka realizacije Milenijumskih razvojnih ciljeva, tek manje od pola (31) je u potpunosti postignuto ili je izvjesno da će biti postignuti do 2015. godine; neizvjesno je da će preostalih 37 pokazatelja biti ostvareno unutar ovog vremenskog okvira.

Značajna poboljšanja su očigledna za MDG 2 (obrazovanje), MDG 6 (HIV/AIDS) i MDG 8 (globalno partnerstvo) – posebno u smislu smanjenja zvanične razvojne pomoći (ODA). Određeni napredak ostvaren je u pogledu MDG 3 (ravnopravnost spolova) i MDG 5 (zdravlje majki), dok je ograničen napredak ostvaren u pogledu MDG 7 (okoliš). Najmanje uočljiv napredak postignut je u odnosu na realizaciju MDG 1 (smanjenje siromaštva). Izvještaj o napretku BiH u realizaciji MDG-a iz 2013. godine pokazuje da se stopa apsolutnog siromaštva – iako je relativno siromaštvo smanjeno sa 18,2% u 2007. na 17,9% u 2011. godini – u istom periodu povećala sa 14% na 15%.

Tokom proteklih godina ograničena pažnja posvećena je Milenijumskim razvojnim ciljevima u zemlji, uglavnom zbog stanovišta da oni, iako predstavljaju globalne razvojne ciljeve i vrijednosti, suviše naglašavaju specifične potrebe u nerazvij-

nim dijelovima svijeta; stoga se ne smatraju dovoljno sveobuhvatnim da bi na adekvatan način obuhvatili domaće razvojne ciljeve i vrijednosti koje proističu iz želje države da se pridruži Evropskoj uniji. Dodatni razlog što su Milenijumski razvojni ciljevi imali samo ograničenu pažnju u zemlji predstavlja konkurencija u obliku pitanja poput poslijeratne obnove i zahtjeva za pridruživanje Evropskoj uniji u smislu institucionalnog razvoja i izmjena zakonodavnog okvira. Više od decenije ekonomskom oporavku zemlje se ne poklanja dovoljno pažnje, kao ni stvaranju radnih mjesta, reformi poslovnog okruženja i investicijske klime, reformi javnog sektora, unapređenju socijalnog i penzijskog sistema, diskriminaciji, korupciji, nejednakosti, neravnomjernom geografskom razvoju i mnogim potrebama osoba koje pripadaju ugroženim grupama.

F. Budući izazovi

01. Pridruživanje Hrvatske Evropskoj uniji

Dana 1. jula 2013. godine Republika Hrvatska postala je 28. država članica EU. Ovo će imati pozitivne, ali i potencijalno zabrinjavajuće efekte na BiH, koja sada graniči sa EU. Komunikacijske i trgovinske veze između BiH i Hrvatske i ostatka EU sada su otežane oštrijim procedurama prelaska granica i carinskim procedurama. Iako su BiH i Hrvatska zaključile ključne tranzitne sporazume za kretanje roba i ljudi za neumski koridor i za luku Ploče,³¹ i dalje ostaje otvoreno pitanje plana Hrvatske za izgradnju mosta u zaljevu Pelješac, koji bi – smatra BiH – mogao ograničiti pristup jedinom bh. obalnom gradu Neumu. Za male poljoprivredne proizvođače u BiH važniji je propust države da usvoji odgovarajući zakonodavni okvir i sistem kako bi osigurala da njeni proizvodi ispunjavaju tehničke i fitosanitarne standarde EU, što bi omogućilo da se mlijeko, meso i mliječni proizvodi iz BiH prodaju na tržištu EU. Zbog propusta BiH u smislu uspostavljanja takvog sistema, od 1. jula zemlja je efektivno izgubila poljoprivredno izvozno tržište čija je vrijednost oko 121 milion USD.³² To je povećalo frustriranost proizvođača u poljoprivrednom sektoru i poljoprivrednika s malim poljoprivrednim dobrima, koji su zaprijetili protestima.

³¹ Neum je jedini izlaz BiH na jadransku obalu i dijeli hrvatsko kopno od grada Dubrovnika i okolnog područja. Ploče je strateška luka u Hrvatskoj blizu bh. granice, koja je izgrađena u bivšoj Jugoslaviji s posebnom svrhom pružanja podrške uslužnim djelatnostima u BiH. Kao rezultat toga, BiH je uložila značajna sredstva u njenu izgradnju. .

³² http://www.vpi.ba/upload/documents/Bruxelles_umjesto_Zagreba_Ulazak_Hrvatske.pdf.

Pored ekonomskih efekata pridruživanja Hrvatske EU, postoji zabrinutost da bi moglo doći i do političkih implikacija za BiH. Iako su hrvatski zvaničnici naglašavali da Hrvatska neće koristiti svoje članstvo u EU kako bi uticala na unutarnje poslove u BiH, određeni lideri bosanskih Hrvata očekuju da će članstvo Hrvatske u EU poboljšati njihovu pregovaračku poziciju u pogledu prijedloga za ustavne reforme u BiH i dugotrajne želje za osnivanjem trećeg entiteta u BiH.

02. Međunarodni i regionalni kontekst

U proteklih nekoliko godina međunarodna zajednica primijenila je strategiju „inkrementalnog pristupa“ kako bi stabilizirala BiH i približila je EU. Međutim, nemogućnost postizanja dogovora bh. političkih vođa o ključnim pitanjima potrebnim za EU i NATO integraciju usporila je proces i na kraju ga dovela na mrtvu tačku.³³ U zimu u obzir ove prepreke, zvaničnici u Briselu i glavnim gradovima EU trenutno ponovno procjenjuju kako nastaviti dalje sa procesom pridruživanja BiH Evropskoj uniji. U EU i među državama članicama postoji čitav niz stajališta kako nastaviti sa statusom potencijalnog kandidata Bosne i Hercegovine. Nemogućnost lokalnih vođa da se dogovore o ključnim pitanjima koja bi omogućila da proces ponovno krene stvara dojam i u BiH i samoj EU da zemlja još uvijek nije spremna da započne s provedbom potrebnih ključnih reformi. S obzirom da se EU i međunarodna zajednica suočavaju s velikim brojem suprotnih izazova, kao što su kriza u Eurozoni, sukobi na Bliskom istoku i u Sjevernoj Africi, kao i nadolazeći izbori u Evropskom parlamentu i imenovanje članova više uprave u Evropskoj komisiji – postoji zabrinutost da će se smanjiti interes za BiH i njene probleme. Ukoliko BiH bude prepuštena sama sebi, to bi moglo dovesti do daljnje ekonomske, društvene i političke nestabilnosti. Takva situacija zahtijeva kontinuiranu saradnju s međunarodnom zajednicom.

Podaci koji su prikupljeni UN-ovom anketom o stanju u zemlji mogli bi pomoći međunarodnim akterima pri usmjeravanju buduće politike. Na primjer, rezultati ankete pokazuju jasnu neusklađenost između stavova ispitanika o angažmanu međunarodne zajednice. Važno je napomenuti za donositelje politika na međunarodnom nivou da anketa također

pokazuje sve veće nezadovoljstvo stanovništva u pogledu evropske perspektive ove države. Iako značajan broj građana koji su sudjelovali u anketi vjeruje da su odnosi između BiH i EU od ključnog značaja za razvoj i prosperitet zemlje, većina smatra da je stvarno članstvo u Evropskoj uniji neizvjesno. Štaviše, sve veći broj građana smatra da članstvo u Evropskoj uniji, iako poželjno, nije neophodno za državu.

Stavovi ključnih aktera u međunarodnoj zajednici i dalje su podijeljeni u smislu pristupa problemu. Kreću od ponovnog uvođenja jake intervencionističke politike koja je prevladavala u ranom poslijeratnom periodu od 1995. do početka 2000. godine do nastavka postojećeg „inkrementalnog“ pristupa. Postoje dva preostala preduvjeta za deblokadu procesa evropskih integracija za BiH: (1) rješavanje predmeta Sejdić-Finci,³⁴ i (2) postizanje dogovora o internom koordinacijskom mehanizmu za proces EU integracija. Teško je, međutim, postići napredak u pogledu rješavanja ovih pitanja. Bez djelovanja, kratak period postojanja mogućnosti da BiH pokrene proces pristupanja EU bit će završen. Rezultati UN-ove ankete ukazuju da bi jači angažman međunarodnih aktera, država i organizacija mogao biti od koristi. Anketa pokazuje da je nakon Evropske unije UN druga međunarodna organizacija s najvećim stepenom povjerenja. U pogledu uticaja, nakon EU i SAD organizacija, UN zauzima treće mjesto. Pored neutralne pozicije UN-a, ova pozitivna percepcija omogućava UN-u da ostvari pristup širokoj mreži političkih aktera i donositelja odluka na svim nivoima vlasti u BiH, da bude nepristrasan sugovornik kojem se vjeruje, te da efikasno zagovara promjene politika u BiH.

03. Popis 2013. godine

Posljednji popis u BiH proveden je 1991. godine. Novi popis, proveden u prvoj polovini oktobra 2013. godine, smatra se ključnim za osiguranje boljeg funkcioniranja statističkog sistema i razvojnih strategija u zemlji, kao i za proces pristupanja EU. Iako je provedba popisa obično tehničko pitanje, u kontekstu BiH ono je veoma politizirano jer će odrediti omjer u kojem su se desile demografske promjene u pogledu ključnih etničkih zajednica u državi, kako u toku tako i nakon rata. Postoji zabrinutost da će rezultate popisa

³³ Kako bi BiH mogla ostvariti napredak u pogledu pridruživanja EU, mora provesti ustavnu reformu u skladu sa presudom ECHR u predmetu Sejdić-Finci i postići dogovor o uspostavi učinkovitog i djelotvornog koordinacijskog mehanizma za provedbu projekata pretprijetne pomoći (IPA) koje finansira EU. Akcioni plan za članstvo BiH (MAP) sa NATO-om kasni već nekoliko godina jer nije postignut sporazum između entiteta o registriranju vojne i državne imovine, što predstavlja ključni preduvjet za ostvarivanje napretka u pogledu MAP-a.

³⁴ Predmet Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine (Tužbe br. 27996/06 i 34836/06).

koristiti određene političke stranke kako bi zagovarale promjene postdejtonske političke strukture BiH prema kojoj se političko predstavljanje u ključnim institucijama raspoređuje na osnovu etničke pripadnosti. Prema podacima Operacije međunarodnog monitoringa, EUROSTAT-a i Agencije za statistiku BiH, popis je proveden uspješno, uz izvještaje o manjim nepravilnostima. Preliminarni rezultati objavljeni krajem 2013. godine već ukazuju na značajne demografske promjene i smanjenje broja bh. stanovnika, što odražava posljedice rata 1992-1995. kao i poslijeratnog perioda. Preliminarni podaci popisa iz 2013. ukazuju da je u BiH ukupan broj stanovnika 3,79 miliona, što je značajan pad u poređenju sa 4,3 registrirana miliona 1991. godine. Konačni zvanični rezultati vjerovatno će biti objavljeni 2015. godine.

04. Opći izbori 2014. godine

Opći izbori zakazani za oktobar 2014. godine predstavljaju izazov i šansu za Bosnu i Hercegovinu. Postoji opasnost da političke stranke narednu godinu provedu fokusirajući se na izborne kampanje a ne na program reformi. Međutim, izbori predstavljaju i šansu za bh. građane da odaberu lidere koji će uspostaviti novu, obnovljenu upravljačku strukturu, s novim vladama koje su odlučne da provedu reforme i osiguraju ostvarivanje razvojnih planova. Međutim, da bi se legitimni izbori održali, moraju se usvojiti izmjene i dopune izbornih zakona, jer u suprotnom Izborna komisija BiH neće biti u mogućnosti da potvrdi rezultate pa ih EU neće priznati kao zakonite.

Kao i prethodnih godina, već postoje znakovi da će kampanje sa sobom donijeti radikalnu ili nacionalističku retoriku, koja će podići postojeće tenzije i podjele u društvu. Zanimljivo je da UN-ove i druge ankete pokazuju da je bh. stanovništvo frustrirano postojećom politizacijom problema, raširenom korupcijom i propalom privatizacijom javnih preduzeća, pa je stoga više je usmjereno na privredu, stvaranje radnih mjesta i pitanja koja se odnose na „osiguranje hrane na stolu“. Kontinuirana neosjetljivost bosanskohercegovačkih političkih rukovodilaca na aktuelna politička i društveno-ekonomska pitanja – što je prikazala UN anketa o stanju u zemlji – u kombinaciji sa očekivanom radikalizacijom politike u BiH u toku izborne kampanje, može dovesti do povećanih tenzija u društvu, čak i do socijalnih protesta. Uzmemo li u obzir količinu problema s kojim je suočeno bh. stanovništvo i nivo nezadovoljstva pokazan anketom, ne smije se zanemariti mogućnost da protesti postanu nasilni.

Mnogi se nadaju da će izbori 2014. godine, s novim pobjednicima na izborima i koalicijama, prekinuti postojeći politički zastoj u BiH. S druge strane, postoji i zabrinutost da izbori neće donijeti pozitivne promjene, te da će umjesto toga zadržati postojeći sistem politike, koji je doveo do čestih institucionalnih zastoja, i na taj način onemogućiti Bosni i Hercegovini da krene naprijed sa procesom reformi i razvoja.

G. Ljudska prava

01. Međunarodni i domaći pravni okvir

BiH je potpisnica svih devet UN-ovih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i većine njihovih dodatnih protokola. Sva tijela zadužena za nadgledanje provedbe odgovarajućih ugovora dobila su državne izvještaje od bh. vlasti kroz redovne izvještajne cikluse, te su konkretnim preporukama odgovorila na pitanje kako konkretnim koracima unaprijediti provedbu određenih ugovora. Pored toga, BiH je bila članica Vijeća za ljudska prava UN-a u periodu 2007-2010, te je bila uključena u proces općeg periodičnog pregleda. U periodu 2010-2013. godina u BiH su obavljene sljedeće posebne posjete: Radna grupa za prisilni i nedobrovoljni nestanak (2010), neovisni stručnjak za pitanja manjina (2012), specijalni izvjestitelj o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posljedicama (2012), specijalni izvjestitelj o oblasti kulturnih prava (2013) i specijalni izvjestitelj o seksualnom nasilju tokom sukoba (2013), dok je posjeta specijalnog izvjestitelja za osobe s invaliditetom zakazana za drugu polovinu 2014. godine. Izvještaji ovih izvjestitelja ukazuju na sistematske probleme i kašnjenja u provedbi realizacije prava građana BiH u ovim specifičnim oblastima.

Pored toga, BiH je potpisala i ratificirala mnoge regionalne sporazume u oblasti ljudskih prava, uključujući Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (ECHR). Aneks VI Dejtonskog mirovnog sporazuma garantira zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda, dok Ustav BiH sadrži slične odredbe usmjerene na zaštitu istih prava. Na kraju, svi međunarodni standardi, kao i Ustav BiH, sadrže princip nediskriminacije, kojim se osigurava da se prava bez diskriminacije garantiraju svim pojedincima u BiH. Načela nediskriminacije su na odgovarajući način uključena u domaće zakone usvajanjem Zakona o zabrani diskriminacije BiH iz 2009. godine, ali se generalno ne primjenjuju. Kontinuirana provedba ovih obaveza stalni je izazov i u tom smislu UN može imati značajnu ulogu podrške.

02. Državni mehanizmi zaštite

Mehanizmi za zaštitu prava utvrđenih međunarodnim i domaćim zakonskim propisima postoje, odnosno Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH i Ustavni sud BiH. Mehanizmi za ravnopravnost spolova i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH također primaju pojedinačne pritužbe, koje pokazuju da strukture za praćenje i zaštitu ljudskih prava u BiH imaju nedostatke u pogledu koordinacije, odgovornosti i efikasnosti, što je uzrokovano administrativnom fragmentacijom u zemlji i nedovoljnom provedbom zakonskih propisa. Pored toga, u velikom broju predmeta odluke Ustavnog suda nisu provedene, što je dovelo do toga da oko 1.500 ovih predmeta bude upućeno Evropskom sudu za ljudska prava.³⁵

03. Kratka analiza ljudskih prava

Složena politička, ekonomska i društvena situacija u zemlji dovela je do nemogućnosti ostvarivanja ljudskih prava određenih pojedinaca, posebno onih iz ugroženih grupa. Provedba ratificiranih sporazuma o ljudskim pravima ograničena je zbog neodgovarajućih mehanizama odgovornosti u okviru višeslojnih upravljačkih okvira u zemlji, zbog čega predstavlja problem utvrditi ko ima koju nadležnost za određene odredbe.

Jednakost i nediskriminacija: Vlasti još nisu napravile korake ka provedbi presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Sejdić i Finci iz 2009. godine.³⁶ Presuda se odnosi na Ustav BiH i utvrđuje uklanjanje diskriminativnih odredbi koje sprečavaju građane koji ne pripadaju jednom od tri konstitutivna naroda da se kandidiraju za tročlano predsjedništvo na državnom nivou i za Dom naroda. Institucija ombudsmana BiH navodi sve veći broj predmeta koji se odnose na razne slučajeve, od mobinga do sistematske diskriminacije određenih grupa, uključujući povratnike, raseljene osobe, Rome, LGBT populaciju i osobe s invaliditetom. Od usvajanja Zakona o zabrani diskriminacije 2009. godine građani su nekoliko pritužbi za diskriminaciju podnijeli lokalnim sudovima; međutim, ne postoji šire razumijevanje prednosti i mehanizama zaštite koji su dostupni običnim građanima. Na kraju, vlasti još uvijek nisu uspostavile centralnu bazu podataka u kojoj bi se registrirali predmeti u vezi s diskriminacijom.

Sloboda izražavanja: Vladajuće stranke izradile su novi nacrt zakona o slobodi pristupa informacijama, koji su kritizirali mediji i civilno društvo kao pokušaj da se javnosti smanji pristup informacijama. Novinari su i dalje podložni prijetnjama, neprimjerenom uticaju i napadima. Sredinom 2013. godine nekoliko građana suočilo se s prijetnjama krivičnog gonjenja; čak su pozvani na ispitivanje zbog javne kritike zvaničnika i organizacije mirnih protesta.

Prava djeteta: Nedovoljan stepen usklađenosti zakona koji reguliraju pitanja djece predstavlja značajnu prepreku za osiguranje provedbe Konvencije o pravima djeteta. Neuspjeh Parlamenta BiH pri usvajanju novog zakona o jedinstvenim matičnim brojevima imao je štetan uticaj na ljudska prava novorođene djece jer je 4.000 djece duže od šest mjeseci tokom 2013. godine ostalo bez identifikacijskih dokumenata te zdravstvenih i drugih osnovnih usluga. Zakon je naknadno usvojen u novembru 2013.

Ekonomska, socijalna i kulturna prava: Visok stepen nezaposlenosti, loša zdravstvena zaštita i sistemi socijalne zaštite predstavljaju izazov za sve osobe u BiH. Njihovi učinci su i veći na marginalizirane grupe u zemlji. Povratnici i raseljene osobe, LGBT populacija, osobe sa invaliditetom i Romi često su suočeni sa diskriminacijom pri zapošljavanju, nemaju mogućnost ostvariti pristup osnovnim zdravstvenim i odgovarajućim uslugama socijalne zaštite ili na neki drugi način koristiti svoja prava. Ovaj problem dodatno je otežan zbog nepostojanja rodnih listova, registracije u državljanstvu i drugih osnovnih oblika građanske dokumentacije. Značajan broj (jedno od troje) romske djece ne pohađa školu ili prestaje sa pohađanjem škole u vrlo ranoj životnoj dobi. Osobe s invaliditetom suočene su sa mnogim poteškoćama pri ostvarivanju ekonomskih i socijalnih prava. Mnoge žrtve rata suočene su s različitim oblicima psiholoških poremećaja uzrokovanih ratnim iskustvima, no zakon ne prepoznaje psihološku štetu kao kriterij za sticanje statusa civilne žrtve rata. Iako je ova situacija posebno aktuelna kod bivših zatvorenika logora, prisutna je i kod ostalih žrtava rata, posebno kod osoba koje su tokom rata preživjele seksualno nasilje, a zbog straha od stigmatizacije često nisu spremne ili nisu u stanju da javno o tome govore. Iz perspektive ljudskih prava, zdravstvena zaštita (uključujući pružanje usluga u oblasti mentalnog zdravlja) mora biti lako dostupna svim građanima.

³⁵ Evropski sud za ljudska prava, januar/siječanj 2014. http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Bosnia_and_Herzegovina_ENG.pdf

³⁶ *Ibid.*, 32

H. Ravnopravnost spolova i osnaživanje žena

Razvoj BiH usko je vezan sa aspiracijama zemlje da se pridruži Evropskoj uniji. Ukidanje diskriminacije duboko je ukorijenjeno u prava i obaveze svih država članica EU. BiH je napravila značajne korake u razvoju institucionalnih kapaciteta za ravnopravnost spolova i u smislu zakonskih odredbi kojima se garantiraju prava žena i ravnopravnost spolova, a koje su prisutne u velikoj mjeri.³⁷ Međutim, dostupni podaci jasno ukazuju na kontinuiranu neravnopravnost spolova.

01. Politika i zakonski okvir

Zakon o ravnopravnosti spolova usvojen je 2003. godine, a izmijenjen i dopunjen 2009. godine, te predstavlja važan instrument za uvođenje novih perspektiva o rodu u javne politike i zakone. Zakon promovira ravnopravnost spolova u privatnoj i javnoj sferi i zabranjuje diskriminaciju na osnovu spola ili spolne orijentacije. Ustavne komisije oba doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine usvojile su tekst Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH 2010. godine. Međutim, usklađivanje entitetskih i kantonalnih zakona sa zakonom na državnom nivou sporo napreduje. Administrativni kapaciteti za osiguranje ravnopravnosti spolova na ovim nivoima i dalje su slabi, što otežava odgovarajuće praćenje i provedbu Zakona o ravnopravnosti spolova i Akcionog plana za ravnopravnost spolova.³⁸

I dalje je slab napredak u provedbi državne Strategije za sprečavanje i borbu protiv nasilja u porodici, posebno u pogledu usklađivanja zakona i prikupljanja podataka.³⁹ Bez obzira na činjenicu da su novi zakoni o zaštiti od nasilja u porodici usvojeni u FBiH i RS 2012. godine kako bi se u većoj mjeri osigurala zaštita žena i djevojčica od nasilja u porodici, institucije su i dalje suočene s problemima pri punoj provedbi pravne sigurnosti, jednakog tretmana i zaštitnih mjera za žene i djecu.

02. Žene i ravnopravnost spolova u BiH

Prema podacima procjene Tima UN-a u BiH i analize predstavljene u Četvrtom i Petom CEDAW izvještaju (2011), žene u BiH su isključene iz mnogih političkih procesa i procesa donošenja odluka, imaju ograničen pristup zapošljavanju i jednakoj plaći, političko osnaživanje i zastupljenost vrlo su niski, a rodno zasnovano nasilje veoma rašireno. BiH nastavlja da se bori sa duboko ukorijenjenim patrijarhalnim stereotipima o ulogama i odgovornostima žena i muškaraca u porodici i u društvu općenito. Ne postoji dovoljno znanja kod opće javnosti o vezi između ravnopravnosti spolova i društveno-ekonomskog razvoja.⁴⁰ Nedostaci u izradi politika i spora provedba usvojenih zakona predstavljaju važne strukturalne prepreke za postizanje ravnopravnosti spolova. Pored toga, složena podjela uloga i odgovornosti na različitim nivoima vlade predstavlja značajan izazov za primjenu jedinstvenog pristupa uvođenju komponente jednakosti spolova u različite sektore. Nedostatak podataka predstavlja ključni jaz u radu u oblasti ravnopravnosti spolova. Nepostojanje statističkih i analitičkih istraživanja stvara jaz i nedostatke u politikama, zakonodavnom radu i budžetima. Potrebni su pojačani institucionalni kapaciteti i veća saradnja između mehanizama za ravnopravnost spolova, ključnih ministarstava i organizacija civilnog društva kako bi se unaprijedilo uvođenje ravnopravnosti spolova u sve oblasti, posebno u oblast izrade politika i budžeta.

2.1 Učešće žena u politici

Ciljani procenat od 40% zastupljenosti žena u zakonodavnim i izvršnim tijelima vlasti još nije ostvaren. U Vijeću ministara BiH nema žena. Na entitetskom nivou, jedna žena obavlja funkciju ministarke u Vladi FBiH, dok je u Vladi RS žena premijer, a pet žena (31%) obavlja funkciju ministra.⁴¹ Dostupni podaci o rodnoj strukturi u javnoj upravi u Bosni i Hercegovini pokazuju otprilike isti omjer muškaraca i žena državnih službenika u dvije entitetske uprave, uz sve veći broj muškaraca koji obavljaju visoke funkcije, kao što su direktori upravnih tijela, pomoćnici ministara i glavni inspektori.

³⁷ U Izvještaj o napretku, oktobar 2011, str.17

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ I pored postignute saglasnosti na globalnom nivou da "ravnopravnost spolova predstavlja pametnu ekonomiku". Vidjeti, na primjer, Izvještaj Svjetske banke iz 2012. godine o ravnopravnosti spolova i razvoju, u kojem se objašnjava zašto je ravnopravnost spolova ključni element za razvoj.

⁴¹ Treći alternativni izvještaj o provedbi CEDAW konvencije i ženskim ljudskim pravima u BiH

2.2 Ekonomsko učešće

BiH ima najniži nivo učešća žena u radnoj snazi u Jugoistočnoj Evropi – iako žene čine 51% ukupnog stanovništva, u pogledu aktivne radne snage one čine samo 36%.⁴² Čak i u sektorima obrazovanja i zdravstvene zaštite žene uglavnom nisu prisutne u strukturama upravljanja i izrade politika koje upravljaju određenim sektorom. Posljednji pokazatelji stope zaposlenosti žena u dobi od 15 do 64 godine pokazuju procenat od 29% za 2010.⁴³ Značajna razlika u pogledu spolova također se može primijetiti i u obrazovnoj strukturi nezaposlenih: 8% svih nezaposlenih žena ima univerzitetsko obrazovanje, dok je taj procenat kod muškaraca samo 3%.⁴⁴ Ostali oblici diskriminacije utiču na nivo ekonomskog učešća žena, posebno činjenica da su prava na roditeljsko odsustvo regulirana na drugačiji način u različitim dijelovima BiH, kao i činjenica da porodiljsko odsustvo nije uvijek plaćeno,⁴⁵ te da neke žene ostaju bez posla nakon što ostanu trudne.

2.3 Socijalna isključenost

Iako postoje različiti oblici socijalne isključenosti s kojom su suočene žene u BiH, najučestaliji se odnose na Romkinje, žene s invaliditetom, žrtve seksualnog nasilja, raseljene osobe i povratnike. Oko 90% Romkinja nema pristup zdravstvenoj zaštiti, socijalnoj zaštiti ili zaposlenju.⁴⁶ Žene s invaliditetom suočene su svakodnevno sa diskriminacijom, i kao žene i kao osobe s invaliditetom. Često nemaju odgovarajuću zdravstvenu zaštitu, pristup uslugama i često se nalaze u društvenoj izolaciji. Žene koje su glava domaćinstva čine gotovo jednu trećinu ukupnog broja interno raseljenih osoba.

2.4 Nasilje nad ženama i djevojčicama

Istraživanje o nasilju u porodici pokazuje da su žene i djeca žrtve nasilja pet puta više nego što je to slučaj sa muškarcima.⁴⁷ Podaci koje prijavljuju nevladine organizacije koje vode specijalizirane usluge u oblasti nasilja u porodici (SOS linije za pomoć, sigurne kuće i centri za pravnu pomoć) navode da se broj žena korisnica ovih usluga povećao između

2007. i 2009. godine.⁴⁸ Nasilje nad ženama, posebno nasilje u porodici, i dalje je široko rasprostranjen društveni problem u Bosni i Hercegovini i predstavlja ozbiljno kršenje osnovnih ljudskih prava žrtava/osoba koje su preživjele nasilje. Rezultati *Prve studije o prevalenciji i karakteristikama nasilja nad ženama u BiH*⁴⁹ pokazuju da je gotovo polovina žena u BiH starijih od 15 godina barem jednom tokom života bila izložena nekoj vrsti nasilja (fizičko, psihičko, seksualno ili ekonomsko), a jedna od deset je bila izložena nasilju u prošloj godini. U proteklim godinama, prvenstveno zbog posvećenog rada civilnog društva u BiH, kao i UN-ovih kampanja za podizanje svijesti i različitih događaja, percepcija nasilja u porodici postepeno se mijenja, te sve veći broj ljudi počinje smatrati nasilje u porodici ozbiljnim društvenim problemom. Nasilje u porodici polako postaje pitanje zakonodavstva, javnog interesa i predmet istraživanja.

Ostali oblici rodno zasnovanog nasilja, posebno seksualno nasilje i trgovina ženama također utiču na mogućnost žena da uživaju ista prava i imaju iste prilike kao muškarci. Ograničen napredak postignut je u borbi protiv trgovine ljudima. Odgovarajuće odredbe u Krivičnom zakonu na državnom nivou usklađene su sa međunarodnim standardima. Provedba državnog akcionog plana za period 2008-2012. nastavljena je uglavnom uz finansiranje koje stiže od donatora. Stoga i dalje ostaje aktuelno pitanje održivosti ove provedbe. Novi akcioni plan je u pripremi. Ured državnog koordinatora nastavio je s provedbom edukativne kampanje usmjerene na socijalne radnike, nastavnike u srednjim školama, inspektore rada i tužioce, a vlada na državnom nivou osigurala je sredstva za tri sigurne kuće. Broj identificiranih žrtava trgovine ljudima se povećao. Većina slučajeva prijavljene trgovine ljudima bila je u svrhu seksualnog iskorištavanja i prosjačenja. BiH je i dalje zemlja porijekla, tranzita i konačnog odredišta za trgovinu ženama. Odredbe o trgovini ljudima u krivičnim zakonima entiteta i Brčko Distrikta još uvijek nisu usklađene sa Krivičnim zakonom na državnom nivou ili sa ratificiranim međunarodnim pravnim instrumentima.

⁴² Kombinirani četvrti i peti periodični izvještaji o provedbi CEDAW konvencije u BiH, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, april 2011.

⁴³ U poređenju sa 49,6 % za muškarce iste starosne grupe. Izvještaj EU o napretku, oktobar 2011, str. 61.

⁴⁴ Agencija za statistiku BiH (2009), Žene i muškarci u BiH.

⁴⁵ U Bosni i Hercegovini ne postoji propis koji na jedinstven način regulira korištenje prava koja se odnose na period trudnoće, poroda i postporodajni period brige za dijete. Regulacija ovog pitanja odgovornost je entiteta, kantona i Brčko Distrikta, iako politike raspodjele finansijskih sredstava i budžeta direktno utiču na nivo u kojem se poštuju ova prava. Nažalost, značajan broj žena u BiH nikada nema priliku da koristi ova prava upravo zbog budžeta koji nisu prilagođeni spolovima, jer oni koji izrađuju budžete raspodjeljuju sredstva za druga „prioritetnija“ pitanja.

⁴⁶ Kombinirani četvrti i peti periodični izvještaji o provedbi CEDAW konvencije u BiH.

⁴⁷ UNDP, Državni izvještaj o humanom razvoju, 2007.

⁴⁸ CEDAW alternativni izvještaj za BiH, oktobar 2010, str. 42-43.

⁴⁹ Provedena zajedno sa mehanizmima za ravnopravnost spolova i Agencijom za statistiku, uz podršku UNFPA i UN WOMEN.

Odjel za borbu protiv trgovine ljudima u okviru Ureda državnog koordinatora i baza podataka o žrtvama trgovine ljudima još nisu u potpunosti funkcionalni, te i dalje ostaje potreba za jačanjem kapaciteta BiH za borbu protiv trgovine ljudima. Proaktivna identifikacija žrtava i učinkovit državni mehanizam za upućivanje od ključnog su značaja, te je potrebno i daljnje jačanje krivičnog gonjenja. Prema podacima iz GRETA izvještaja o BiH iz 2013. godine, 39 žrtava je identificirano u 2012. godini, što je 14 više nego 2010. godine. Od ovog broja, 27 njih su državljani BiH, dok ih je 10 iz Srbije, jedna iz Njemačke i jedna iz Bugarske.⁵¹

I. Mladi

Mladi u BiH suočeni su s mnogim izazovima, stoga im je potrebna posebna pažnja, kako od strane bh. vlasti tako i od drugih državnih i međunarodnih partnera za razvoj. Tri od četiri mlade osobe su nezaposlene. Većina ih nije u braku, nemaju djece i bore se da iznađu odgovarajuće stambeno rješenje. Mnogi su pesimistični u pogledu budućnosti i smatraju da je njihov životni standard u najboljem slučaju „osrednji“. Tržište rada, koje se u sve većoj mjeri oslanja na tehnologije, zahtijeva vještine koje mnogi mladi ljudi ne posjeduju. Ugrožene grupe mladih čak su u težem položaju nego opća populacija.⁵²

Nezaposlenost je najveći problem. Mladi ljudi (u dobi od 15 do 24 godine) čine 16% stanovništva. Stopa aktivnosti ove populacije u 2013. godini iznosila je 28%, a stopa zaposlenosti 12% (17% u 2009. godini), dok je stopa nezaposlenosti dostigla nevjerojatnih 59%, u poređenju sa 57% u 2010, 58% u 2011, i 63% u 2012. godini. Ova stopa je gotovo tri puta veća nego stopa nezaposlenosti mladih u 27 država članica EU, koja iznosi 23%. U EU je stopa nezaposlenosti mladih u 2012. godini iznosila od 8% u Njemačkoj do 55% u Španiji i 58% u Grčkoj.⁵⁷

Brojke na globalnom nivou pokazuju da je ekonomska kriza okončala postepeni pad stope nezaposlenosti mladih na globalnom nivou iz perioda 2002-2007. Povećanje nezaposlenosti u periodu između 2008. i vrhunca ekonomske krize 2009. godine poništila je mnoge pomake koji su ostvareni u prethodnim godinama. Poseban uticaj kriza je imala na razvijene ekonomije kao što su Evropska unija, Centralna i Jugoistočna Evropa i Zajednica neovisnih država (CIS), Latinska Amerika i Karibi, i Južna Azija. Srednjoročne projekcije (2012-2016) ukazuju na izvjesno poboljšanje na tržištu rada za mlade. Do 2016. godine očekuje se da će stopa nezaposlenosti mladih ostati isto tako visoka.⁵⁸

U 2011. godini UN je proveo sveobuhvatno istraživanje kako bi se analizirao ovaj problem. Istraživanje je objavljeno 2012. godine;⁵⁹ analizirani su obrazovanje, zapošljavanje i tržište rada, socijalna zaštita, životni standard, učešće i stavovi u pogledu budućnosti. Ovo je bila druga faza istraživanja provedenog u 2008. godini, koja je osigurala analizu trendova u pogledu reakcija mladih. Rezultati iz 2008. godine bili su pesimistični, no rezultati iz 2012. su još pesimističniji.

Istraživanje pokazuje da su problemi mladih u BiH višeslojni, složeni, sa višestrukim i dugoročnim efektima na društvo kao cjelinu, te zahtijevaju sveobuhvatnu strategiju i univerzalan pristup. Rješavanje problema nezaposlenosti od ključnog je značaja. Međutim, druga pitanja, kao što su stambeni problemi mladih ljudi, bolji kvalitet obrazovanja koji odgovara zahtjevima tržišta rada, pristup neformalnoj edukaciji i učešće u procesima donošenja odluka, također su važna jer bi njihovim rješenjem omladina dobila mogućnost da započne samostalan život, osnuje porodicu, stekne osjećaj ispunjenosti i da vlastiti doprinos društvu. Za ugrožene grupe mladih potrebno je više pažnje i usmjerenih intervencija.

⁵⁰ EU izvještaj o napretku, 2012, str. 56-57.

⁵¹ Vijeće Evrope: Grupa eksperata za aktivnosti protiv trgovine ljudima, Izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Konvencije Vijeća Evrope o aktivnostima protiv trgovine ljudima, 14. maj/svibanj 2013, GRETA(2013)7, str. 10, dostupno na: http://ec.europa.eu/antitrafficking/download.action?nodePath=%2FPublications%2FGRETA+Report+Bosnia+Herzegovina+2013_en.pdf&fileName=GRETA+Report+Bosnia+Herzegovina+2013_en.pdf

⁵² Glasovi mladih; Istraživanje o mladima u BiH – Kvantitativni rezultati istraživanja, UN/MDG-F publikacija, 2012.

⁵³ BHAS, LFS BiH, 2012.

⁵⁴ BHAS, LFS BiH, 2013.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ Eurostat, internetska stranica.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ ILO Globalni trendovi zapošljavanja mladih 2012, maj 2012.

⁵⁹ Glasovi mladih – Istraživanje o mladima u BiH. Istraživanje je zasnovano na reprezentativnom uzorku od 2.360 mladih starosne dobi 15-30 godina, uključujući uzorak od 352 mladih iz ugroženih kategorija – mladi bez roditeljskog staranja (100), mladi Romi (88), mladi sa posebnim potrebama (100) i mladi povratnici (65).

02.

Analiza

02.

Analiza

A. Politički aspekt

01. Zastoj u funkcionisanju vlasti

BiH se trenutno suočava sa brojnim političkim izazovima. Jedan dio problema ogleda se u složenom, višeslojnom okviru uprave, dok se drugi odnosi na podijeljenu prirodu politike u BiH i strukturu Ustava, koja imenovanja u javne agencije i institucije vezuje sa izbornim rezultatima. Ovakav pristup, koji je bio prisutan i u starim socijalističkim vremenima, nastavio se primjenjivati u toku i nakon sukoba 1992-1995. godine, kada su uspostavljena tri paralelna politička sistema koji vladaju teritorijama i institucijama, a u svakom od njih dominira jedna etnička grupa.

Političke koalicije na državnom i entitetskim nivoima bile su predmet međustranačkih borbi, te je nakon posljednjih izbora trebalo pet, odnosno četrnaest mjeseci (u slučaju FBiH) da se formiraju koalicijske vlade. Međutim, vladajuće koalicije na državnom i nivou FBiH nisu dugo trajale; 31. maja/svibnja 2012. godine došlo je do raspada i razilaženja između dviju stranaka koje su predstavljale većinu bošnjačkih glasača – SDP-a i SDA. Iako se, poređenja radi, politička situacija u RS može posmatrati kao stabilnija zbog jake većine koju imaju SNSD i saveznici ove stranke u Narodnoj skupštini, ovaj entitet također je suočen sa nebrojenim izazovima koji se odnose na korupciju i napade na javni sektor u protekloj godini, što je dovelo do reorganizacije vlade početkom 2013. godine.

Politički zastoj u BiH predstavlja stvarni problem za međuetničke odnose; kako se situacija u zemlji pogoršava, javlja

se tendencija povećane radikalizacije, negativne retorike i javnog nepovjerenja,⁶⁰ što povećava zabrinutost u pogledu sigurnosti i stabilnosti. Iako je bilo pokušaja lidera šest glavnih političkih stranaka od septembra/rujna 2011. godine da se postigne saglasnost o načinima rješavanja zajedničkih problema koji utiču na BiH, oni su uglavnom propali ili nisu realizirani u praksi, što je dovelo do produbljivanja krize u pogledu nezadovoljstva građana, ali jednako tako i političkih elita.

Utjecaj političkog zastoja odražava se na rad parlamenata BiH i FBiH, koji su usvojili najmanji broj zakona u poređenju s proteklom godinama. Od početka 2013. godine Parlament BiH usvojio je samo 5 zakona; uglavnom se radilo o izmjenama i dopunama prethodno usvojenih zakona. Parlament FBiH nije usvojio niti jedan zakon u 2013. godini. Ovaj trend prisutan je i na kantonalnom nivou u Federaciji, posebno u Sarajevskom, Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom i Unsko-sanskom kantonu, kao i nekim većim općinama kao što su Mostar i Bihać.⁶¹

02. Izazov evropskih integracija

Politička situacija u BiH uticala je na proces pristupanja zemlje Evropskoj uniji. Privremeni sporazumi postignuti među bh. liderima u 2012. i 2013. godini o ključnim pitanjima koja se odnose na plan pristupanja EU su propali. Postoji rizik od sve veće apatije i obeshrabrenja opće javnosti. Također postoje određene optužbe koje dolaze izvan BiH da neke grupe namjerno blokiraju proces pristupanja EU kako bi zadržale svoje pozicije na vlasti i spriječile istrage o navodnoj korupciji.

⁶⁰ Prema istraživanju Gallup Balkan Monitor (*on-line*), u 2008. godini oko 58,4% stanovništva imalo je povjerenje u vlade i političke stranke. Do 2012. godine povjerenje u vlade i stranke značajno je opalo na 18,9 odnosno 15,8%. Prema podacima UN-ove ankete o stanju u zemlji, povjerenje u političare je dalje opalo na 11,4%.

⁶¹ Izvor: CCI *on-line* izvještaj.

03. Korupcija

Korupcija u bh. društvu smatra se velikim problemom. Gotovo 3 od 4 ispitanika (73%) koji su učestvovali u UN-ovoj anketi o stanju u zemlji⁶² navode da korupcija predstavlja najveći problem u BiH, a zatim slijede privreda (59%) i politika (50%).⁶³ Istraživanje je također pokazalo da građani za ove probleme uglavnom krive političare (86%), vlade (79%) i međunarodnu zajednicu (33%).

Izveštaj Evropske komisije o napretku BiH za 2012. godinu navodi da „korupcija i dalje utiče na sve sfere života, ekonomski razvoj i vladavinu prava... (Korupcija) je i dalje široko rasprostranjena u javnom sektoru i javno-privatnom partnerstvu.”⁶⁴ Izveštaj navodi da, iako postoji pravna i institucionalna infrastruktura, Agencija za prevenciju korupcije još uvijek nije potpuno operativna: antikorupcijske aktivnosti i sankcije su slabe; „Nepotizam i dalje otežava profesionalni rad u cijelom javnom sektoru na svim nivoima vlasti.”⁶⁵

Izveštaj o napretku Evropske komisije navodi da se koruptivne aktivnosti uglavnom odvijaju u politici i javnom sektoru – gdje postoji nizak nivo kontrole nad finansiranjem političkih stranaka – u postupcima javnih nabavki, izdavanja dozvola i pružanja javnih usluga kao što su zdravstvene i obrazovne. Korupcija je prerasla u alternativni sistem oporezivanja i pružanja usluga zbog nedostatka djelotvornih javnih usluga.

Ovo je također pokazano i u istraživanju koje u augustu/kolovožu 2010. godine proveo UN-ov Ured za droge i kriminal (UNODC): „U polovini slučajeva, mito se daje kao odgovor na direktni ili indirektni zahtjev javnog zvaničnika, a gotovo 40% mita, u suštini, nude sami građani. To pokazuje nedostatak povjerenja određenih građana Bosne i Hercegovine u sposobnost funkcioniranja javne uprave bez plaćanja određene vrste neformalne naknade za pomaganje u birokratskim procedurama.”⁶⁷ Ovaj dokument također otkriva nivo korupcije: u 12 mjeseci prije istraživanja, 20,1% građana BiH imalo je iskustvo – direktno ili putem člana domaćinstva – vezano za neki oblik podmičivanja ili slične aktivnosti putem zvaničnika.⁶⁸

04. Vladavina zakona i tranzicijska pravda

Ustavom BiH utvrđeno je da je BiH demokratska zemlja vođena vladavinom zakona. Međutim, puna realizacija ove izjave nije postignuta u velikoj mjeri zbog fragmentiranih institucionalnih struktura, neusklađenih zakona, nedostatka učinkovite koordinacije između mnogih nivoa vlade, kao i nepostojanja vrhovnog sudskog tijela koje bi osiguralo jednakost u pogledu tumačenja svih zakona.

Izuzetno složena politička i pravna struktura BiH i određene ustavne odredbe i dalje imaju negativan uticaj na neovisnost i efikasno provođenje pravde. Sektor pravosuđa BiH ima četiri odvojena sudska sistema (državni, dva entitetska i Brčko Distrikt) koji primjenjuju različite materijalne i procesne zakone. Na finansiranje i upravljanje sudskim institucijama također utiču fragmentacija i nedostatak jedinstvenih zakona koji su neophodni za reguliranje sektora. Kao rezultat toga, pravosudnom sistemu nedostaje neovisnost i strukturalno je podložan vanjskom političkom uticaju, uz česte napade usmjerene protiv pravosuđa.

Bosna i Hercegovina nema jedinstven tužilački sistem, uključujući sistem za procesuiranje ratnih zločina. Ured tužioca na državnom nivou stoga nije najviša tužilačka institucija u državi, nego je više *sui generis* institucija sa ograničenom nadležnošću samo u okviru Suda BiH. Pored toga, Ustavni sud BiH, tijelo koje treba samo da radi na pitanjima ustavnosti zakona, često mora da kompenzira nepostojanje vrhovnog suda i da donosi odluke kojima se štite ljudska prava građana i koje se odnose na provedbu međunarodnih normi. Složenost i veoma subjektivne granice u pogledu nadležnosti pravosudnih institucija čine sisteme vladavine zakona domenom političkog i etničkog sukoba a ne stabilizirajućim faktorom.

Nepostojanje jedinstvenih standarda također predstavlja izazov u pogledu međunarodnih obaveza BiH da osigura pravdu za djecu i maloljetnike. Konvencija o pravima djeteta (CRC) jasno

⁶² Anketa javnog mnijenja Prism Research, na zahtjev Ureda rezidentnog koordinatora UN-a, maj/svibanj 2013.

⁶³ UN-ova anketa, maj/svibanj 2013, str. 18.

⁶⁴ Izveštaj EK o napretku 2012, on-line.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Ibid.*, i UN-ova anketa.

⁶⁷ UNODC izveštaj „Korupcija u Bosni i Hercegovini – podmičivanje prema iskustvu građana.”

⁶⁸ *Ibid.*

navodi obavezu BiH da osigura pravdu za djecu i maloljetnike u obliku rješavanja neadekvatnosti postojećeg pravosudnog sistema, pravnih okvira i službi, kako je to navedeno u UNICEF-ovim studijama o položaju djece u sukobu sa zakonom u BiH. Međutim, zbog nepostojanja jedinstvenih standarda ne mogu se osigurati odgovarajući tretman i odredbe koje se odnose na zaštitu djece u pritvoru. Bez obzira na postojanje zakona o zaštiti i tretmanu djece i maloljetnika u krivičnim postupcima (usvojen u RS i u procesu usvajanja u FBiH), kapaciteti sektora za socijalnu zaštitu BiH i dalje su ograničeni.

Građani koji su učestvovali u anketi *Globalni barometar korupcije* Transparency Internationala smatraju da pravosudne institucije spadaju u najkorumpiranije institucija u BiH. Prema izvještaju, Freedom Housea, na pravosuđe u velikoj mjeri utiču nacionalističke političke stranke i ono je pod pritiskom izvršne vlasti. Samo 15% Bošnjaka, malo više od 8% Hrvata i manje od 4% Srba izjavilo je da ima „puno“ povjerenje u pravosuđe BiH.⁶⁹ Sudije koje pokušavaju djelovati neovisno, prema izvještajima, često su predmet različitih oblika zastrašivanja. Izvještaj EK o napretku iz 2012. godine također navodi da pritisak nastavlja dalje podrivati neovisnost pravosudnog sistema. BiH treba provesti reforme pravosudnog sistema i realizirati državnu strategiju za rješavanje predmeta ratnih zločina kako bi se uspostavio nepristrasan, neovisan i odgovoran sistem. Isti izvještaj također navodi da je praćenje predmeta korupcije sporo i da je samo ograničen broj predmeta na visokom nivou doveo do krivičnog gonjenja. Ova situacija otežana je rezultatima entitetskih revizora u pogledu korupcije i zloupotrebe sredstava od strane vlada i javnih kompanija, a još uvijek nijedan političar na višem položaju nije osuđen. Ono što je pozitivno jeste činjenica da je Sud BiH, osnovan 2002. godine kako bi rješavao predmete organiziranog kriminala, korupcije, ratnih zločina i terorizma, u 2010. godini proširio svoj program zaštite svjedoka.

Nasljeđe ratnih zločina i dalje je ozbiljan predmet neslaganja između zajednica u BiH. Nekažnjavanje za ova krivična djela koriste političke elite kako bi povećale svoj legitimitet i moć, te sprečavaju zajednice da prođu kroz proces zacjeljenja i izgradnje zajedničke budućnosti. Položaj žrtava, kao i način na koji vladine institucije i društvo u cjelini tretiraju žrtve moraju se značajno unaprijediti. Postojeći mehanizmi nisu dovoljni i nisu koordinirani iako državna strategija za rješavanje pred-

meta ratnih zločina navodi potrebu za postojanjem efikasne podrške i mehanizama zaštite na svim nivoima. Za rješavanje ovih pitanja potrebno je osnovati urede za podršku svjedocima na sudovima i funkcionalnu mrežu upućivanja na daljnje usluge izvan sudova i tužilaštava kako bi se omogućio oporavak i pružanje psihosocijalne potpore osobama kojima je to potrebno. Mogućnost zaštite svjedoka i dalje je ograničena samo na Sud BiH, a zakon koji je usmjeren na proširenje takvih mogućnosti na entitetski nivo i dalje je talac političkih sukoba.

Prema podacima Izvještaja EK o napretku, broj zaostalih predmeta na sudovima u BiH je 2013. godine iznosio 2,3 miliona, od čega se 80% (1,8 miliona predmeta) odnosi na neplaćene račune za komunalne usluge. Ovo predstavlja ogroman teret za sudske sisteme. Prema podacima, broj zaostalih predmeta ratnih zločina iznosi više od 750, uz dodatnih 1.300 u kojima treba obaviti istragu. VSTV je objavilo novu državnu strategiju za rješavanje predmeta ratnih zločina, čiji cilj je procesuiranje najprioritetnijih i najsloženijih predmeta ratnih zločina u periodu od 7 godina, a ostalih predmeta ratnih zločina u periodu od 15 godina od dana usvajanja ažurirane strategije. Prema ciljevima utvrđenim strukturalnim dijalogom EU-BiH o pravosuđu i programima pomoći EU, planirano je smanjenje broja zaostalih predmeta za 50%. Postizanje ovog cilja zahtijeva prenošenje većeg broja predmeta ratnih zločina na entitetske, kantonalne i okružne sudove. Ovaj ambiciozni cilj nije moguće ostvariti bez strukturalnih poboljšanja, uključujući i omogućavnije širokog pristupa uslugama zaštite i podrške svjedocima.

Pristup pravdi, posebno u predmetima ratnih zločina, od ključnog je značaja kako bi se osiguralo da žrtve iz svih etničkih zajednica ne budu marginalizirane. Sveobuhvatan i koordiniran pristup, stoga, predstavlja preduvjet za stabilnost i unapređenje demokratskog procesa, uzimajući u obzir postkonfliktnu političku kulturu i stečena iskustva iz prošlosti. Pored toga, trenutni stavovi prema evropskim integracijama zahtijevaju konsolidiran napor bh. društva usmjeren na prevazilaženje problema iz prošlosti kako bi nastala zajednička vizija o budućnosti u EU. Potpuno funkcionalni država i pravosuđe moraju osigurati svim građanima jednak pristup pravdi, jednaku pravnu zaštitu i jednako pravo na traženje i dobivanje pravnih lijekova. U kontekstu BiH, pristup pravdi odnosi se na široki niz prava i usluga kao i na mogućnost

⁶⁹ UNDP, Suočavanje sa prošlašću i pristup pravdi iz perspektive javnosti, poseban izvještaj – na osnovu istraživanja provedenih u januaru/siječnju i februaru/veljači 2010. godine.

da građani zatraže i dobiju pravne lijekove i usluge u svrhu rješavanja sporova i restitucije prava.

Pravna pomoć predstavlja pravo na jednak pristup pravdi i pravičnom suđenju. Imajući u vidu činjenicu da je uvođenje sistema besplatne pravne pomoći uključeno u Strategiju za reformu sektora pravde u BiH 2008-2012, neophodno je usvojiti i uskladiti zakone. Ovo je podržano i principima navedenim u predloženom Okvirnom zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći na nivou BiH.

Mreža besplatne pravne pomoći koju podržava UNDP postoji pomoću 14 različitih ureda u BiH. Daljnji koordinirani naponi između agencija UN-a, vlada na različitim nivoima BiH i nevladinih organizacija aktivnih u ovoj oblasti neophodni su kako bi se osigurao potpuno razvijen i usklađen okvir besplatne pravne pomoći u cijeloj zemlji. U vrijeme objavljivanja ovog izvještaja, dva kantona u Federaciji BiH još uvijek nisu formalno usvojila pravni okvir za to.

UN namjerava nastaviti s pružanjem podrške bh. pravosudnim vlastima kroz čitav niz programa i aktivnosti usmjerenih na podršku institucijama pravde, uprave, sigurnosti i ljudskih prava. Sveobuhvatan cilj je osigurati praktične veze između UN-a i BiH, kao i međunarodnih aktera, kako bi se ojačali kapaciteti države BiH da se suoči sa prošlošću i nasljeđem rata. U tom smislu UNCT će zadržati važnu ulogu u provedbi procesa i mehanizama tranzicijske pravde, u osiguranju pristupa pravdi i osiguranju efikasnog programa koordinacije kako bi se djelotvorno riješilo pitanje reparacija za žrtve (zdravstvena njega, obrazovanje, povrat imovine i zaposlenje), uz posebnu pažnju usmjerenu na seksualno nasilje protiv žena, djevojčica, muškaraca i dječaka koje je vezano za sukob.

Predložene aktivnosti UN-a, između ostalog, prate ciljeve i prioritete *Strategije za reformu sektora pravde BiH*, *Državne strategije za rad na predmetima ratnih zločina* i *Nacrta strategije tranzicijske pravde*, kao i drugih institucionalnih i tematskih strateških dokumenata. Strateški ciljevi su usmjereni prvenstveno na jačanje položaja pravosuđa. Neophodna poboljšanja učinkovitosti, neovisnosti, djelotvornosti i od-

govornosti usmjerena su na 5 stubova: pravosuđe, izvršenje krivičnih sankcija, pristup pravdi, podrška ekonomskom razvoju i sudska koordinacija i upravljanje.

05. Nepotpuni proces izgradnje mira

Građani, lideri i civilno društvo u BiH nisu bili u stanju da se uključe u efikasan i vjerodostojan proces dijaloga kako bi pronašli zajedničku polaznu osnovu za rješavanje postojećih i novih problema u BiH. To je posljedica štete nastale po pojedine građane i zajednice u toku nasilnog sukoba koji je počeo u BiH 1990-ih godina, neuspjeha u osiguravanju pravde za žrtve i nemogućnosti međunarodne zajednice, bh. građana i lidera da se sasvim usmjere na suštinske uzroke sukoba. Polarizacija i nepovjerenje pogoršani su i doprinose izazovima i problemima s kojim je suočena zemlja, a to su loša uprava i loša vladavina zakona, korupcija, pojačana nacionalistička retorika, ekonomska kriza i nazadovanje u procesu pristupanja EU. Trenutna situacija produžava nezdrav odnos između zajednica, što povećava rizik od sukoba i nasilja.

Stoga u sve većoj mjeri jača saglasnost da je izgradnja mira u BiH daleko od završene, te da je zemlji potreban pojačan fokus na proces pomirenja i ostvarivanje dijaloga. U nedavnoj anketi koja je provedena u okviru pripreme CCA 2013, godine, bh. građani su prepoznali da je proces pomirenja od ključnog i bitnog značaja za osiguranje napretka u drugim oblastima, kao što su uprava i ekonomski razvoj.⁷⁰ Također postoji sve veći konsenzus među ključnim akterima međunarodne zajednice da su daljnji rad i podrška dijalogu i procesu pomirenja potrebni kako bi se ublažili ovi negativni trendovi. Međutim, veoma malo njih osigurava stvarnu donatorsku podršku.

Određene aktivnosti usmjerene na dijalog i pomirenje koje vode organizacije civilnog društva, vjerski lideri i drugi građani, dešavaju se na nivou zajednica ili nižim nivoima, često s pozitivnim rezultatima. Sveukupna je percepcija javnosti, međutim, da nije ostvaren dovoljan napredak u pogledu pomirenja i dijaloga.⁷¹ Pored toga, postoji samo nekoliko državnih ili drugih strategija za izgradnju mira koje bi pomogle da se umanjí eskalacija negativnih i sve više na sukob usmjerenih govora.

⁷⁰ Rezultati ankete javnog mnijenja Prism Research, Bosna i Hercegovina. Ured rezidentnog koordinatora u BiH, maj/svibanj 2013. Ispitanici ne smatraju da je proces pomirenja u BiH završen. Većina ispitanika smatra da ili nije bilo procesa pomirenja u BiH ili nivo pomirenja definiraju kao nizak ili djelomičan.

⁷¹ Jedan od posljednjih primjera uspješne inicijative je Model Ujedinjenih nacija održan u Mostaru (Mosti) i Banjaluci (BaIMUN, najveći Model Ujedinjenih nacija na Balkanu ikad održan) u aprilu/travnju 2013. godine. Ove konferencije okupile su mlade s ciljem njihovog razvoja u informirane građane, koje treba potaknuti da izraze svoje mišljenje o važnim pitanjima od zajedničkog interesa.

B. Sigurnosni aspekt

01. Pitanja koja se odnose na sigurnost

Dugotrajan politički zastoj i pogoršanje ekonomske i socijalne situacije u BiH tokom proteklih nekoliko godina doveli su kod bh. stanovništva, kao i kod međunarodne zajednice, do povećane zabrinutosti u pogledu sigurnosti. Određeni zvaničnici izrazili su zabrinutost da frustracija i povećanje nezadovoljstva naroda lokalnim političarima mogu dovesti do socijalnih protesta većih razmjera, kao što je pokazano događajima u februaru/veljači 2012. godine, te da propadanje sistema vjerdnosti, sve veća korupcija i disfunkcionalne institucije mogu podstaknuti pojavu kriminalnih aktivnosti. Pored toga, postoji strah da veći nivo sukoba između nacionalističkih stranaka i radikalna retorika mogu dovesti do pojedinačnih slučajeva ili općeg nasilja zasnovanog na etničkoj pripadnosti.

02. Nasilni kriminalni i etnički incidenti

Dostupni podaci pokazuju povećan broj osuda u predmetima za nasilna krivična djela, posebno za krivična djela protiv života i tijela, kao i protiv seksualnih manjina ili morala. U 2005. godini, prema podacima Zavoda za statistiku FBiH, 740 osoba je osuđeno za krivična djela protiv života i tijela, a 53 za krivična djela protiv seksualne slobode izražavanja i morala. U 2010. godini ove brojke porasle su na 917, odnosno 59. Godine 2011. broj u prvoj kategoriji porastao je na 948, dok je broj krivičnih djela u drugoj kategoriji ostao isti.⁷² Prema statističkim podacima koje je dostavilo Ministarstvo unutrašnjih poslova RS, u RS je ukupno registrirano 725 krivičnih djela protiv života i tijela u 2010. godini, zatim se taj broj smanjio na 661 u 2011, te povećao na 681 u 2012. godini.

Broj i trendove krivičnih djela motiviranih etničkom ili vjerskom pripadnošću teško je procijeniti s obzirom da ni jedno od dva entitetska ministarstva unutrašnjih poslova, ni entitetski zavodi niti državna Agencija za statistiku ne objavljuju podatke. Samo je Policijska misija EU (EUPM), koja je prestala sa ra-

dom 2012. godine, vodila takve statističke podatke za interne potrebe. Prema njihovoj sigurnosnoj procjeni iz 2011. godine, službenici EUPM su 2006. godine registrirali mjesečni prosjek od 9,26 incidenata povezanih sa etničkom pripadnošću, 7,08 u 2007. godini, 9,16 u 2008. godini, 12,50 u 2009. godini, 5,01 u 2010. i 8,54 u 2011. godini. Po mišljenju domaćih i međunarodnih stručnjaka, ovaj broj se smatra razumnim, ili čak niskim za postkonfliktnu zemlju poput Bosne i Hercegovine.

3. Percepcija sigurnosti kod javnosti

S obzirom da su istraživanja i analize nastojali izbjeći postavljanje osjetljivih pitanja, UN-ova anketa o stanju u zemlji⁷³ daje jedinstven uvid u zabrinutost u pogledu sigurnosti i stavove stanovništva u BiH. Ona je pokazala da pripadnici svih etničkih grupa još uvijek osjećaju prijetnje u BiH.⁷⁴ Međutim, većina ispitanika navela je da se više plaše mogućeg nasilja uzrokovano kriminalnim aktivnostima nego etničkih sukoba. Općenito, većina ispitanika navela je da novi oružani sukob u regiji Balkana nije vjerovatan u narednih pet godina. No, značajan broj ispitanika smatra da bi daljnje pogoršanje situacije moglo dovesti do novog nasilja u BiH. Najveći procenat ispitanika koji smatra da je moguće daljnje nasilje mišljenja je da bi takvo nasilje moglo imati oblik kriminalnih ili nasilnih socijalnih protesta. Više od pola ispitanika smatra da se BiH ne bi mogla raspasti na miran način. Kada im je postavljeno pitanje da li bi uzeli oružje da brane BiH ili svoje etničke teritorije, većina ispitanika iz svih etničkih grupa kazala je da bi radije koristila sve dostupne načine za mirno rješavanje, ili se ne bi uopće uključivala. Međutim, nekih 10% ispitanika u okviru ankete reklo je da bi uzeli oružje da brane svoje interese u ovom kontekstu.⁷⁵

04. Socijalni protesti

Protesti koji su se odigrali početkom juna/lipnja 2013. godine ukazuju da puni potencijal građanske neposlušnosti još uvijek nije realiziran. Većina demonstranata su bili uposlenici uprave ili korisnici socijalne pomoći – grupe koje se tradicionalno ne povezuju sa pozivima za promjene postojećeg

⁷² Zavod za statistiku FBiH, *on-line*

⁷³ Anketa javnog mnijenja Prism Research, za potrebe UN Ureda rezidentnog koordinatora, maj 2013.

⁷⁴ *Ibid.* U smislu spolova, žene ispitanice su češće (19,9%) nego muškarci (13,8%) navele da njihova etnička grupa nije pod prijetnjom u BiH.

⁷⁵ *Ibid.*, str. 15, 44.

sistema ili *statusa quo* jer se smatra da imaju privilegiran status u okviru društva. Ugroženije i socijalno isključenije grupe – kao što su stanovnici manjih ruralnih gradova, starije osobe, mladi ljudi i nezaposleni – još uvijek nisu započeli proteste većih razmjera, što ukazuje na to da se daljnji i potencijalno veći socijalni protesti još mogu desiti.

Analize iskustva na drugim mjestima gdje postoji kontinuirano nezadovoljstvo, kako u regiji Balkana tako i u ostatku svijeta, – kao što su nedavni protesti u Sloveniji u pogledu korumpiranosti vlade, ili arapsko proljeće – pokazuju da ono što izgleda kao nepovezan događaj ili pitanje može potaknuti proteste širih razmjera i pozive na društvene i političke promjene.

U UN-ovoj anketi o stanju u zemlji naglašeno je očigledno nezadovoljstvo bh. stanovništva ukupnom situacijom u BiH, uključujući društveno-ekonomske projekcije. Rezultati ankete naglasili su posebno pitanja ekonomskog razvoja, stvaranja radnih mjesta, zaposlenja mladih, socijalnih davanja, korupcije i ilegalne privatizacije. U kombinaciji sa indiferentnim političkim vodstvom, raširenom korupcijom, propalim procesima privatizacije i fragmentiranim institucionalnim okvirom, zabrinutost da bi se BiH mogla suočiti s povećanom mogućnošću pojave socijalnih nereda u narednom periodu postaje sve veća. Uzme li se u obzir obim pitanja s kojima su suočeni građani i nivo nezadovoljstva koji je pokazan UN-ovom anketom o stanju u zemlji, potencijalna pojava nasilnih protesta također se ne može isključiti. Očekivano povećanje političkih sukoba, radikalizacija nacionalističke retorike i etničke tenzije u toku predizborne kampanje, čiji se početak očekuje mnogo prije općih izbora najavljenih za oktobar/listopad 2014. godine, mogu samo dodatno pojačati društveni pritisak, ali predstavljaju također i potencijal za manipulaciju nezadovoljnim masama u svrhu ostvarenja političke prednosti, zagovaranja radikalnih političkih programa i/ili poticanja na etničke podjele u zemlji.

Predizborna kampanja također može ograničiti fleksibilnost vlasti u BiH da ispune uvjete MMF-ovog *stand-by* aranžmana, koji su neophodni za isplatu naredne tranše MMF-a. Iz političke perspektive, vlasti u BiH mogle bi biti u manjoj mje-

ri spremne da usvoje nepopularne mjere kao što su izmjene zakona o radu u oba entiteta, čime se očekuje smanjenje beneficija koje su trenutno dostupne. Ovo bi moglo dovesti do situacije u kojoj vlasti u BiH, posebno entitetske vlade, ostaju bez ključnih sredstava za isplate penzija, plaća državnih službenika i finansiranje javnih usluga. Ukoliko jedna ili obje entitetske vlade ne budu osigurale socijalna davanja i usluge, to će stvoriti dodatno ekonomsko opterećenje i socijalni pritisak na stanovništvo koje je već pod stresom.

05. Psihosocijalni aspekt

Nakon 50 godina centraliziranog socijalističkog sistema, tri i po godine rata i osamnaest godina poslijeratne nesigurnosti i nekoordiniranih međunarodnih intervencija, stanovništvo u BiH je steklo veoma specifičan mentalitet. Postoji veoma izražen osjećaj žrtve koji imaju pripadnici svih većih etničkih grupa u odnosu na druge, osjećaj nedovoljne osnaženosti građana za uključivanje u promjene, kao i ovisnost o međunarodnoj zajednici da riješi probleme BiH (stav koji su izrazile i lokalne elite i građani). Poslijeratne traume još uvijek su prisutne u BiH. Psihosocijalne posljedice neriješenih trauma iz prošlosti odražavaju se, na primjer, u dubokim traumatskim šokovima i rasprostranjenim slučajevima posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) – posebno kod bivših pripadnika oružanih snaga i žrtava – u poteškoćama s kojim se suočavaju povratnici, kao i sve većem broju slučajeva maloljetničke delinkvencije, samoubistava i stresa.

Eksperti navode da ovaj problem postoji od kraja rata, ali da su ga država i međunarodni zvaničnici posmatrali kao pitanje nižeg prioriteta u okviru njihovih traženja političkih, upravnih i pravnih rješenja za višestruke probleme BiH. Ovakav stav je u velikoj mjeri prisutan i danas i ima veliku ulogu u krizi koja se razvija tokom proteklih par godina. Ljudi u Bosni i Hercegovini su otporni na krizu, ali skeptični u pogledu pokušaja da se uvedu promjene. UN-ovom anketom je utvrđeno opće stanje depresije⁷⁶ i letargije⁷⁷ u zemlji. Ovo može objasniti zašto i pored loše političke, ekonomske i socijalne situacije u zemlji nije do sada došlo do većih protesta i građanskog neposluha.

⁷⁶ UN-ova Anketa o stanju u zemlji pokazuje da većina ispitanika svoje stanje uma u protekloj godini opisuje kao negativno ili neutralno (letargično, pesimistično, ljutito, ni sretno ni nesretno). Najveći procenat ispitanika smatra da nije bilo promjena ili da je došlo do negativnih promjena u njihovom životu u poređenju s prethodnom godinom, te ne vjeruju da do pozitivnih promjena može doći uskoro.

⁷⁷ "Kada je u pitanju društveno učešće, ispitanici nisu veoma aktivni. Više od pola ispitanika želi glasati na izborima, ali većina njih nije spremna da se priključi demonstracijama, političkoj stranci ili grupi građanske akcije. Jedan od tri ispitanika navodi da želi napustiti zemlju. Samo mali procent ispitanika naveo je da je spreman koristiti silu ili nasilje ukoliko je to neophodno

06. Kriza identiteta

BiH je iz rata 1992-1995. izašla kao etnički, politički, ideološki i geografski podijeljena zemlja. Postoji očigledan problem u pogledu postizanja konsenzusa o prošlosti zemlje, kao i vizije za budućnost. Identitet u kontekstu BiH i dalje predstavlja više instrument razdora nego silu ujedinjenja. Rezultati UN-ove ankete navode da Bošnjaci, Hrvati, Srbi i ostali imaju suprotstavljene stavove o ključnim pitanjima u pogledu prošlosti, sadašnjosti i budućnosti BiH.

Na primjer, u pogledu prirode rata 1992-1995. većina Bošnjaka i Hrvata koji su učestvovali u anketi navodi da je to bila „agresija“, dok većina Srba navodi da se radilo o građanskom ratu. Većina Bošnjaka i Hrvata je izjavila da smatraju da Srbija snosi veću odgovornost za rat u BiH nego bosanski Srbi, dok većina Srba smatra da odgovornost leži na međunarodnoj zajednici. Anketa također pokazuje preference ljudi u pogledu „lokalnih identiteta“ (teritorijalni, etnički, vjerski, historijski) umjesto zajedničkog državnog bh. identiteta.

Anketa pokazuje da postoje različita mišljenja u pogledu toga kakva bi trebala biti unutrašnja organizacija BiH u budućnosti. Iako je većina ispitanika navela da vide Bosnu i Hercegovinu organiziranu kao što je danas, na pitanje kakve su njihove osobne želje (bez obzira da li su ti stavovi realni ili ne), i dalje su bile uočljive razlike između tri ključne etničke zajednice.

07. Malo oružje i lako naoružanje (SALW)

Sedamnaest godina nakon završetka rata u BiH, zaostalo oružje iz sukoba 1992-1995. i dalje predstavlja prijetnju za građane i prepreku održivom razvoju. Procijenjeno je da je 2,8% teritorije BiH još uvijek pod minama, 17.000 tona viškova vojnog naoružanja i municije još postoji, kao i stotine hiljada malog oružja koje je u posjedu građana, što sve predstavlja značajnu prijetnju sigurnosti zemlje i regije. Veličina ove prijetnje utvrđena je nakon što je Državna agencija za istrage i zaštitu BiH SIPA otkrila i zaplijenila veliko skrovište naoružanja i eksplozivnih naprava u blizini grada Tešnja, na sjeveru, u operaciji koja je započela 8. jula/srpnja 2013. i trajala nekoliko dana.⁷⁸ Ono što je najvećoj mjeri zabrinjava

je činjenica da se više od 17.000 tona viškova vojnog naoružanja i municije – od kojeg je većina hemijski nestabilna i postoji visok rizik od nenamjerne i nekontrolirane eksplozije – nalazilo u blizini stambenih područja, te je stoga predstavljalo rizik za civile, kao i za vojnike koji su čuvali skladište.

Širenje ilegalnog naoružanja je još uvijek svakodnevna pojava u BiH. Na osnovu podataka posljednje SALW ankete (UNDP/CSS, 2010/2011.) procijenjeno je da postoji oko 750.000 komada ilegalnog naoružanja u posjedu civila ili organiziranog kriminala. Uz stare vojne zalihe oružja, ovo oružje i naoružanje podložno je odljevu i trgovini, čime se snabdijevaju sivo i crno tržište oružjem i povećava mogućnost oružanog nasilja. Širenje nelegalnog malog oružja ima negativan uticaj na sigurnost, ljudska prava i socijalni i ekonomski razvoj. Posjedovanje ilegalnog naoružanja predstavlja i domaći i međunarodni sigurnosni problem, te ima i regionalne i transnacionalne dimenzije, jer se trgovina ilegalnim naoružanjem može odvijati preko teritorijalnih granica i između kriminalnih grupa koje trguju naoružanjem iz zemlje u zemlju. Obilno prisustvo SALW-a stvara osjećaj nesigurnosti kod stanovništva, utiče na povjerenje u agencije za provedbu zakona i limitira daljnji razvoj i pomirenje

08. Smanjenje rizika od prirodnih nepogoda i drugih katastrofa

BiH je podložna velikom broju prirodnih katastrofa kao što su poplave, klizišta, suše, požari i zemljotresi. Prosječni godišnji ekonomski gubici koji su posljedica prirodnih katastrofa, na osnovu nepotpunih podataka, dostižu oko jedan procenat BDP-a zemlje, dok se broj prijavljenih žrtava prirodnih katastrofa više nego udvostručio u periodu 2004-2006. godina u odnosu na period 1999-2003. Složenost bh. administrativne strukture jasno se odražava na sektor upravljanja prirodnim katastrofama, jer svi nivoi donošenja odluka u zemlji imaju određeni stepen nadležnosti u oblasti smanjenja rizika od prirodnih nepogoda i drugih katastrofa i reakcije na njih. To je dovelo do stvaranja fragmentiranog sistema sa nejasnim odgovornostima i do nedostatka vertikalne i horizontalne saradnje. Zakonski propisi i strateški dokumenti na svim nivoima uglavnom se odnose na aktivnosti civilne zaštite i sadrže nekoliko specifičnih referenci u pogledu smanjenja rizika od prirodnih katastrofa. Iako je ostvaren određeni na-

⁷⁸ Prema izvještajima medija, u skladištu je bilo 588 RPG projektila i 60 projektila za bestrajni top.

predak, kapaciteti i koordinacija na svim nivoima se i dalje trebaju jačati. Vlasti na lokalnom nivou nemaju kapacitet i resurse za ispunjavanje čak ni osnovnih funkcija smanjenja rizika od prirodnih nepogoda i katastrofa, pa kad god dođe do prirodne katastrofe većeg obima, svi nedostaci i neodgovarajući kapaciteti za smanjenje rizika od prirodnih katastrofa ove zemlje postanu tragično očigledni.

09. Migracije, azil i trgovina ljudima

BiH predstavlja zemlju porijekla, tranzita i povratka, a sve više postaje i zemlja odredišta (po strukturi ili zbog nedostatka drugih mogućnosti) za migracije. Za mnoge, kretanje je uzrokovano složenom kombinacijom faktora, uključujući progon, siromaštvo, sukob, oskudicu i represiju, kao i kršenje ekonomskih i socijalnih prava, pritisak stanovništva, nedostatak prirodnih resursa i nejednakost u plaćama i prihodi- ma između siromašnih i bogatih zemalja.

U velikoj mjeri zbog strateškog geopolitičkog položaja, Zapadni Balkan je postao važna okosnica jednog od glavnih puteva migracije prema Evropskoj uniji. Sve veći broj izbjeglica i migranata izvan regije, posebno iz Afganistana, Pakistana, Palestine, Sirije, Somalije i Sjeverne Afrike, dolaze iz Turske i/ili Grčke i prolaze kroz regiju koristeći ono što je poznato kao „ruta Zapadnog Balkana“. Mnogi podnose zahtjeve za azil u jednoj ili više zemalja Zapadnog Balkana, ali često odlaze prije nego što se obrade njihovi zahtjevi za azil i utvrde potrebe za zaštitom.⁷⁹ Posebno zabrinjava sve veći broj djece, uglavnom iz Afganistana, koja nemaju pratnje ili su odvojena od porodica.⁸⁰

U proteklih godinama BiH nije bila dio ruta koje je koristila većina izbjeglica i migranata za ulazak u Evropsku uniju. Međutim, postoji mogućnost da će proširenje vanjskih granica EU, kao posljedica ulaska Hrvatske u Evropsku uniju, uzrokovati promjenu prirode i obima tokova azila i migracija kroz BiH, uključujući povećanje broja „neregularnih“ migranata i tražitelja azila koji pokušavaju putem BiH doći do EU kroz Hrvatsku. Pored toga, ovakvi događaji će vjerovatno povećati

broj osoba koje se vraćaju u BiH iz Hrvatske, u skladu sa Ugovorom o readmisiji između dvije države. Postoje inicijative usmjerene na jačanje upravljanja tokovima migracija na granici, uključujući unapređenje kapaciteta zvaničnika za provedbu zakona u obje zemlje, kako bi se provodile zajedničke patrole radi sprečavanja da ove granice postanu u velikoj mjeri porozne tačke za ulazak u EU. Hrvatska će postati dio Šengenskog sporazuma 2016. godine i stoga je od ključnog značaja da se iskoriste postojeća sinergija i već uspostavljeni mehanizmi kako bi se osiguralo da se ljudska prava tražitelja azila i migranata djelotvorno garantiraju u BiH i regiji.

S obzirom da se nastavljaju politička nestabilnost i sukobi u određenim regijama, moguće je da se poveća protok tražitelja azila i migranata koji su porijeklom izvan ove regije. U tom kontekstu od ključnog je značaja da BiH ima mehanizme i uspostavljene kapacitete za zaštitu ljudskih prava osoba koje ulaze na teritoriju i koje su u tranzitu, kako u smislu prijema tako i povratka i readmisije, posebno onih osoba kojim je potrebna međunarodna zaštita i drugih ugroženih grupa kojima se bavi UN.

U tom kontekstu važno je napomenuti da je BiH ratificirala Konvenciju o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica. Od posebnog značaja su Završne napomene o BiH Komiteta za zaštitu prava radnika migranata i drugi dokumenti koji se odnose na analizu poštivanja BiH i njenih obaveza u okviru Konvencije, usvojene tokom 17. sjednice (10-14.septembar/rujan 2012).

Iako je primijećen kontinuirani rad Koordinacijskog tijela, osnovanog 2009. godine, za praćenje provedbe nove Strategije o migracijama i azilu i odnosnog Akcionog plana za period 2012–2015, Komitet naglašava svoju zabrinutost u pogledu nedovoljne koordinacije između institucija i službi koje rade na različitim aspektima migracijske politike na državnom i entitetskim nivoima, što negativno utiče na provedbu države članice određenih prava zaštićenih Konvencijom. Transparentan konsultativni proces za novu strategiju, ipak, pokazuje spremnost svih aktera na rješavanje ovih pita-

⁷⁹ U 2011. godini značajno se povećao broj zahtjeva za azil u regiji u odnosu na prethodne godine. U Bivšoj Jugoslavenskoj Republici Makedoniji broj zahtjeva za azil povećao se sa 180 u 2010. na 740 u 2011. godini (povećanje za 311%); u Srbiji i na Kosovu (UNSCR 1244/99) sa 790 na 3.320 (320%), a u Crnoj Gori sa 10 na 240 (2300%). Vidjeti: UNHCR, Nivoi i trendovi azila u industrijaliziranim zemljama, 2011, dostupno na <http://www.unhcr.org/4e9beaa19.html>

⁸⁰ Na primjer, u 2011. godini u Hrvatskoj je identificirano 552 djece bez pratnje u neregularnoj situaciji, što je gotovo dva puta veći broj nego u 2010. Vidjeti: Evropska komisija, Sveobuhvatni monitoring izvještaj o stanju pripremljenosti Hrvatske za članstvo u EU, oktobar/listopad 2012. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/hr_analytical_2012_en.pdf

nja. Prepoznajući napredak ostvaren u borbi protiv trgovine ljudima i seksualne eksploatacije radnika migranata, Komitet je izrazio zabrinutost zbog nedovoljne usklađenosti krivičnih zakona na entitetskom nivou i Brčko Distriktu u pogledu izmjena i dopuna državnog Krivičnog zakona – posebno nove definicije trgovine ljudima u članu 186. Posebno zabrinjavaju visok broj djece-migranata koja su žrtve trgovine ljudima i nedostaci u provedbi zakona za sprečavanje trgovine ljudima, posebno u svjetlu činjenice da u 2011. godini nije bilo krivičnog gonjenja i osuđujućih presuda.

BiH je također podložna internoj trgovini ljudima. Romska djeca su u značajnoj mjeri žrtve, kako u svrhe prosjačenja tako i radi seksualne eksploatacije. Procjena koja je u toku, a koju provodi UNICEF, ima za cilj da utvrdi položaj djece koja rade na ulici i osnovne uzroke ove pojave. To će pomoći da se utvrdi profil žrtava i pomogne u izradi politike zasnovane na dokazima i programskih preporuka. Iako je procjena u toku, konačni izvještaj treba biti završen do kraja 2013. godine – na osnovu već prikupljenih informacija očigledno je da se pojava u najznačajnijoj mjeri odnosi na zloupotrebu i eksploataciju djece te trgovinu djecom.

Značajan dio kretanja migranata i izbjeglica u regiju i iz nje kao i unutar regije odvija se ilegalnim prelaskom preko graničnih prelaza ili ilegalnim graničnih prelascima na zelenim granicama. Ova neregularna kretanja i s tim povezan transnacionalni kriminal kao što je trgovina osobama i krijumčarenje ljudi uzrokuju veliki broj zajedničkih problema za sve države koje se nalaze na rutama migracije, te će vjerovatno predstavljati izazov i za BiH u smislu povećanja troškova i očuvanja standarda ljudskih prava. Kao rezultat ciljanih i strateških inicijativa koje su finansirali EU, UNHCR, IOM i bilateralni donatori, u BiH je uspostavljen niz struktura i mehanizama koji se odnose na utvrđivanje statusa izbjeglice i upravljanje međunarodnim migracijama; no, ove strukture i mehanizmi uglavnom su uspostavljeni kao reakcija na scenarij migracija, koji se prilično razlikuje od postojeće situacije, te će stoga nadležna tijela u zemlji biti suočena s problemima u pogledu upravljanja promjenljivom dinamikom migracija i povećanim brojem tražitelja azila i migranata koji su porijeklom izvan ove regije ukoliko ne dobiju mogućnost za dodatnu podršku i ciljane intervencije.

Zabrinutost i dalje postoji u pogledu ulaznih sistema osjetljivih na zaštitu, efikasnog pristupa proceduri traženja azila i kvaliteta donošenja odluka za utvrđivanje statusa izbjeglice.

Iako postoje formalni mehanizmi za upućivanje, granična policija i nadležna tijela često ne uspijevaju identificirati tražiloce azila i tretiraju ih kao neregularne migrante. Tražioci azila bez dokumenata, uključujući djecu, u sve većoj mjeri zadržavaju se dugo, čak i do 9 mjeseci, što je navodno mjera zaštite, a u nekim slučajevima nemaju ni efikasan pristup pravnoj pomoći. Zahtjevi za azil često se ne analiziraju detaljno, na osnovu činjenica; uz dva izuzetka u 2013. godini, osobe kojima je potrebna zaštita dobivaju supsidijarnu zaštitu u zamjenu za puni status izbjeglice, koji bi im u pojedinačnim slučajevima bio dodijeljen u skladu sa Konvencijom iz 1951. godine o statusu izbjeglica, i u skladu sa državnim zakonom o azilu.

BiH je potpisala sporazume o readmisiji sa drugim zemljama u regiji. Sporazumi su potpisani, ali još nisu ratificirani sa Turskom i Moldavijom. U proteklim godinama održani su i bilateralni pregovori sa zemljama van regije. Te je do sada potpisano ukupno 26 sporazuma o readmisiji. Državni sistemi uključuju mehanizme za omogućavanje dobrovoljnog povratka neovlaštenih migranata za koje se smatra da nemaju validan razlog za azil u odnosu na zemlju porijekla, iako je djelotvornost ovih mehanizama ugrožena zbog nedostatka sredstava i zbog toga povratak takvih osoba u zemlje porijekla izvan regije i dalje nije učestala praksa. U tom kontekstu BiH trenutno ulaže značajne napore i resurse u identifikaciju i transfer migranata u zemlje unutar regije, što doprinosi spomenutom recidivu. To također doprinosi riziku da se osobe koje traže azil ne razlikuju na odgovarajući način od drugih potencijalnih migranata, te da zato ne dobivaju pristup pravičnom i odgovarajućem postupku za utvrđivanje statusa.

Potrebno je unaprijediti stručnost nadležnih, posebno u pogledu utvrđivanja identiteta osoba koje dolaze na teritoriju, utvrđivanju njihovih specifičnih potreba i pravovremenoj diferencijaciji između različitih grupa koje se kreću (kao što su izbjeglice, djeca bez pratnje i djeca odvojena od porodica, žene i djevojčice pod rizikom, osobe žrtve trgovine ljudima itd.). Pružanje tehničke pomoći za unapređenje/uspostavu državnih kompjuteriziranih sistema registracije za tražiloce azila i migrante predstavlja ključnu inicijativu u dugoročnom smislu. Važno je koristiti najbolje prakse i osigurati usklađenost s međunarodnim standardima i pravnom stečevinom Evropske unije, kao i drugim mehanizmima i strukturama koji postoje unutar EU.

Sve veći broj migranata koji potiče izvan regije i nastoji proći kroz BiH i Zapadni Balkan pomogao je povećanju broja i obima kriminalnih organizacija koje nude omogućavanje

neregularnih kretanja. Zapadni Balkan je već *de facto* važan transportni koridor za drogu koja odlazi u EU, uz dobro organizirane i profesionalne kriminalne grupe koje koriste davno uspostavljene rute za trgovinu. Iako je trgovina heroinom tradicionalno predstavljala najozbiljniji problem, Svjetski izvještaj UNODC-a o drogama iz 2013. godine navodi da je u pogledu kopnenih ruta za krijumčarenje heroina „balkanska ruta trgovine i dalje najpopularnija”.⁸¹ Također postoji dokaz o jasnom porastu trgovine kokainom preko Balkana posljednjih godina, što ukazuje na značaj ovih ruta za ilegalnu trgovinu.⁸²

C. Društveno-ekonomski aspekt

01. Situacija na tržištu rada

U 2013. godini negativni trendovi na tržištu rada nisu se mogli popraviti bez obzira na neznatno poboljšanje ekonomske situacije. Razlog tome je spor oporavak najvažnijih industrija u kombinaciji sa skromnim povećanjem poslovne aktivnosti u privatnom sektoru. Ekonomija Bosne i Hercegovine ušla je u recesiju dvostrukog pada 2012. godine (-0,7% rast proizvodnje), uz smanjenje pokazatelja odnosa zaposlenih naspram broja stanovnika u pogledu radno sposobnog stanovništva (15 do 64 godine starosti) i povećanje stope nezaposlenosti.

Anketa o radnoj snazi iz 2013. godine ukazuje na stopu aktivnosti od 43,6% i omjer zaposlenih u odnosu na ukupan broj stanovnika od 31,6%, dok je stopa nezaposlenosti dostigla vrhunac od 27,5% radne snage (26,5% za muškarce i 29,0% za žene).⁸³ Učešće radne snage ostalo je stabilno u periodu 2008-2012. na oko 53%, uz neznatno povećanje stope učešća žena (povećanje sa 39,5% na 41%), te skroman pad učešća muškaraca (pad sa 67,7% na 67%). Dostupni pokazatelji za Bosnu i Hercegovinu ukazuju na veliki jaz na tržištu rada, ne samo u poređenju s novim državama članicama Evropske unije nego i sa susjednim zemljama Zapadnog Balkana. Tako loša perspektiva zapošljavanja još više zabrinjava ako se pogleda u kombinaciji sa demografskim

projekcijama za naredne dvije decenije. Broj stanovnika će se smanjivati i doći će do povećanja stope ovisnosti u starijoj dobi (sa 22% u 2010. godini na 38% u 2035. godini), što će uglavnom biti uzrokovano smanjenjem radno sposobnog stanovništva (prema projekcijama, doći će do pada od oko 13%).⁸⁴ Takvi demografski trendovi će dovesti do pojave velikog broja jedinstvenih izazova za ekonomiju, tržište rada i socijalnu politiku. Javni penzijski sistem, koji se uglavnom finansira kroz doprinose, već se nalazi pod negativnim uticajem niskog broja zaposlenosti i nepovoljnog odnosa uposlenik-penzioner (1,1 radnik na svakog pensionera).⁸⁵

Rodni jaz u pogledu učešća na tržištu rada, zapošljavanja i plaća i dalje je prisutan u svim starosnim grupama, bez obzira na činjenicu da žene u prosjeku imaju viši nivo obrazovanja nego muškarci. Nezaposlenost mladih također sve više zabrinjava jer je izuzetno visoka – 59%. Podaci razvrstani po spolu otkrivaju neproporcionalnu raspodjelu učešća radne snage i zaposlenja, što ukazuje na nejednak pristup tržištu rada za žene u odnosu na muškarce. Dugotrajne prepreke integraciji na tržištu rada također su prisutne za osobe s invaliditetom, povratnike, interno raseljene osobe i Rome.⁸⁶

Većina slučajeva nezaposlenosti je dugoročna: polovina onih koji su registrirani kao nezaposleni nemaju posao najmanje 5 godina, a četvrtina njih više od 10 godina. Dugoročna nezaposlenost dovodi do gubitka vještina i motivacije i šalje negativne signale poslodavcima u pogledu produktivnosti pojedinaca, a također stvara i ovisnost o sektoru. Ovi dokazi pokazuju da je nezaposlenost u Bosni i Hercegovini strukturalne a ne parcijalne prirode, što ukazuje da mnogi nezaposleni u suštini nisu povezani sa tržištem rada.⁸⁷ Udio obeshrabenih radnika – na primjer neaktivnih osoba koje žele raditi ali više ne traže posao – iznosi 5,2% od ukupno neaktivnih pojedinaca.

Obrazovanje je u pozitivnom odnosu sa učešćem radne snage i zaposlenjem: što je veći nivo obrazovanja bolje su

⁸¹ UNODC (2013): *Svjetski izvještaj o drogama 2013*, str. ix.

⁸² *Ibid.*, str. 79.

⁸³ 2013 Anketa o radnoj snazi, Prilog C.

⁸⁴ Podjela stanovništva Odjela za ekonomska i socijalna pitanja Sekretarijata Ujedinjenih nacija, *Perspektive svjetske populacije: Revizija 2012*.

⁸⁵ IBHI.dokument "Politička, ekonomska i socijalna kriza u BiH 2012/2013: Prema novim politikama". Sarajevo, 2013

⁸⁶ DWCP Bosna i Hercegovina 2012-2015.

⁸⁷ Khare S., Ronnas P., Shamchiyeva L. 2011. *(Dijagnostička analiza zapošljavanja: Bosna i Hercegovina) Employment diagnostic analysis: Bosnia and Herzegovina*. Međunarodni ured za rad. (Ženeva).

šanse da se pronađe posao. Druga strana medalje je da oni sa višim obrazovanjem imaju bolje šanse da pronađu dobro plaćene poslove u inozemstvu. U suštini, razlika u plaćama (mjereno prema bruto domaćem proizvodu u dolarima po svakom pojedinom zaposlenom) između Bosne i Hercegovine i Njemačke – jedne od najčešćih zemalja za tokove migracija iz BiH – iznosi 2,5 puta.⁸⁸ Visoka stopa emigranata koji posjeduju znanje i vještine slabi akumulaciju ljudskog kapitala u zemlji, smanjuje produktivnost i stvara dodatne izazove na tržištu rada. Da bi se promijenio ovaj trend, moraju se značajno unaprijediti mogućnosti zapošljavanja i zarade za visokokvalificirane osobe.⁸⁹

Nedostatak dostojanstvenih i produktivnih mogućnosti zapošljavanja, spor proces stvaranja radnih mjesta u formalnoj privredi i kontinuirana neusklađenost u pogledu vještina dovode do velikog udjela radne aktivnosti koja se odvaja u neformalnoj ekonomiji. Procjene o veličini neformalne ekonomije u Bosni i Hercegovini razlikuju se ovisno o korištenoj metodologiji. Najnovije procjene pokazuju da je neformalna ekonomija u 2009. godini činila 26,5% bruto domaćeg proizvoda.⁹⁰ Ovo se vjerovatno nije značajno promijenilo.

ILO procjenjuje da neformalno zapošljavanje dostiže oko 30% ukupnog zapošljavanja, te da je najveći nivo u poljoprivredi i među mladim radnicima, te niskokvalificiranim radnicima.⁹¹ Neformalno zapošljavanje mladih radnika u prosjeku je 30% više nego zapošljavanje radnika srednje dobi.⁹² Za mlađe generacije neformalno zapošljavanje predstavlja strategiju preživljavanja kako bi izbjegli direktnu nezaposlenost, ali i nudi malo nade u korak ka formalnom zapošljavanju. Veliki udio neformalnog zaposlenja ima ozbiljne posljedice po akumu-

laciju ljudskog kapitala, produktivnost, siromaštvo i u slučaju zaposlenosti, te ukupnu finansijsku situaciju u zemlji. Procijenjeno je da se oko 5% ukupnih doprinosa na platu u potpunosti gubi kroz neformalno zapošljavanje.⁹³ Neformalnost se uglavnom ogleda kroz isplatu takozvanih plaća u koverti.⁹⁴

Poljoprivreda je važan izvor neformalnog zaposlenja, jer se smatra da radnici u ovom sektoru imaju najmanje šanse da se formalno zaposle. Suprotno tome, radnici u sektoru usluga su oni koji najčešće prelaze sa neformalnih na formalna radna mjesta.⁹⁵ Ovo objašnjava visoke stope prelaska sa neformalnog na formalno zaposlenje za radnike u urbanim područjima u odnosu na radnike u ruralnim područjima.

Analiza ILO pokazuje da je jedna od najvećih prepreka za prelazak u formalno zaposlenje nedostatak odgovarajućih vještina. Aktivne mjere tržišta rada trebale bi biti usmjerene na unapređenje vještina kako bi se omogućilo onima koji traže posao da ostvare pristup formalnom tržištu rada. Javne radove trebalo bi koristiti kako bi se razvile specifične vještine potrebne na formalnom tržištu rada. Analiza je pokazala da veliki dio neformalno zaposlenih radnika prima naknade za nezaposlenost. Stoga pasivne politike tržišta rada trebaju biti spojene sa aktivnijim mjerama, jer pasivne mjere same obično nisu djelotvorne za smanjenje neformalnog zaposlenja.⁹⁶

02. Rural Economic Development

Bosna i Hercegovina jedna je od najruralnijih zemalja u Evropi. Oko 60% stanovništva živi u ruralnim područjima, bilo da su definirana kao sela ili kao rijetko naseljene općine; samo Crna Gora, Irska i Finska imaju veći udio ruralnog stanovniš-

⁸⁸ ILO; Trendovi radnih migracija mladih, ILO Ženeva, (u izradi).

⁸⁹ Khare S., Ronnas P., Shamchiyeva L. 2011., *op. cit.*

⁹⁰ Tomaš, R. *Siva ekonomija u Bosni i Hercegovini*, Friedrich Ebert Stiftung, 2009. Ostale procjene kreću se od 30% do do više od 50%. Vidjeti Scheider, (Siva ekonomija u 145 zemalja širom svijeta: Rezultati procjena za period 1999- 2003. na: <http://www.dur.ac.uk/john.ashworth/EPCS/Papers/Schneider.pdf>); Dell'Anno, R. and Piirisild, M., 'Procjena sive ekonomije u Bosni i Hercegovini', USAID, novembar 2004. http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnadg958.pdf.

⁹¹ Rosas, G., Corbanese, V., O'Higgins, N., Roland, D., & Tanovic, L. (2009). (Pregled politika zapošljavanja u Bosni i Hercegovini) *Employment Policy Review -Bosnia and Herzegovina*. Strasbourg: Vijeće Evrope, str.10. Podaci za 2001-2002. Ankete za mjerenje životnog standarda ukazuju na 37-40% udjela neformalnog zaposlenja, Svjetska banka (2005), "Bosna i Hercegovina - Ekonomski memorandum za zemlju, Izvještaj br. 29500-BA, Svjetska banka, Washington, DC.

⁹² Ibid.

⁹³ Kamenica, A. (2009). *Jačanje socijalnog partnerstva u Bosni i Hercegovini: Rješavanje problema neprijavljenog rada u građevinskom sektoru kroz socijalno partnerstvo* *Strengthening Social Partnership in Bosnia and Herzegovina: Addressing the Problem of Undeclared Work in the Construction Sector through Social Partnership*. str.18.

⁹⁴ Međunarodni ured za rad (ILO). 2011. *Komparativni pregled neformalnog zaposlenja u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Moldaviji i Crnoj Gori* (Budimpešta).

⁹⁵ Khare S., Ronnas P., Shamchiyeva L. 2011., *op. cit.*

⁹⁶ International Labour Office (ILO). 2011. *A comparative Overview of Informal Employment in Albania, Bosnia and Herzegovina, Moldova and Montenegro* (Budapest).

tva u Evropi.⁹⁷ U demografskom smislu, ruralne zajednice su uglavnom starije nego urbane i imaju manji procenat stanovništva koje radi i pokreće lokalnu ekonomiju. Također je prisutna postepena migracija stanovništva iz ruralnih u urbana područja, te udio stanovništva koji živi u ruralnim područjima opada otprilike za 10% po svakoj generaciji. U ekonomskom smislu velika podjela je prisutna između većih gradova i ostatka Bosne i Hercegovine, a zvanični statistički podaci pokazuju da Sarajevo, Banja Luka i ostala četiri veća grada⁹⁸ imaju gotovo 40% nižu nezaposlenost, 25% više plaće i više od dva puta veći BDP po glavi stanovnika u odnosu na ostatak zemlje, što potiče značajne seobe ljudi u te gradove. Izvan ovih glavnih centara stanovništva i ekonomske aktivnosti, urbane općine – uglavnom gradovi srednje veličine – zapravo imaju lošije rezultate nego ruralna područja za gotovo svaki ekonomski pokazatelj.⁹⁹

Stanovnici u ruralnim područjima BiH moraju preći veću razdaljinu kako bi došli do usluga koje pružaju banke, bolnice i srednje škole, iako većina ovih područja ima male trgovine, osnovnu školu ili ponekad dom zdravlja koji je na razumnoj udaljenosti. Mada su električna energija i telefonske linije dostupne gotovo svugdje, mnogi stanovnici sela koriste drvo za ogrjev i imaju septičke jame umjesto priključka na kanalizacijske sisteme, a dosta njih koristi vodu sa izvora ili iz bunara. Većina domaćinstava u ruralnim područjima nema formalnu edukaciju u oblasti poljoprivrede i ne koriste dostupne savjetodavne usluge; njima je obuhvaćeno samo manje od trećine čak i najvećih poljoprivrednih dobara. Polovina ruralnih domaćinstava posjeduje računar, uglavnom sa internetskom vezom, ali osnovni način na koji dobivaju informacije je gledanje televizije.¹⁰⁰

Dodatno istraživanje ukazuje da stanovnici sela nisu u značajno nepovoljnijem položaju u smislu formalnog obrazovanja i većina ih uspijeva upisati djecu u škole bez obzira na razdaljinu. Međutim, za one porodice koje su već izložene riziku prekida školovanja, posebno romsku manjinu, potreba za putovanjem može biti posljednja kap koja će potaknuti djecu da odustanu od obrazovanja. Obrazovanje u ranom djetinjstvu je druga priča, jer djeca u ruralnim područjima imaju nešto

manju podršku kod kuće, a samo jedna trećina ima isti pristup dječijim vrtićima kao djeca u urbanim područjima.¹⁰¹

Većina ruralnih domaćinstava ostvaruje prihode na jedan od dva načina: redovno zaposlenje (52%) ili socijalna davanja (36%), a samo za 6% njih poljoprivreda predstavlja najveći dio prihoda. Nekoliko pokazatelja ukazuje da ruralno stanovništvo nije veoma poduzetno, da većina njih radije bira stalni posao umjesto započinjanja vlastitog biznisa, te da porodice koje imaju stalno zaposlenje imaju veće prosječne prihode nego samozaposleni. Međutim, oko 13% ruralnih domaćinstava može se posmatrati kao poljoprivredna dobra na kojim poljoprivrednici rade puno radno vrijeme ili pola radnog vremena i proizvode značajne količine hrane za prodaju, iako i ona ostvaruju više od tri četvrtine prihoda od nepoljoprivrednih aktivnosti. Pored toga, važno je napomenuti da 36% ruralnih domaćinstava funkcioniše kao "mala poljoprivredna dobra" proizvođači značajan dio hrane za vlastitu potrošnju.

Čini se da su lokalne vlade u najboljoj poziciji da vode proces lokalnog razvoja u BiH. One u velikoj mjeri nisu povezane sa oslabljenom političkom dinamikom na entitetskom i državnom nivou, koja uzrokuje česte institucionalne zastoje i ograničava razvojne mogućnosti. Pored toga, većina socio-ekonomskih nadležnosti u okviru ustavnog poretka BiH leži na lokalnim vladama i njihovim službama i odjelima. Međutim, lokalne vlade su i dalje suočene sa brojnim izazovima, od neadekvatnih politika te pravnih i institucionalnih okvira, nedostatka funkcionalnih i fiskalnih decentralizacijskih reformi, do nedovoljnih prihoda, slabih organizacijskih, upravljačkih i partnerskih kapaciteta i nedostatka znanja i vještina za rad na zamršenim teritorijalnim, ekonomskim i društvenim razvojnim procesima i povećanju očekivanja i mogućnosti. Lokalne vlade rijetko su uključene u formalne sporazume o saradnji za privlačenje investicija, u stvaranje mogućnosti za zapošljavanje, povećanje regionalne konkurentnosti i unapređenje usluga. Uzimajući u obzir da se lokalne vlade u BiH mogu kategorizirati kao monotipne (odnosno sve imaju ista prava i odgovornosti bez obzira na često velike razlike u smislu njihove veličine, broja stanovnika i vrste), značajni neiskorišteni potencijali leže u međuopćinskoj i regionalnoj saradnji, ko-

⁹⁷ UNDP Izvještaj o humanom razvoju: "Ruralni razvoj u BiH: Mit i stvarnost," juli/srpanj, 2013.

⁹⁸ Tuzla, Zenica, Mostar i Bijeljina, svaki od njih ima najmanje 100.000 stanovnika.

⁹⁹ UNDP Izvještaj o humanom razvoju: "Ruralni razvoj u BiH: Mit i stvarnost," juli/srpanj, 2013.

¹⁰⁰ Anкета ruralnih domaćinstava, UNDP Izvještaj o humanom razvoju, juli/srpanj 2013.

¹⁰¹ UNICEF. 2013 MICS. http://www.unicef.org/BIH/media_21363.html

jom bi se podržao pristup razvoju odozdo prema gore. Pored toga, nedovoljno umrežavanje i koordinacija s višim nivoima vlasti imaju za rezultat ograničeno učešće i zastupljenost lokalnih vlada u izradi politika za ruralni i regionalni razvoj.

Pažljiva analiza ruralnih područja i poređenje ruralnih i urbanih oblasti, uz korištenje mnogih različitih pokazatelja, ukazuje na to da mnoge zajedničke pretpostavke za život u ruralnim područjima nisu neophodno tačne i da u mnogim slučajevima postoje sličnosti sa urbanim područjima. Ruralna područja nisu izolirana i usko su povezana sa sudbinom susjednih gradova i ekonomskim, socijalnim i političkim životom zemlje kao cjeline. U tom kontekstu, iako se poljoprivreda ne može posmatrati kao osnovna pokretačka snaga cjelokupne privrede, ona ipak može dati važan doprinos ako se uzme u obzir značajan potencijal za povećanje poljoprivredne produktivnosti i profitabilnosti. Poljoprivredni razvoj također može imati pozitivne učinke na sigurnost hrane i smanjenje siromaštva (imajući u vidu da poljoprivreda često predstavlja jedini izvor prihoda za najugroženije, uključujući povratnike i interno raseljene osobe), te na sivu ekonomiju i socijalne transfere vlade.

Bosni i Hercegovini su potrebne dobro definirane, vertikalno i horizontalno usklađene ruralne politike i mjere na svim nivoima koji će ispuniti potrebe običnih poljoprivrednika: tržišta koja dobro funkcioniraju, odgovarajuće usluge podrške, konsolidacija i okrupnjavanje poljoprivrednih posjeda, pristup finansiranju i prenos znanja kako bi se tehnologije proizvodnje poljoprivrednih proizvoda i uzgoja stoke koje su već dobro utemeljene u Zapadnoj Evropi mogle usvojiti i u Bosni i Hercegovini. Ostali prioriteti za stanovnike ruralnih područja odnose se na stvaranje radnih mjesta izvan poljoprivrednog sektora, unapređenje usluga, izgradnju ili popravak infrastrukture – uključujući transportnu infrastrukturu, koja će im omogućiti pristup radnim mjestima i uslugama u susjednim mjestima i gradovima.

03. Socijalna zaštita i penzijski sistem

Bosna i Hercegovina, kao zemlja u tranziciji, suočena je sa specifičnim društvenim izazovima. Raseljavanje velikog dijela stanovništva u toku rata i ekonomske posljedice dugog procesa tranzicije dovele su do velikog broja zabrinjavajućih socijalnih trendova. Niska stopa fertiliteta, populacija koja stari sa sve većom mjerom uzdržavanja, emigracija mladih i obrazovanih ljudi i smanjenje ljudskog kapitala, visok nivo nezaposlenosti – posebno mladih osoba, žena, osoba s invaliditetom i manjina – te loše obrazovanje, predstavljaju ozbiljne razloge za zabrinutost. Pored toga, BiH je suočena sa sve višim nivoima siromaštva i nejednakosti – posebno između urbanih i poluurbanih područja – kao i sve većim fiskalnim deficitom, dugom i prihodima koji se smanjuju, te povećanim brojem isključenog i marginaliziranog stanovništva kao što su Romi i osobe s invaliditetom.

Efikasni sistemi socijalne zaštite obično uključuju četiri komponente: socijalne transfere, programe za osiguranje pristupa uslugama, službe socijalne podrške i zaštite, te zakonodavstvo i reformu politika. Sistem socijalne zaštite u BiH započet je kroz sistem socijalnog osiguranja uspostavljen u bivšoj Jugoslaviji 1920-ih godina, a koji je proširen i razvijen u okviru Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.¹⁰² Postojeći sistem sastoji se od komponente socijalne sigurnosti (zasnovane na osiguranju)¹⁰³ i komponente socijalne pomoći (ne zasniva se na principu doprinosa).¹⁰⁴ Nivo rashoda u BiH za socijalnu zaštitu nije odgovarajući pokazatelj za ocjenu kvaliteta i djelotvornosti socijalne zaštite. Najveći dio odnosi se na programe doprinosa i penzije, dok se malo troši na programe socijalne pomoći (nedoprinosne). Sistem socijalne zaštite u BiH je najskuplji i najneefikasniji u Evropi u smislu obuhvata najsiromašnijeg kvantila stanovništva. Veliki dio isplaćuje se borcima (iako je došlo do smanjenja pod pritiskom MMF-a), ali ove naknade nisu dobro usmjerene. Kao rezultat, samo dio siromašnih i socijalno isključenih zapravo dobiva ove naknade. Neodgovarajuća raspodjela naknada socijalne pomoći između različitih grupa ozbiljan

¹⁰² Vaughan, E. J. (1965) Social insurance in Yugoslavia (Socijalno osiguranje u Jugoslaviji), *The Journal of Risk and Insurance*, 32(3): 385-393.

¹⁰³ *Socijalna sigurnost/osiguranje*: Programi socijalne zaštite, koji se oslanjaju na novčane doprinose pojedinaca kako bi se garantirala sigurnost prihoda i pristup osnovnim socijalnim uslugama, klasificira se kao socijalno osiguranje. To može uključivati programe kao što su zdravstveno osiguranje, osiguranje od nezaposlenosti i penzije zasnovane na principu doprinosa (UNICEF).

¹⁰⁴ *Socijalna pomoć*: Iako se koristi na nešto drugačije načine, ovisno o organizaciji, socijalna pomoć uglavnom se odnosi na transfere koji nisu zasnovani na doprinosima, novčani ili nenovčani transferi koji se finansiraju iz javnih sredstava mogu biti dugoročni, kao što je slučaj sa porodičnim i gdječijim dodacima, ili kratkoročni u slučaju porodijskih naknada za nezaposlene majke (UNICEF).

je problem. Pravo na socijalnu pomoć često se zasniva na kriterijima kategorizacije koji dovode do diskriminacije određenih marginaliziranih i ugroženih grupa koje nisu prepoznate kao podobne kategorije.¹⁰⁵ Kada je u pitanju invaliditet, nivo zaštite ovisi o tome da li je invaliditet posljedica rata, nesreće, bolesti ili je postojao od rođenja, što dovodi do nejednake zaštite. Oko 60% osoba starijih od 65 godina nisu obuhvaćeni redovnim starosnim penzijama ili nekim drugim shemama. Pored toga, iznos penzija koji se isplaćuje nedovoljan je za veliki broj korisnika (prosječna penzija u BiH u januaru 2013. godine iznosila je 336 KM/223 USD).¹⁰⁶

Odgovornost za zakonske propise, planiranje i provedbu politika socijalne zaštite leži na različitim nivoima u složenom sistemu upravljanja u Bosni i Hercegovini: na entitetskom nivou u slučaju Republike Srpske (RS), na nivou distrikta u slučaju Brčko Distrikta BiH, te na kantonalnom nivou u slučaju Federacije (FBiH). Ova složena uprava u BiH i odvojene jurisdikcije predstavljaju dodatna ograničenja za sistem, te dovode do značajnih teritorijalnih razlika i nejednakosti u smislu davanja i pružanja usluga,¹⁰⁷ što također ograničava mobilnost. Na primjer, postoje značajne razlike u naknadama za dječiji dodatak između kantona u FBiH, što dovodi do percepcije da je prisutna nepravda.¹⁰⁸ Osobe s invaliditetom i dalje primaju veoma različite naknade i imaju različita prava, ovisno o njihovom mjestu prebivališta i, kako je gore navedeno, uzroku invaliditeta.

Zbog nepovoljne ekonomske situacije kantonalni i općinski budžeti su smanjeni u okviru programa fiskalne štednje kako bi se umanjio strukturalni fiskalni deficit i javni dug. Ovo će zasigurno u još većoj mjeri ograničiti rashode za socijalnu zaštitu.¹⁰⁹

Prepoznajući postojeće jazove i izazove, vlasti u BiH su poduzele mjere s ciljem smanjenja siromaštva, ugroženosti i nejednakosti, te usklađivanja prava u cijeloj zemlji i na taj način ostvarivanja doprinosa usklađivanju sa standardima EU. Vlade su ostvarile određeni napredak u jačanju socijalne

zaštite, posebno u pogledu zakona i politika, koordinacijskih mehanizama, mehanizama za upućivanje u socijalnim sektorima uspostavljenim na lokalnom nivou, odgovarajućeg iskorištavanja resursa i povećanja pristupa inkluzivnim uslugama na lokalnom nivou, posebno u oblasti ranog djetinjstva i razvoja, obrazovanja i dječije zaštite.

Iako ponovno ostvarivanje ekonomskog rasta predstavlja ključno dugoročno rješenje za eliminaciju ekstremnog siromaštva i društvene isključenosti, kratkoročne rizike treba rješavati kroz odgovarajuće sisteme socijalne zaštite i socijalne inkluzije, kao i optimizirani sistem davanja i transfera. Kontinuirane strukturalne promjene potrebne su na nivou politika, zakona i budžeta, uz direktne intervencije na lokalnom nivou kako bi se ostvarili rezultati za najugroženije stanovništvo. Daljnje usklađivanje shema socijalne zaštite neophodno je radi eliminacije regionalnih nejednakosti i osiguranja da socijalne naknade budu zasnovane na stepenu invaliditeta a ne na njegovom uzroku.

Ostali ključni izazovi koje treba rješavati uključuju prvenstveno neefikasnost upravnih kapaciteta koji rade na programima socijalne zaštite, loša međusektorska koordinacija intervencije socijalne zaštite i pogrešno usmjeravanje socijalne pomoći. Priliv novih korisnika i opći trend starenja stanovništva, u kombinaciji sa raseljavanjem mladih ljudi, zahtijevaju značajnu reformu penzijskog sistema kako bi se unaprijedili njegova efikasnost i održivost.

Zaštita djece

Prema podacima UN-ove analize,¹¹⁰ više od polovine domaćinstava u BiH koristi nasilne disciplinske metode u odgoju djece (pokazatelj je 55% za opće stanovništvo i 57% za romsko stanovništvo). Na osnovu epidemiološke studije o stopi prevalencije djece žrtava nasilja i zanemarivanja među djecom u dobi od 11 do 16 godina, koju je proveo Univerzitet u Sarajevu, čini se da je 75,5% djece s kojom su obavljani razgovori bilo izloženo fizičkom nasilju, 67,7% psihološkom,

¹⁰⁵ EK 2008a

¹⁰⁶ BiH Agencija za statistiku.

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ OSCE 2012. godine.

¹⁰⁹ Cilj vlade je smanjenje plaća u javnom sektoru kako bi se stvorio prostor za povećanje socijalne podrške i zaštite siromašnih. U RS će se ovo postići eliminacijom zaštite neto plaća zaposlenih u javnom sektoru a u FBiH, održavanjem smanjenja osnovice plaća uvedenog početkom 2012. godine. Pored toga, vrši se pregled socijalnih naknada kroz reviziju prava korisnika.

¹¹⁰ MICS 4, proveo UNICEF (2012.)

18,6% seksualnom zlostavljanju (9,75% putem kontakta) i 48% zanemarivanju.¹¹¹ Nasilje nad djecom većina ljudi smatra privatnim porodičnim pitanjem. Pored toga, rijetko se shvata da nasilje može imati i druge oblike, a ne samo oblik jednostavne fizičke brutalnosti. Također, veliko prisustvo malog oružja i relativno jednostavan pristup njemu povećavaju mogućnost pojave oblika nasilja koji mogu dovesti do smrti ili trajnih posljedica.¹¹²

U BiH omjer djece smještene u alternativne porodične oblike zbrinjavanja naspram djece smještene u institucije iznosi 1 naprema 1,75 (1:1,75) – što je zabrinjavajući trend ukoliko se upoređi sa standardima utvrđenim u UN-ovim Smjernicama za alternativno zbrinjavanje djece.¹¹³ Pored toga, 67% sve djece u institucijama su djeca s poteškoćama.¹¹⁴ Ona su također podložnija tome da provedu duže vrijeme u institucijama, te da budu izložena zanemarivanju i zlostavljanju.

Ograničeni podaci koje su prikupili organi vlasti ne odražavaju realnost situacije u BiH jer se većina slučajeva nasilja ne prijavljuje. Ograničen kapacitet i neefikasna raspodjela sredstava centrima za socijalni rad, uz nepostojanje sistematičnog upravljanja predmetima, još više otežavaju mogućnost da sistem pruži odgovarajuću podršku i spriječi slučajeve nasilja, razdvajanje porodica i općenito osigura odgovarajuće usluge za djecu i njihove porodice.

I pored očiglednog napretka u ovoj oblasti, uključujući unapređenje kapaciteta lokalnih centara za socijalni rad i podršku, neki od ključnih izazova koje i dalje treba rješavati podrazumijevaju podizanje svijesti o pitanjima zaštite djece, unapređenje sistema prikupljanja podataka, izgradnju kapaciteta centara za socijalni rad i drugih nadležnih pružalaca usluga, uz posebnu pažnju usmjerenu na potrebe djece s poteškoćama i njihovih porodica. Dodatne napore treba uložiti u sprečavanje razdvajanja djece od njihovih porodica i uspostavljanje alternativnih oblika smještaja umjesto institucionalizacije djece. Ovo ostaje jedan od prioriteta i zahtijevat će posebnu pažnju, brigu i fokus u budućnosti.

04. Socijalna inkluzija

Ostvaren je mali napredak u unapređenju uvjeta za socijalno ugrožene osobe i/ili osobe s invaliditetom. Socijalna isključenost, siromaštvo i nezaposlenost i dalje su izražen problem, uz sve veću nejednakost u prihodima, obrazovanju i zdravlju, a više od 50% stanovništva suočeno je sa najmanje jednim oblikom socijalne isključenosti.¹¹⁵ U najugroženije kategorije spadaju osobe s invaliditetom, povratnici, raseljene osobe, Romi, porodice sa dvoje ili više djece, žene – posebno žene koje su glava domaćinstva, starije osobe, nezaposleni i mladi s niskim stepenom kvalifikacija, posebno u ruralnim i poluurbanim područjima.

Romsko stanovništvo

Istraživanje višestrukih pokazatelja za Rome MICS (2012) potvrđuje da je za skoro sve pokazatelje situacija u pogledu Roma znatno lošija nego za opće stanovništvo. Mogućnost da romsko novorođenče ne doživi prvi rođendan je tri puta veća nego za bilo koje drugo dijete u BiH. Mogućnost da takvo dijete dobi zaštitu od bolesti koje je moguće spriječiti odgovarajućim vakcinama iznosi samo 4%, što predstavlja veliki kontrast u odnosu na procenat od 68% za djecu koja pripadaju većinskom stanovništvu. Za romsku djecu također postoji vjerovatnoća da će živjeti u siromaštvu tri puta veća. Samo 1,5% romske djece pohađa programe predškolskog obrazovanja (u poređenju sa 13% za opće stanovništvo). Stopa romske djece koja pohađaju osnovnu školu je 69%, a samo 22,6% za srednju školu (91,8% za neromsku djecu). Pored toga, jedna od tri djevojčice će roditi dijete prije nego što napuni 18 godina starosti, čime dovodi sebe i svoje dijete u zdravstveni rizik, te ugrožava mogućnost nastavka obrazovanja. Stopa pismenosti Romkinja u dobi od 15 do 24 godine je 68,9% (99,3% je stopa pismenosti za žene iste dobi koje nisu pripadnice romske populacije). Više od polovine romske djece (57,6%) doživjelo je neki oblik nasilnog discipliniranja u toku mjeseca koji je prethodio istraživanju. U pogledu nasilja u porodici, rodne razlike između Romkinja i neromkinja su nevjerojatne. Gotovo polovina Romkinja (44%) u dobi 15-49 godina smatra da suprug/partner ima pravo da tuče svoju suprugu/partnerku, dok 4,8% neromkinja dijeli isto mišljenje. Po-

¹¹¹ Podaci su predstavljani 24. januara/siječnja 2013. godine na događaju organiziranom radi predstavljanja rezultata studije. Studija je dio regionalne inicijative koju finansira EU u zemljama Balkana. Konačni izvještaj tek treba biti objavljen. <http://becan.eu/node/11>

¹¹² http://www.unicef.org/BiH/media_17819.html, <http://undp.ba/upload/publications/Small%20Arms%20Survey%202010-2011.pdf>

¹¹³ http://www.unicef.org/aids/files/UN_Guidelines_for_alternative_care_of_children.pdf

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ UNDP, *Socijalna Inkluzija u Bosni i Hercegovini – Izvještaj o humanom razvoju 2007*, UNDP, 2007., str. 9.

sljednji podaci jasno pokazuju dubok jaz u pogledu jednakosti između Roma i ostatka stanovništva. Pored toga, istraživanje vlade iz 2010. godine pokazalo je da skoro 10% Roma u BiH nema rodne listove, dokaz o državljanstvu i druge ključne dokumente koji su potrebni kako bi se dokazala pripadnost državi i dobio pristup osnovnim pravima i uslugama. Stoga postoji potreba da se riješe ovi nedostaci kroz odgovarajuće usmjeravanje politika i programa kako bi se prekinuo ovaj začarani krug isključenosti.

Djeca i odrasle osobe sa poteškoćama/invaliditetom

Procjenjuje se da više od deset posto stanovništva u Bosni i Hercegovini ima oštećenja vida, sluha i govora, kognitivne ili motoričke poteškoće, te da je za njih tri puta veća mogućnost da će živjeti ispod granice siromaštva u odnosu na prosjek.¹¹⁶ Osobe s poteškoćama/invaliditetom čine najugroženije i najmanje osnažene grupe u BiH i izložene su diskriminaciji, siromaštvu i isključenosti. Oni su suočeni s visokim rizikom od nejednakosti u oblasti zdravlja, te zbog nižeg nivoa obrazovanja i viših stopa nezaposlenosti. Osobe s invaliditetom primaju veoma različite naknade, te imaju različita socijalna prava ovisno o uzroku invaliditeta i mjestu prebivališta. Bosni i Hercegovini također nedostaje okvirni zakon koji bi regulirao pitanja invaliditeta. Propisi se nedosljedno primjenjuju, a kriteriji za dodjelu naknada za rad ili život i isplate za osobe s invaliditetom nisu usklađeni. Postojeći sistemi obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini pružaju niskokvalitetnu podršku djeci sa zastojeom i poteškoćama u razvoju. Inkluzija ove djece u redovne škole i dječje vrtiće uglavnom je neuspješna zbog nepostojanja sistema ranih intervencija, te nedovoljno educiranog osoblja i infrastrukture za podršku njihovoj inkluziji. Pored toga, nema sistematskog vođenja evidencije niti baze podataka osoba s invaliditetom, a nadležni organi pri procjeni nivoa invaliditeta ne primjenjuju općeprihvaćene međunarodne standarde u oblasti invaliditeta.¹¹⁷

Djeca s poteškoćama i dalje su jedna od najviše marginaliziranih grupa u BiH. Istraživanje višestrukih pokazatelja iz 2006. godine pokazuje da 6,5 % djece u BiH u dobi od 2 do 9 go-

dina ima neki oblik invaliditeta. Osnovni izazov je što nema pristupa uslugama za rano otkrivanje zastoja i poteškoća u razvoju niti inkluzivnog predškolskog i osnovnog obrazovanja u redovnim obrazovnim institucijama. Osnovni uzroci su nedostatak adekvatno educiranih profesionalaca (institucije visokog obrazovanja u BiH ne proizvode stručnjake u oblasti specijalnog obrazovanja), kao i ograničena saradnja između zdravstvenog, obrazovnog i sektora socijalnog rada. U mnogim slučajevima djeca s poteškoćama izmještaju se iz redovnih razreda i smještaju u posebne razrede ili odvojene institucije, gdje će njihov ishod učenja vjerovatno biti na nižem nivou, a pored toga će u većoj mjeri biti izloženi stigmatizaciji i diskriminaciji. Oko 67 % djece smještene u institucije u Bosni i Hercegovini su djeca s poteškoćama, a u toku posljednje decenije ovaj broj kontinuirano raste i najveći je u regiji.¹¹⁸ Kao posljedica toga, djeca s poteškoćama i njihove porodice obično žive na marginama društva, s malom mogućnošću da kao odrasli ljudi postanu išta drugo do skup teret za društvo.

Starije osobe

U BiH osobe u dobi od 65 godina i više čine 14,19% ukupnog stanovništva. Rashodi za penzije dostižu u prosjeku 10,3% BDP-a, te su jedni od najviših u poređenju sa Evropskom unijom i drugim zemljama regije zapadnog Balkana. Međutim, oko 60% osoba starijih od 65 godina – prvenstveno ruralno stanovništvo, poljoprivrednici i slično – nije obuhvaćeno redovnim starosnim penzijama niti ikakvom drugom shemom. Ovako nizak stepen obuhvata predstavlja ozbiljan društveni problem za Bosnu i Hercegovinu jer je ova grupa stanovništva podložna siromaštvu i socijalnoj isključenosti. Dodatni veliki problem je što su penzije velikog broja korisnika tako niske da nisu dovoljne za pokriće osnovnih životnih troškova (prosječna penzija u BiH u januaru/siječnju 2013. godine iznosila je 336 KM/223 USD, dok je relativna granica siromaštva u BiH u 2011 godini bila 416 KM/288 USD).¹¹⁹ Gotovo polovina svih korisnika prima minimalnu penziju, što ih smješta ispod apsolutne granice siromaštva utvrđene u iznosu od 235 KM/163 USD).¹²⁰

¹¹⁶ Inicijalni izvještaj BiH o provođenju CRPD-a:

http://www.mhrr.gov.ba/Javni_poziv/INICIJALNI%20%20IZVJESTAJ%20BIH.pdf

¹¹⁷ Select All" e-Accessibility for persons with disabilities: An assessment for South Eastern Europe, UNDP, 2012 ("Odaberite sve" elektronska mogućnost pristupa za osobe sa invaliditetom: Procjena za Jugoistočnu Evropu, UNDP, 2012.)

¹¹⁸ UNICEF Bosnia and Herzegovina: Knowledge, Attitude, Practice Research on Children with Disabilities, 2013 (UNICEF Bosna i Hercegovina: Istraživanje o znanju, stavovima i iskustvima u vezi sa djecom s poteškoćama, 2013.)

¹¹⁹ Podaci Agencije za statistiku BiH i HBS.

¹²⁰ WB/IBHI izračun zasnovan na podacima HBS iz 2011. godine. Za više informacija vidjeti Izvještaj o napretku u ostvarenju milenijumskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu

Manjine i druge ugrožene grupe

U obrazovnom sektoru BiH je u julu/srpnju 2009. godine usvojila Zakon o zabrani diskriminacije i revidirani Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma u julu/srpnju 2010. godine. Međutim, diskriminacija u školama je i dalje prisutna kroz pojavu podijeljenih škola i jednoetničkih škola koje i dalje postoje u određenim gradovima u BiH, gdje su razredi podijeljeni na osnovu etničke pripadnosti. Usklađivanje zakonskih propisa sa Zakonom o zabrani diskriminacije nije odgovarajuće, što je dovelo do njegove ograničene provedbe u praksi i što se pokazuje sa tek nekoliko zaprimljenih žalbi na osnovu diskriminacije, te niskim nivoom svijesti javnosti o pravnim lijekovima koji su dostupni u slučajevima diskriminacije. Rezultati različitih studija pokazuju da postoji „opći nedostatak razumijevanja učenika i nastavnika o eksplicitnim oblicima diskriminacije djece u školama u BiH“, a to je „učljivije u područjima gdje većina stanovništva pripada jednoj etničkoj grupi“. Ova istraživanja upozoravaju na teške posljedice postojećeg obrazovnog sistema, koji priprema buduće generacije u BiH za odvojeni razvoj, uz slabo poznavanje ili poštivanje drugih. Rezultati ankete pokazuju da se stopa pohađanja predškolskih programa udvostručila u poređenju sa podacima iz 2006. godine, odnosno sa 6% na 13%, što je još uvijek relativno niska stopa. Jasno je da postoji nejednakost u pogledu pristupa, jer je pristup omogućen djeci koja žive u bogatijim domaćinstvima (31% pristup za najbogatiji kvartil), dok oni koji žive u siromašnijim domaćinstvima gotovo da i nemaju pristup (2% za najsiromašnji kvartil).

Postizanje boljih ishoda socijalne inkluzije i veće jednakosti u BiH zahtijeva dodatne napore, usmjerene na promociju i uključivanje u društvo romskog stanovništva, osoba sa invaliditetom i manjina, ali i drugih ugroženih grupa. Usklađivanje socijalnih prava u cijeloj zemlji na efikasniji i ekonomičniji način i dalje ostaje jedan od ključnih izazova koje treba riješiti u narednom periodu, kao i jačanje institucionalnih kapaciteta BiH i unapređenje politika u skladu s međunarodnim standardima i obavezama.

05. Obrazovanje

Pohađanje obrazovnih programa u BiH, u ranom djetinjstvu povećalo se sa 6,4% u 2006. na 13,1% u 2011/2012. godini, ali to je i dalje niska stopa. Samo 2% djece koja pripadaju najsiromašnijem kvantilu pohađa programe predškolskog obrazovanja, dok stopa za romsku djecu iznosi 1,5%.

Okvirni zakon o predškolskom obrazovanju je usvojen, uz odredbe obaveznog predškolskog obrazovanja jednu godinu prije upisa u osnovnu školu. Međutim, minimalan broj sati je previše ograničen kako bi osigurao spremnost za pohađanje nastave. Trenutno postoji politička volja da se prošire usluge predškolskog obrazovanja u cijeloj BiH. Kroz mogućnost sufinansiranja programa predškolskog obrazovanja od strane kantonalnih i općinskih vlada povećan je pristup obrazovanju u ranom djetinjstvu u jednoj trećini administrativnih jedinica u zemlji, iako su dostupna javna sredstva sve manja. Ovo je važan početni korak UN-a u pravcu rješavanja problema društveno-ekonomskih i kulturnih prepreka koje uskraćuju ugroženoj djeci i djeci koja pripadaju manjinskim grupama mogućnost da se na vrijeme upišu u školu i budu spremni da uče.

Bosna i Hercegovina je gotovo postigla stopu potpunog pohađanja osnovne škole (98%), iako je ona i dalje veoma niska za romsku djecu, i iznosi 69,3%. Kod djece bez roditeljskog staranja i povratnika zabrinjavajuće je niska stopa završenog osnovnog obrazovanja: 9,8% i 7,0%. Oko 10% djece sa posebnim potrebama nikada ne dobiju šansu da se upišu u osnovnu školu, a od onih koji to uspiju samo 26,6% završi osnovno obrazovanje.

Neto stopa pohađanja srednje škole iznosi 91,8% za opću populaciju i samo 22,6% za romsko stanovništvo, što pokazuje ekstremne nejednakosti – stopa završene srednje škole za Rome je samo 2,7%.¹²¹

Izuzetno složena upravna struktura i struktura donošenja odluka u BiH pokazale su se problematičnim u pogledu usklađivanja zakonskih propisa u oblasti obrazovanja u cijeloj zemlji. Pored toga, standardi kvaliteta i pristupa utvrđeni strategijom za reformu sektora obrazovanja ne primjenjuju se sistematič-

¹²¹ Ostali statistički podaci o obrazovanju uključuju sljedeće: 13,1% stopa pohađanja predškolskog obrazovanja (1,5% za Rome); 16,3% spremnost za školovanje (4,1% za Rome); 97,6% neto stopa pohađanja osnovnog obrazovanja (69,3% za Rome); 91,8% neto stopa pohađanja srednjoškolskog obrazovanja (22,6% za Rome); 3,3% mladih iznad 18 godina nije završilo nikakvo formalno obrazovanje (Izvor: MICS 4 i Istraživanje glasovi mladih, 2012).

no. Efikasna provedba postojećih akcionih planova i zakona dodatno je otežana nedostatkom pouzdanih i zvaničnih statističkih podataka o broju marginalizirane djece u BiH.

Strategije za reformu obrazovanja, zakoni i različiti dokumenti politika promoviraju načela jednakog pristupa, dostupnosti, prihvatanja, efikasnosti i zvaničnog priznavanja, nediskriminacije i odsustva segregacije u obrazovanju. Međutim, u praksi su učenici i nastavnici i dalje suočeni sa etničkom i vjerskom segregacijom, netolerancijom i podjelama. Postojanje jednoetničkih škola je ozbiljan problem i mnogo je širi od samog problema postojanja „dvije škole pod jednim krovom“. Prisutan je rastući trend odvajanja djece po etničkoj pripadnosti i njihovo upisivanje u škole s različitim nastavnim planom i programom.

Kako su pokazale posljednje studije i analize koje je proveo UN,¹²² obrazovanje može predstavljati „odskočnu dasku“ za dijalog i pomirenje u BiH. Dugoročna stabilnost i prosperitet zemlje ovise o otvorenosti mladih ljudi i njihovoj sposobnosti da prevaziđu razlike i pronađu zajedničku osnovu u pogledu pitanja koja utiču na sve građane i zajednice u BiH. Mladi, roditelji i nastavnici izrazili su otvorenost prema dijalogu i angažmanu.¹²³ Rješavanje problema segregacije u obrazovanju učenika različite etničke pripadnosti, uz osiguranje prihvatljivog i kulturološki relevantnog obrazovanja za sve učenike u svim dijelovima BiH, treba i dalje biti prioritet za zemlju. Kako bi se iskorijenile postojeće diskriminirajuće prakse, od ključnog značaja je promovirati međukulturno obrazovanje kod donositelja politika, praktičara i u zajednicama.

Ostali oblici segregacije, iako su manje primjetni, odnose se na romsku djecu i djecu sa poteškoćama. To uključuje diskriminatorne stavove druge djece, nastavnika i lokalnih zajednica, što obeshrabruje djecu da pohađaju školu ili roditelje da ih šalju u školu. Razlika u pogledu stope pohađanja između romske i neromske djece, za starosnu grupu od 7 do 15 godina iznosi 48,1%, a samo 20% adolescenata Roma (u dobi 16-19 godina) pohađa srednjoškolsko obrazovanje.

Neodgovarajući napori su do sada učinjeni na provedbi načela inkluzivnosti koji su utvrđeni zakonima o obrazovanju. Diskriminirajuće prakse i predrasude još uvijek utiču na veliki broj djece sa poteškoćama. Ova djeca su marginalizirana od njihovog ranog djetinjstva. Djeca sa poteškoćama nemaju pristup osnovnom obrazovanju u redovnim obrazovnim institucijama zbog nekoliko faktora: nepostojanje ili ograničeno prisustvo osnovnih infrastrukturnih rješenja kako bi im se omogućio pristup dječijim vrtićima i školama; nastavno osoblje nije pripremljeno da radi sa njima; školski nastavni planovi i programi nisu fleksibilni i prilagođeni posebnim obrazovnim potrebama ove djece. Mladi iz populacije lezbijki, homoseksualaca, biseksualaca i transseksualaca, oni koji imaju HIV i trudne mlade žene također su suočeni sa različitim oblicima diskriminacije. Pored toga, ograničene su mogućnosti za seksualno obrazovanje. Po svim pokazateljima, nivo znanja adolescenata o reproduktivnom zdravlju je nedovoljan, a posebno u RS, gdje je prema studiji provedenoj 2009. godine, ovaj nivo izuzetno nizak (u 87,9% slučajeva).¹²⁴ Takva nezavidna situacija je vjerovatno rezultat nedovoljnog obrazovanja u kući i u školi o životnim vještinama. Inkluzija djece sa poteškoćama, romske djece i djece iz drugih ugroženih grupa, te adolescenata u redovno obrazovanje treba da predstavlja posebno pitanje kojim će baviti UN u BiH unutar svog okvira pomoći. Prema posljednjem globalnom monitoring izvještaju Obrazovanja za sve,¹²⁵ stopa pismenosti odraslih (osobe starije od 15 godina) je 98% (99% za muškarce i 96% za žene). Međutim, procenat nepismenih žena je viši u ruralnim područjima. Pored toga, samo 68,9% Romkinja starosne dobi 15-24 je pismeno.¹²⁶

Prema Izvještaju Svjetske banke,¹²⁷ stopa pohađanja tercijarnog obrazovanja u BiH je niska. Trenutno, samo 3% ukupnog stanovništva u BiH ima visokoškolsku diplomu. Nešto viši procenat (5%) stanovništva u dobi 25-65 posjeduje visokoškolsku diplomu. U Evropskoj uniji, u prosjeku, 24% stanovništva ima visokoškolsku diplomu. Broj nezaposlenih osoba sa visokoškolskim obrazovanjem 2008. godine je bio 13.000, što predstavlja samo 5% od ukupnog broja od 271.000 nezaposlenih

¹²² Kao dio MDGF zajedničkog UN-ovog programa Kultura za razvoj: Unapređenje kulturnog razumijevanja u Bosni i Hercegovini, koji su proveli UNESCO, UNDP i UNICEF u periodu 2009-2012, provedena su dva istraživanja o znanju, stavovima i iskustvima u 2010. i 2013. godini. Ova istraživanja pokazala su da su se u deset ciljanih općina stavovi u pogledu međukulturalnog dijaloga i pomirenja promijenili nabolje. Studija iz 2013. godine pokazuje da je ostvaren dodatni napredak u oblasti međukulturalnog dijaloga, tolerancije i pomirenja, a da bi se još veći pomaci u tim oblastima mogli ostvariti kroz daljnje uključivanje roditelja i nastavnika te edukaciju mladih.

¹²³ Vidjeti istraživanja o znanju, stavovima i iskustvima (2010. i 2013.) o mišljenju mladih, nastavnika i roditelja u deset općina.

¹²⁴ Zivkovic, M. (2009). Adolescenti, fertilitet i reproduktivno zdravlje mladih u RS, str.70, dostupno na: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-982X/2009/0038-982X0902067Z.pdf> (pristupljeno 16. jula 2013.)

¹²⁵ <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/efareport/statistics/statistical-tables/>.

¹²⁶ Istraživanje višestrukih pokazatelja 4, 2012. (UNICEF)

¹²⁷ Are skills constraining growth (Da li vještine ograničavaju rast), 2009. (Svjetska banka)

(ovaj broj je niži od broja 16.000 nezaposlenih osoba sa visokoškolskom diplomom zabilježen u 2006. godini).

Na državnom nivou usvojena je Strategija za učenje poduzetništva u obrazovanju za period 2012-2015, zajedno sa planom provedbe. FBiH je ostvarila određeni napredak u pogledu usklađivanja kantonalnih zakona o stručnom obrazovanju i visokom obrazovanju sa okvirnim zakonom (četiri od deset kantona usvojili su zakone o stručnom obrazovanju, a devet o visokom obrazovanju). Međutim, ne postoji zakon na državnom nivou o priznavanju visokoškolskih kvalifikacija. Konferencija ministara u oblasti obrazovanja usvojila je smjernice za priznavanje visokoškolskih kvalifikacija koje rješavaju problem različitih praksi u različitim dijelovima zemlje, ali te smjernice nisu pravno obavezujuće. Zbog nepostojanja usklađenih zakona, u zemlji su i dalje prisutne različite prakse u pogledu priznavanja diploma i kvalifikacija u oblasti visokog obrazovanja.

Još jedan važan vid stanja u obrazovanju u BiH je obrazovanje zasnovano na životnim vještinama za rješavanje veoma bitnih aspekata života mladih, uključujući seksualno obrazovanje i njegov značaj. Uloženi su početni napor da se u obrazovni sistem uvede obrazovanje zasnovano na životnim vještinama, kao što je to projekat Kantona Sarajevo;¹²⁸ međutim, i dalje ostaje izazov kako pristupiti mladima koji su izvan školskog sistema. Treba uložiti dodatne napore kako bi se podržalo obrazovanje zasnovano na životnim vještinama, uključujući informacije o seksualnosti, reproduktivnom zdravlju, praksama sigurnog spolnog odnosa, kao i poduzetničkim vještinama za adolescente i mlade. Pored toga, UN može podržati veće uključivanje mladih u dijalog i donošenje odluka o određenim politikama. U okviru budućih aktivnosti također se može razmotriti pružanje podrške bh. vlastima i civilnom društvu u provedbi specifičnih aktivnosti promjene ponašanja usmjerenih na mlade izvan školskog sistema, uz posebnu pažnju usmjerenu na Rome i druge rizične grupe stanovništva.

06. Zdravstvo

Organizacija, finansiranje i pružanje usluga u oblasti zdravstvene zaštite isključiva su odgovornost svakog od entiteta i Distrikta u BiH, dok je Ministarstvo civilnih poslova BiH odgovorno za koordinaciju i usklađivanje na državnom nivou. Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH¹²⁹ utvrđuje neosporno pravo pristupa zdravstvenim uslugama standardne kvalitete i jednakog sadržaja, dok Zakon o zdravstvenom osiguranju¹³⁰ garantira pravo u okviru obaveznog zdravstvenog osiguranja na perinatalnu zaštitu, lijekove, medicinska pomagala i umjetnu oplodnju. Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS utvrđuje da su zdravstvena zaštita i njega garantirane svim građanima. Usluge planiranja porodice, perinatalna zaštita i zaštita majki garantirane su do perioda od 12 mjeseci nakon poroda.

Kada se govori o finansiranju profesionalnog osoblja i objekata za pružanje zdravstvene zaštite, BiH je relativno efikasna u raspodjeli sredstava. Međutim, fragmentacija uprave i nedostatak saradnje sa drugim sektorima osnovni su razlozi za primijećenu neefikasnost u pružanju usluga i nejednakost u pogledu pristupa zdravstvenim uslugama. Obavezno socijalno zdravstveno osiguranje, zasnovano na oporezivanju plaća, ključni je mehanizam za finansiranje zdravstva u cijeloj BiH, te je zbog toga zdravstveni sistem vrlo osjetljiv na fiskalne i ekonomske poremećaje.

Sa očekivanom životnom dobi procijenjenom na 76 godina,¹³² BiH je usporediva sa drugim zemljama Jugoistočne Evrope; kao i državama članicama Evropske unije od 2004. i 2007. U posljednjih 15 godina BiH je pokazala stalni napredak u unapređenju zdravlja djece i smanjenju stope smrtnosti djece (stopa smrtnosti novorođenčadi (IMR) 5,7/1000 i stopa smrtnosti djece mlađe od pet godina (U5MR) 8/1000),¹³³ iako su ovi pokazatelji znatno veći kada su u pitanju društveno ugrožene grupe stanovništva kao što su Romi (IMR 24/1000 i U5MR 27/1000). Dostupni podaci također pokazuju da 17%

¹²⁸ Edukacijski program o zdravom načinu života zasnovan na pristupu sveobuhvatne promjene ponašanja, koji je usmjeren na razvoj životnih vještina kao što su komunikacija, razmišljanje, upravljanje emocijama, pozitivnost, izgradnja samopouzdanja, odolijevanje vršnjačkom pritisku i vještina uspostavljanja veza, započet je u obrazovnom sistemu Kantona Sarajevo. Nastavni plan i program uključuje neformalne edukativne sesije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i prevenciji HIV/AIDS-a. Teme koje se odnose na seksualno i reproduktivno zdravlje, životne vještine i zdrav način života pokrivene su kroz pristup usmjeren na cijeli nastavni plan i program, odnosno tematski časovi uključeni su u šire predmete, kao npr. u biologiju.

¹²⁹ Službene novine Federacije BiH br. 29/97

¹³⁰ Službene novine Federacije BiH br. 30/97, 7/02 i 70/08

¹³¹ Službeni glasnik Republike Srbije br. 06/09

¹³² European Health for All Database (Baza podataka Evropsko zdravstvo za sve) (HFA-DB). Kopenhagen: Svjetska zdravstvena organizacija, Regionalni ured za Evropu, august/kolovoz 2012.

¹³³ Bosna i Hercegovina, Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) 2011-2012, Konačni izvještaj. Sarajevo: UNICEF, 2013.

djece mlađe od 5 godina ima prekomjernu tjelesnu težinu, što ima mnogo veze s promjenom prehrane.¹³⁴

Procijenjena stopa smrtnosti majki prepolovila se u posljednjih 20 godina,¹³⁵ sa 18 na 100.000 u 1990. godini na 8 na 100.000 u 2010. godini. No ipak, na kvalitet zdravstvene njege utiče nedostatak ažurnih medicinskih smjernica i protokola usklađenih sa međunarodnim standardima; sistem za upravljanje informacijama u zdravstvu potrebno je unaprijediti kako bi se osigurali bolje praćenje i izrada politika.

Neprenosive bolesti najveći su uzrok morbiditeta i mortaliteta u BiH; oko 50% smrtnosti pripisuje se kardiovaskularnim bolestima i dodatnih 20% karcinomu. Starenje stanovništva i nezdrav životni stil povezan s prehranom, konzumiranjem duhanskih proizvoda i alkohola i drugi faktori rizika u najvećoj mjeri doprinose obolijevanju. Pored toga, ishrana je i dalje jedan od najznačajnijih izazova javnog zdravstva u BiH, posebno u odnosu na porodice i djecu iz marginaliziranih grupa.

Problemi mentalnog zdravlja, posebno oni koji su posljedica psihičkih trauma vezanih za rat, i dalje predstavljaju važno pitanje i prioritet javnog zdravlja. Usluge za rano otkrivanje i intervencije u slučaju zastoja i poteškoća u razvoju ne postoje, a kao rezultat toga ovi problemi često ostanu neotkriveni do kasne faze razvoja ili pri upisu u osnovnu školu.

Politike o reproduktivnom zdravlju i pravima usvojene su na državnom nivou i zaštita zdravlja majki i žena je strateški prioritet u oba entiteta. Pristup osnovnim uslugama vezanim za reproduktivno zdravlje žena zakonom je garantiran u okviru shema javnog zdravstvenog osiguranja; međutim, žene često moraju platiti za usluge s obzirom da je zdravstveno osiguranje u velikoj mjeri povezano sa zaposlenjem. Politiku o seksualnom i reproduktivnom zdravlju usvojilo je 2012. godine Vijeće ministara BiH i vlade FBiH, RS i Brčko Distrikta BiH, ali njena provedba je djelomična, a mehanizmi praćenja, evaluacije i budžetiranja u velikoj mjeri ne postoje.

Ukupna neispunjena potreba za planiranjem porodice je 9% za žene u dobi 15-49 godina. Ovaj pokazatelj je viši za žene u dobi 20-24 godine (24%) i žene u dobi 25-29 godina (21%).¹³⁶ Pristup planiranju porodice tradicionalno je postavljen kao zadatak žena, te je potrebno veće uključivanje muškaraca.¹³⁷ Godine 1999. ukupno 35,6% žena u RS i 29,7% žena u FBiH navelo je da su imale jedan ili više abortusa.¹³⁸ Procjenjuje se da su abortusi i dalje glavna metoda za reguliranje fertiliteta i da se mora unaprijediti kvalitet usluga savjetovanja prije i nakon abortusa, uključujući i informacije o kontracepciji.

Bez obzira na dugu tradiciju postojanja efikasnih intervencija i programa u oblasti javnog zdravlja, i dalje je prisutno neriješeno pitanje prenosivih bolesti u BiH. Tuberkuloza se i dalje češće javlja u BiH nego u susjednim zemljama (stopa prevalencije 66/100.000).¹³⁹ Samo 68% djece u BiH u potpunosti je vakcinisano protiv svih bolesti koje se mogu spriječiti vakcinama, a sistem imunizacije ne obuhvata Rome, za koje je evidentirana stopa obuhvata vrlo niska i iznosi 4%.¹⁴⁰

Bez obzira na značajna dostignuća u reformi zdravstvene zaštite u BiH, posebno u reformi primarne zdravstvene zaštite zasnovane na porodičnoj medicini, i dalje postoji veliki broj izazova u zdravstvenom sistemu koje treba riješiti. Oni uključuju neefikasno pružanje usluga zbog prevelikog oslanjanja na bolnice umjesto na primarnu zdravstvenu zaštitu i javne zdravstvene usluge, ograničene institucionalne kapacitete i institucionalnu fragmentaciju, koju karakteriziraju loše upravljanje ljudskim resursima i dupliranje funkcija, neizvjesna finansijska održivost i nejednakosti u pogledu pristupa zdravstvenoj zaštiti koje su često uzrokovane statusom zdravstvenog osiguranja i nemogućnošću prenosa osiguranja unutar zemlje. Značajne promjene napravljene su u pogledu sveobuhvatnog rada na terenu i kućnih posjeta. Uvedena je porodična medicina, usluge kućnih posjeta majkama i djeci transformirane su u statične usluge koje se pružaju uglavnom u okviru primarne zdravstvene zaštite i provode striktno u skladu s protokolom porodične medicine, te su usmjerene na bolesti a ne na zdravlje, razvoj i

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ Prema podacima SZO, UNICEF i UNFPA

¹³⁶ Indikatori iz Istraživanja višestrukih pokazatelja (MICS) i Milenijskih razvojnih ciljeva (MDG) za Bosnu i Hercegovinu 2011-2012- Istraživanje višestrukih pokazatelja, izvještaj, dostupno na: http://www.childinfo.org/files/MICS4_BiH_RomaSurvey_FinalReport_2011-12_Eng.pdf (pristupljeno 16. jula 2013).

¹³⁷ CEDAW 4. i 5. periodični izvještaj za BiH, Izjava 340, maj 2011.

¹³⁸ 1999 UNFPA-SZO Saradnja za sveobuhvatno reprezentativno istraživanje seksualnog i reproduktivnog zdravlja žena u BiH.

¹³⁹ Global Tuberculosis Report 2012 (Globalni izvještaj o tuberkulozi). Ženeva: Svjetska zdravstvena organizacija, 2012.

¹⁴⁰ *Ibid.*

zaštitu djece. Jednakost također ostaje problem, jer kućne posjete ne ispunjavaju na odgovarajući način potrebe ugroženih i marginaliziranih grupa stanovništva kao što su Romi. Pored toga, nedovoljno razvijen informativni sistem u okviru zdravstvene zaštite, koji ne osigurava visokokvalitetne informacije potrebne za donošenje odluka zasnovano na dokazima, stvara poteškoće pri donošenju sistemskih odluka.

BiH mora unaprijediti svoje kapacitete za pružanje pomoći ovisnicima i osigurati politike za prevenciju zloupotrebe droga; one moraju predvidjeti usluge liječenja koje dobro funkcioniraju.

BiH se, poput drugih evropskih zemalja, mora prilagoditi demografskim karakteristikama koje se mijenjaju i novim oblicima bolesti, posebno hroničnih bolesti, izazova u pogledu mentalnog zdravlja, te stanja koja su povezana sa starenjem. To zahtijeva preusmjeravanje sistema zdravstvene zaštite kako bi se prioritet dao sprečavanju bolesti, kontinuiranom poboljšanju kvaliteta i pružanju integriranih usluga (uključujući i pružanje ciljanih socijalnih usluga), te osiguranje kontinuiteta zaštite kroz njihove smještanje u okvir primarne zdravstvene zaštite/porodične medicine. Jačanje institucionalnih aranžmana javnog zdravstva, izgradnja kapaciteta i unapređenje zdravstvene zaštite, promocija zdravlja i sprečavanje bolesti, sve to može dovesti do ostvarivanja bitnih prednosti u smislu zdravlja i ekonomskih prednosti za društvo. Kontinuirano ulaganje osiguralo bi zdrav početak života za nove generacije; zato izrada, praćenje i evaluacija strategija i politika planiranja porodice zasnovanih na pravima, reproduktivno zdravlje i jednakost spolova ostaju ključni prioriteti u BiH. Pored unapređenja ukupnog nivoa zdravlja stanovništva, ciljeve politika treba usmjeriti ka unapređenju solidarnosti, univerzalnom obuhvatu, unapređenju pristupa uslugama i kvaliteta usluga, te pravima pacijenata.

Postizanje boljih zdravstvenih ishoda i veće jednakosti u BiH zahtijeva značajno jačanje funkcija i kapaciteta javnog zdravstva, kao i efikasne međusektorske pristupe s fokusom na odrednice zdravlja koje su izvan zdravstvenog sektora. Politike koje se uzajamno dopunjavaju i odnose na veliki broj pitanja – ekonomska, socijalna i okolišna – od ključnog su značaja za borbu protiv širenja bolesti, za održavanje zdravlja majki i dobro razvijenu djece, radnu snagu i stare, a u konačnici i za smanjenje siromaštva. Dobro upravljanje zdravstvom u BiH treba stoga osigurati koherentnost politika zdravlja i razvoj na svim nivoima vlade. Politike, strategije i zakoni u oblasti zdravlja na svim nivoima vlasti u BiH trebaju biti usmjereni na zdravlje stanovništva kroz pristupe usmjerene na cijelo društvo.

07. Izbjeglice i raseljene osobe

Početak 2013. godine, sedamnaest godina nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, ukupno 84.500 osoba je i dalje registrirano kao interno raseljene osobe, a 8.500 njih još uvijek je smješteno u trošnim, privremenim kolektivnim centrima, dok dodatnih 15.000 živi u „alternativnom smještaju“, uglavnom u veoma lošim uvjetima. Pored toga, procjene pokazuju da oko 47.000 osoba koje su se vratile ranijih godina u područja gdje je njihova etnička grupa manjina nije uspjelo pronaći održiva rješenja u svojim zajednicama povratka jer nemaju pristup izvorima prihoda, pravima, osnovnim uslugama i infrastrukturi niti odgovarajućem smještaju. Ove tri vrste raseljenih osoba u BiH – raseljene osobe, stanovnici kolektivnih centara i socijalno isključene osobe – predstavljaju posljednji veliki izazov za rješavanje problema ljudskih posljedica rata 1990-ih godina. Situacija prve dvije vrste raseljenih osoba dobro je poznata jer imaju dokumentiran status. Socijalno isključene osobe, s druge strane, nemaju dokumentiran status i samo se ubrajaju u ukupno siromašno ili ugroženo stanovništvo u BiH ili, što je vjerovatnije, nisu uopće obuhvaćene sistemom.

Revidiranu strategiju za provedbu Aneksa 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma 2010-2014., koja je dogovorena na osnovu doprinosa različitih interesnih grupa, odobrio je Parlament BiH 2010. godine. Strategija je zahtijevala ponovne napore na ostvarivanju povratka i trajnih rješenja za one koji su još uvijek raseljene osobe, ali također po prvi put je prepoznata mogućnost da najugroženije porodice raseljenih osoba pronađu rješenja u trenutnom mjestu stanovanja umjesto povratka u prvobitno mjesto prebivališta. Ova promjena politike otvorila je mogućnost planiranja smještaja stanovnika kolektivnih centara u socijalne stanove izgrađene za tu svrhu, koji bi bili u istim općinama gdje te osobe trenutno žive, te je iznalaženje rješenja za ovu grupu navedeno kao prvi prioritet Revidirane strategije.

Međunarodna zajednica je prepoznala problem preostalih raseljenih osoba u cijeloj regiji Balkana. U novembru 2011. godine BiH, Srbija, Hrvatska i Crna Gora su se kao četiri partnerske zemlje dogovorile da započnu Regionalni program stambenog zbrinjavanja kako bi se završio jedan od ključnih aspekata dugotrajne raseljenosti u ovoj regiji, te je na Međunarodnoj donatorskoj konferenciji održanoj u Sarajevu u aprilu/travnju 2012. godine prikupljeno blizu 300 miliona dolara za troškove obnove stambenih jedinica za 72.000 osoba u ove četiri

zemlje u periodu od 5 godina, koji se završava 2017. godine. U BiH je u okviru Regionalnog programa stambenog zbrinjavanja cilj da se osigura pomoć za 5.400 porodica, od kojih je 2.400 interno raseljenih osoba, koje nisu osobe smještene u kolektivnim centrima, a 2.400 njih su izbjeglice iz BiH koje će se vratiti iz Srbije i Hrvatske u svoja mjesta porijekla, dok su preostalih 600 izbjeglice iz Hrvatske u BiH. Još jedan veliki program koji bi se finansirao iz kredita Razvojne banke Vijeća Evrope, čija sredstva se očekuju, osigurat će socijalne stanove za 2.600 od ukupno 3.000 raseljenih domaćinstava koja su još uvijek smještene u kolektivnim centrima. Ovi programi stambenog zbrinjavanja, zajedno s pravnom pomoći i podrškom za ostvarivanje prihoda, usmjereni su na najugroženije porodice i predstavljaju glavni oblik pomoći koji je trenutno dostupan preostalom broju raseljenih osoba.

Međutim, iako je neophodno rješavanje aspekta stanovanja u okviru problema raseljenosti u BiH, to samo po sebi nije dovoljno rješenje. Kako bi se na odgovarajući način riješili ovi problemi, potrebna je promjena politike u smislu prelaženja sa isključivog fokusa na individualnu pomoć u pravcu sveobuhvatnih rješenja. Ova rješenja trebala bi spojiti pomoć pojedincima sa razvojem zajednica i institucija na lokalnom nivou, i sa unapređenjem politika i institucionalnim promjenama na entitetskim i državnom nivou. Ove tri vrste intervencija moraju se koordinirati na odgovarajući način i uvezati sa usvajanjem dosljednih pristupa procjeni, utvrđivanjem prioriteta i evaluacijom napretka na osnovu Revidirane strategije.

Početak Regionalnog programa stambenog zbrinjavanja daje dodatnu važnost promjeni politike, jer značajna ulaganja u rješavanje stambenog pitanja mogu biti neefikasna ukoliko ne postoje odgovarajuće komplementarne mjere koje će biti usmjerene na pitanja održivosti. U isto vrijeme, Regionalni program stambenog zbrinjavanja i kredit Razvojne banke Vijeća Evrope otvaraju mogućnost da se insistira na komplementarnim mjerama, posebno u smislu reformi na nivou politika u oblasti stanovanja i socijalne zaštite.

Potrebno je uspostavljanje bolje ravnoteže između pomoći za stanovanje i infrastrukturu i drugih oblika podrške održivosti koje su potrebne ugroženim porodicama u smislu pristupa pravima, ostvarivanja prihoda i osnovnih usluga. Dodatni na-

pori potrebni su i u pogledu uspostave efikasnih mehanizama koordinacije za nadgledanje i omogućavanje provedbe Revidirane strategije i isplate vladinih sredstava u skladu s potrebama a ne s pravima. Važno je naglasiti da će projekti Regionalnog programa stambenog zbrinjavanja i kredit CEB-a pružiti pomoć za 14.547 interno raseljenih osoba od ukupnog broja registriranih interno raseljenih osoba od 84.500, što znači da će mnoge potrebe ostati nezadovoljene. Još uvijek nedostaje usaglašen i odgovarajući plan za provedbu Revidirane strategije.

08. Popis i dinamika stanovništva

Tačni podaci o stanovništvu BiH, uključujući podatke podijeljene po spolu, u velikoj mjeri nedostaju. Posljednji popis je bio 1991. godine, kada je zemlja još bila dio Jugoslavije; procijenjeni broj stanovnika u BiH¹⁴¹ iznosio je oko 4,8 miliona. Zakon o popisu u BiH usvojen je u februaru/veljači 2012. godine; njime se utvrđuje popisivanje po etničkoj pripadnosti. Nakon dugih procesa pregovora zvaničnici su se usaglasili i izvršene su finalne pripreme za održavanje popisa u skladu s međunarodnim standardima u oktobru 2013. godine. Iako uglavnom tehničke prirode, razgovori o popisu su u velikoj mjeri politizirani tokom proteklih godina, uglavnom zbog broja mjesta u Predstavničkom domu i drugim institucijama; zasnovani su na etničkoj kvoti i procesu povratka bh. građana koji žive u inozemstvu, a koji još nije zvanično završen, kao što je to propisano Aneksom 7 Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH.

Iako se konačni rezultati popisa još uvijek čekaju, preliminarni podaci pokazuju da u BiH živi ukupno 3,79 miliona stanovnika. Nedavno objavljeni dokument iz 2012. godine – Revizija *Perspektive svjetske populacije* UN-ovog Odjela za populaciju – utvrđuje broj stanovnika od oko 3,83 miliona i predviđa postupno opadanje broja na 3,751 miliona 2025. godine, 3,332 miliona u 2050. i 2,374 do kraja ovog stoljeća. Prema zvaničnim statističkim podacima, 2010. godine BiH je ušla u period negativnog rasta broja stanovnika, uz opadajuću stopu nataliteta te neznatan porast u stopi smrtnosti i negativnoj neto stopi migracija.

Prema podacima UN-ovog Odjela za populaciju i Agencije za statistiku BiH, 14% stanovništva mlađe je od 15 godina.¹⁴² Procijenjeni broj stanovnika u dobi od 60 ili više godina bio

¹⁴¹ <http://www.fzs.ba/Dem/Popis/NacPopE.htm>, pristupljeno 23. maja 2013.

¹⁴² *Ibid.*

je 20,9% 2012. godine, a očekuje se da će dostići 34,9% u 2050. Procenat stanovništva koji je dostigao 80 ili više godina starosti bio je 1,9% 2010. godine, a očekuje se da će 2050. godine dostići 9,3%. Godine 2010. srednja starosna dob populacije bila je 38,6, iako se očekuje da će ova brojka 2025. godine porasti na 42,4, i čak do 50,4 2050. godine. UN-ov Odjel za populaciju procjenjuje da će trenutna očekivana životna dob od 76,3 godine – 73,7 godina za muškarce i 78,8 godina za žene u BiH – dostići 81,6 godina 2050. godine – 80 za muškarce i 83,3 za žene.

Ukupna stopa fertiliteta je 1,205 djece po ženi, što je ispod stope zamjene populacije od 2,1 po ženi.¹⁴³ Kako bi BiH odgovorila na postojeće demografske trendove, potrebne su joj sveobuhvatne višesektorske politike koje će u potpunosti iskoristiti prednost razvojnog potencijala ljudi u svim dobima i promovirati okruženje prilagođeno porodicama, te paralelno prilagođavati sektor socijalne sigurnosti, penzijski te zdravstveni i obrazovni sektor ovim novim potrebama.

Na nivou države ne postoje koherentne politike za rješavanje problema niske stope fertiliteta, starenja i migracije. Određene politike usmjerene na porodicu usvojene su u RS kao reakcija na negativan priraštaj populacije koji je započeo 2012. godine;¹⁴⁴ dok FBiH¹⁴⁵ do dana objavljivanja ovog izvještaja nije usvojila takve politike bez obzira što je 2010. godine ušla u fazu negativnog priraštaja stanovništva.

Značajne promjene u strukturi stanovništva desile su se zbog masovnih internih i eksternih migracija uzrokovanih sukobom, te političkom i ekonomskom krizom. Ograničeni statistički podaci o iseljavanju ukazuju da 1.240.942 emigranta rođenih u BiH trenutno živi u 14 zemalja.¹⁴⁶ Međutim, tačni podaci o trendovima emigracije u velikoj mjeri nedostaju. Broj internih migranata godine 2012. iznosio je 40.305, što je porast od 20% u odnosu na prethodnu godinu; 48,6% (19.579 osoba) su bili u dobi 20-39 godina; ali podaci nisu razvrstani prema razlozima za migraciju, pa je stoga ograničeno njihovo korištenje u svrhe razvojnih politika. Sveobuhvatna baza podataka o migracijama i politike zasnovane na dokazima ne postoje na državnom i entitetskim nivoima,

a postojeće politike koje bi osigurale prenos prava internih migranata iz jednog dijela zemlje u drugi ne primjenjuju se niti su u potpunosti provedene. Očekuje se da će visoka stopa migracije mladih u inozemstvo, starenje stanovništva i niska stopa zaposlenosti predstavljati veći pritisak na penzijske, socijalne i zdravstvene sisteme u zemlji.

Da bi se riješili ovi problemi, UN treba blisko surađivati sa vlastima u BiH kako bi se definirali napori usmjereni na jačanje vladinih kapaciteta na državnom, entitetskim i lokalnim nivoima za prikupljanje podataka o stanovništvu, analizu, razmjenu i korištenje podataka, uključujući podatke o popisu i migracijama. Zajednički napori UN-a trebaju također osigurati pomoć za unapređenje izrade i provedbe populacijskih politika zasnovanih na dokazima, u skladu sa demografskim trendovima, uz puno poštovanje jednakosti spolova i ljudskih prava i integraciju u šire razvojne procese. UN u BiH je u dobrom položaju da podrži napore Bosne i Hercegovine da odgovori na ove izazove kroz tehničku pomoć dostupnu za jačanje državnih kapaciteta za prikupljanje podataka o stanovništvu, analizu, razmjenu i korištenje s ciljem izrade politika zasnovanih na podacima, uključujući i podatke popisa. Tokom godina UN je također postavio dobro i konstruktivno partnerstvo sa parlamentarcima, vladinim i nevladinim strukturama koje su omogućile provedbu inicijalnog kruga konsultacija i polazno istraživanje usmjereno na jačanje kapaciteta u državi za razvoj sveobuhvatnih populacijskih politika zasnovanih na dokazima.

09. Okoliš i energija

Bez obzira na bogatstvo prirodnih resursa i veliku bioraznolikost, zaštita okoliša nije bila prioritet u procesu poslijeratnog ekonomskog oporavka BiH; upravljanje okolišem u cijeloj zemlji trpi zbog slabih i nekoordiniranih institucionalnih i pravnih okvira, političkih okvira i mehanizama za upravljanje. Kao posljedica toga, politike, planovi i programi često ne uzimaju u obzir uticaj na okoliš. U nedavnoj prošlosti vlade u BiH su izrazile svoje opredjeljenje da uključe okolišne prioritete i međunarodne obaveze u fokus svojih planova, ali sa ukupno četiri upravna nivoa, upravljanje i regulatorna

¹⁴³ BiH Agencija za statistiku

¹⁴⁴ RS Razvojna politika stanovništva, 2005.

¹⁴⁵ <http://www.fzs.ba/Dem/Vital/VitalnaBos.htm>

¹⁴⁶ http://www.marri-rc.org/upload/Documents/MP_BiH_2012_ENG.pdf

kontrola u oblasti okoliša, uz praćenje i informacijske sisteme, i dalje su složeni, fragmentirani i često se preklapaju.

Trenutna loša ekonomska situacija predstavlja značajnu mogućnost da se preusmjeri proces oporavka kroz povećano ulaganje u čiste i efikasne tehnologije, obnovljive izvore energije i usluge ekosistema. Sve ovo ima potencijal za povećanje ekonomskog povrata, stvaranje radnih mjesta, smanjenje siromaštva i povećanje stranih direktnih investicija. Ubrzavanje procesa pridruživanja Evropskoj uniji i usvajanje pravne stečevine Evropske unije predviđeni su kao važan pokretač reformskih napora u sektoru okoliša. Zakoni u oblasti okoliša u oba entiteta usvojeni su ili usklađeni sa brojnim direktivama EU. Međutim, usvajanje cjelokupne pravne stečevine EU u oblasti okoliša zahtijeva značajne promjene postojećeg institucionalnog i pravnog okvira. Multilateralni okolišni sporazumi (MEA) također predstavljaju zahtjev za postizanje pune pravne usklađenosti s pravnom stečevinom EU. Nedostatak napretka u provedbi ovih sporazuma djelimično je uzrokovan ograničenim finansijskim i ljudskim resursima u javnoj upravi na državnom nivou i na nivou entiteta i Brčko Distrikta. Institucionalni kapacitet za ispunjavanje međunarodnih obaveza često ne postoji iako je zemlja pristupila i ratificirala određeni međunarodni instrument. Paralelno tome, poteškoća koja se javlja zbog lošeg i zbunjujućeg institucionalnog poretka je nepostojanje pouzdanog i dosljednog prikupljanja podataka, što znači da nedostaju sistemi za mjerenje i praćenje kako bi se na odgovarajući način primijenili pravni zahtjevi. Također ostaje neriješeno pitanje koje se odnosi na kvalitet, obim i provedbu zakonskih propisa. Razmjena informacija i javne rasprave su stoga bitan instrument za podršku provedbe multilateralnih okolišnih sporazuma.

U vezi s nepostojanjem državne agencije za okoliš, međuentitetski pristup predstavlja dobar kompromis. Međuentitetska saradnja osnažena je kroz međuentitetski upravni odbor za okoliš, koji relativno dobro funkcioniše u smislu koordinacije i usklađivanja okolišnih zakona i politika između dva entiteta i predstavlja dobar primjer međuentitetske saradnje. Međutim, imao je ograničen uticaj pri podizanju okolišnih pitanja na državni nivo i osiguranju odgovarajućeg neophodnog nivoa vertikalne i horizontalne koordinacije i komunikacije. Također, evidentno je nepostojanje državnih i/ili entitetskih agencija specijaliziranih za upravljanje prirodnim i zaštićenim područjima, što predstavlja značajan problem za postizanje

potrebnih nivoa zaštite okoliša, odgovarajuće upravljanje zaštićenim područjima i određivanje novih. Način da se ostvari napredak u svim okolišnim sektorima prvenstveno se odnosi na izradu sektorskih strategija (većina njih su usvojene, neke su u fazi prijedloga ili u ranoj fazi usvajanja), te uspostavu odgovarajućih institucionalnih mehanizama za provedbu ovih strategija. Ključni aspekt je i jasno definiranje odgovornosti i budžetskih sredstava za svaku aktivnost u okviru strategija kako bi se izbjeglo dupliranje aktivnosti i osigurala adekvatna koordinacija i djelotvornost u njihovoj provedbi.

Slično izazovima koji se odnose na okoliš, energetska pitanja nisu bila prioritet u poslijeratnim procesima u BiH, što je dovelo do jaza i nedosljednosti u institucionalnom, pravnom okviru i politikama. Iako je Bosna i Hercegovina potpisnica Ugovora o energetske zajednici, kao i drugih multilateralnih ugovora i konvencija u oblasti energije (kao što su Okvirna konvencija UN-a o klimatskim promjenama), obaveze koje se odnose na energetske efikasnost, obnovljivu energiju, električnu energiju i prirodni gas nisu ispunjene zbog nedovoljne saradnje između ovlaštenih institucija za energetiku na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou. Pored toga, strategije koje se odnose na energetiku, agencije i nacionalni planovi za energetske efikasnost i obnovljivu energiju ne postoje na državnom nivou, pa je stoga teško pratiti i izvještavati o ciljevima i obavezama.

Međutim, energija (posebno energetska efikasnost i obnovljiva energija) ima mogućnost da postane jedan od najvećih potencijalnih kapaciteta i resursa za budući ekonomski razvoj BiH: zbog visokog intenziteta energije i visokog potencijala čuvanja energije u rezidencijalnom i javnom sektoru BiH, usvajanje zakonskih propisa EU u oblasti energetske efikasnosti i obnovljive energije u BiH dovelo bi do daljnijeg ekonomskog razvoja kroz zapošljavanje u tzv. „zelenim“ poslovima i uslugama.

Potrošnja energije u stambenom sektoru, nestambenom/javnom, industrijskom i sektoru usluga u BiH nije efikasna. U isto vrijeme, međutim, BiH ima jedan od najznačajnijih potencijala za čuvanje energije u regiji i mogla bi zasnovati svoj srednjoročni ekonomski razvoj i stvaranje novih radnih mjesta na unapređenju mjera energetske efikasnosti u stambenom i javnom sektoru. Trenutno BiH troši oko 20% BDP-a na energiju, što je tri puta više nego SAD i druge zemlje EU. Bruto ukupna utrošena primarna energija po jedinici BDP-a je 0,938 toe / USD 2000,¹⁴⁷

¹⁴⁷ Redovan pregled Strategija energetske efikasnosti u BiH, 2011

što je 2,5 puta više od prosjeka 27 zemalja EU i više od gotovo svih drugih zemalja u regiji Jugoistočne Evrope. Pored toga, prosječna potrošnja energije javnih zgrada u BiH tri puta je veća od prosjeka EU, što ih kategorizira kao energetske potpuno neefikasne zgrade.¹⁴⁸ Kako bi se ispunio ovaj veliki zahtjev u pogledu potrošnje energije, značajan iznos budžetskih sredstava mora se osigurati za potrošnju energije javnih zgrada (obrazovne, zdravstvene, kulturne, općinske i entitetske/državne institucije itd.), što predstavlja značajan udio ionako nedovoljnog javnog budžeta.

Iako su uloženi određeni napori kako bi se povećalo zapošljavanje kroz poticaj ulaganju u strateške projekte kao što su energetska postrojenja i smanjenje potrošnje energije, potencijal ovih investicija je ograničen. Razlog tome je tradicionalna praksa da javne ustanove zapošljavaju značajan udio radne snage, te nepostojanje zakona u oblasti energetske efikasnosti/obnovljive energije, nerazvijeno tržište i finansijski mehanizmi kao i instrumenti za efikasno praćenje, verifikaciju i izvještavanje na nivou sektora ili industrije.

Izveštaj EK o napretku BiH za 2012. navodi da je ostvaren mali napredak u pogledu energetske efikasnosti.¹⁴⁹ Zakonski propisi o energetske efikasnosti i obnovljivim izvorima energije djelimično su izrađeni i djelimično usvojeni. Još uvijek ne postoje akcioni planovi i vjerodostojne mape puta na entitetskom i/ili državnom nivou za preuzimanje odgovarajućih propisa EU o energetske efikasnosti kako bi se ispunile obaveze u okviru Ugovora o energetske zajednici. Pored toga, „sistematska razmjena razmatranja o energetske efikasnosti kao sastavnog dijela politika, propisa i kontrole tek je započela u BiH”,¹⁵⁰ što sprečava stvaranje povoljnog okruženja za ulaganje i pristup sistemskom praćenju i odlučivanju za ulaganje/mjere energetske efikasnosti/obnovljive izvore energije. Pored toga, BiH nema zvaničnu energetske politiku ni strategiju i nije u mogućnosti namjenski utrošiti ili rasporediti potrebna sredstva za ulaganje u energetske efikasnost. Do sada su razvojni projekti i projekti izgradnje kapaciteta kako bi BiH ispunila obaveze za pristupanje EU

u oblasti energetske efikasnosti/obnovljivih izvora energije bili usmjereni na državni nivo, dok je uključenost entitetskih i kantonalnih vlasti bila prilično ograničena, što je dovelo do ograničenog uspjeha projekata energetske efikasnosti/obnovljivih izvora energije.

Neke direktive EU preuzete su i usvojene u zakonskim propisima i podzakonskim aktima u oba entiteta; međutim, još ne postoje mehanizmi za praćenje i izvještavanje, niti su direktive dovoljno usklađene. Za razliku od obaveza u okviru Ugovora o energetske zajednici, obaveze BiH u pogledu Okvirne konvencije UN-a o klimatskim promjenama redovno se ispunjavaju zbog dobro definiranih mehanizama i nadležnosti između odgovarajućih entitetskih i državnih ministarstava, što može poslužiti kao smjernica za druge aktivnosti sa institucijama BiH koje se odnose na energetiku i okoliš.

Budući fokus UN-a u ovom sektoru treba se usmjeriti na jačanje upravljanja u oblasti energetike i okoliša, kao i na stvaranje povoljnog okruženja za aktivnosti energetske efikasnosti i obnovljive energije. Nadogradnjom na aktivnosti koje su u toku, prethodno iskustvo i dobro uspostavljeno partnerstvo s nadležnim vlastima u BiH, UN se može konkretno usmjeriti na jačanje institucionalnih kapaciteta na državnom, entitetskom i lokalnom nivou, te unapređenje međuentitetske saradnje i koordinacije, kao i saradnje između nadležnih ministarstava u entitetima. Daljnja saradnja, također, treba razmotriti uključivanje tehničke pomoći potrebne za preuzimanje i provedbu pravne stečevine EU u ovom sektoru, usvajanje i provedbu odgovarajućih okolišnih politika zasnovanih na dokazima i potreba u pogledu praćenja i izvještavanja. Da bi se ostvario maksimalan uticaj u oblasti energetske efikasnosti i obnovljive energije u BiH, fokus se treba preusmjeriti ka pristupu odozgo prema gore (lokalni/kantonalni/entitetski/državni nivo), uz stvaranje tržišta i mehanizama finansiranja i uspostavu instrumenata za praćenje, verifikaciju i izvještavanje na nivou sektora ili industrije.

¹⁴⁸ According to the EU Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)

¹⁴⁹ U skladu sa EU shemom eko-menadžmenta i revizije (EMAS)

¹⁵⁰ In-Depth Review of Energy Efficiency Policies and Programmes, ECT, 2012 (Dubinski pregled politika i programa energetske efikasnosti)

10. Kultura

Zbog složene društvene, etničke i političke situacije u BiH, kultura se može koristiti kao efikasan instrument za pogoršanje postojećih podjela u društvu – a političke elite često je koriste u tu svrhu. Ovo se jasno vidi, na primjer, po načinu kako umjetnike koji su ostvarili uspjeh na međunarodnom nivou doživljava stanovništvo u BiH – ne kao uspjeh države nego kao postignuće ili uspjeh određene etničke grupe. Bez obzira na ovaj veliki potencijal za podjele, kultura je rijetko uključena ili posmatrana kao prioritet pri izradi razvojnih planova. Međutim, u isto vrijeme kultura kao pozitivan poticaj ima značajnu ulogu kao faktor održivog razvoja, pomirenja i ekonomskog rasta.

Kultura u BiH se rijetko posmatra u širem, globalnom kontekstu – zbog nedostatka saradnje između entiteta i neujednačenog pristupa ministarstava za kulturu sektor kulture je nedovoljno razvijen i nema dovoljnu podršku. Sektor je dodatno oslabljen odlukom Ustavnog suda FBiH¹⁵¹ iz 2010. go-

dine, kojom se osiguralo da su prednosti kulture ograničene na određene pojedince i grupe. Neriješen status sedam najvažnijih kulturnih institucija koje čuvaju blaga BiH predstavlja jedan od najštetnijih uticaja nedovoljne koordinacije – što je dovelo do zatvaranja Zemaljskog muzeja BiH u oktobru 2012. godine. Mali obim saradnje između kulturnih institucija isključivo je neformalne prirode, bez konkretnih sistema, mehanizama ili zvaničnih politika kako bi se olakšao proces. Pored toga, saradnja u oblasti kulture često je u zastoju zbog nedostatka institucionalne i političke volje.

Od 2011. godine situacija u sektoru je neznatno poboljšana. Međutim, nepostojanje adekvatnog sistema za upravljanje kulturom na nivou BiH, nejednako upravljanje na entitetskim nivoima i nepostojanje odgovarajućih pravnih okvira ozbiljne su prepreke za budućnost kulture u BiH. Također, stavovi prema kulturi se moraju promijeniti – njen potencijal u smislu pokretača ekonomskog razvoja, opće kulture i pomirenja još uvijek nije prepoznat na odgovarajući način.

¹⁵¹ Presuda Ustavnog suda FBiH U-29/09, Zakon o ministarstvima u FBiH i drugim upravnim tijelima. 28. septembar/rujan 2010. godine www.ustavnisudfbih.ba

03.

Utvrdživanje
prioriteta UN-ove
razvojne podrške

03.

Utvrđivanje prioriteta UN-ove razvojne podrške

A. Uticaj trenutnog angažmana UN-a u BiH

Trenutni angažman UN-a u BiH usmjeren je UNDAF dokumentom za period 2010-2014. godina, koji je potpisan s Vijećem ministara BiH u martu/ožujku 2009. godine i koji je fokusiran na četiri tematske cjeline: upravljanje, socijalnu uključenost, okoliš i sigurnost ljudi. UNDAF-om je predviđena podrška sistema UN-a sredstvima u iznosu od oko 179,3 miliona \$ za četiri ishoda; međutim, do početka četvrtre godine (2013. godine) provedbe UNDAF-a utrošena sredstva su dostigla iznos od 176,5 miliona \$. U pogledu raspodjele sredstava, socijalna uključenost je dobila najveći dio (71,4 miliona \$ ili 40,5%), a slijede sigurnost ljudi (62,5 miliona \$ ili 35,4 %), demokratsko upravljanje (24,0 miliona \$ ili 13,6%) i okoliš (18,5 miliona \$ ili 10,5%).

Prema podacima konačne evaluacije UNDAF-a za period 2010-2014. godina, koja je provedena u prvoj polovini 2013. godine, procijenjeno je da je 40% indikatora postignuto, 30% je na dobrom putu da bude postignuto, a za samo 10% nije ostvaren uspjeh nakon tri godine provedbe UNDAF-a. Ovo ukazuje na solidan učinak UN-a u okviru postojećeg UNDAF-a, uz opredjeljenje da se u toku 2013. i 2014. godine poveća stopa "postignutih ciljeva" i smanji stopa onih "u postupku".

U oblasti upravljanja, neovisna evaluacija ukazala je na jasan uticaj angažmana UN-a koji je ostvaren u unapređenju: (1) statističkih sistema i izgradnje kapaciteta kako bi se osigurale informacije zasnovane na dokazima za one koji vrše planiranje i izrađuju politike; (2) kapaciteta za planiranje i provedbu integriranih aktivnosti na lokalnim općinskim nivoima, koji ta-

kođer uključuju učešće predstavnika civilnog društva; (3) pristupa pravdi kroz okvir zakona i politika kako bi se odgovorilo na dugotrajne pritužbe koje se odnose na reformu pravosuđa, ratne zločine, rodno zasnovano nasilje, itd.; (4) omogućavanje učešća građana u odgovornostima države i građana i praćenje provedbe prava djece.

Rezultati su također vidljivi i u oblasti socijalne inkluzije, u smislu napora Tima UN-a usmjerenih na unapređenje procesa participatorne izrade i provedbe politika kako bi se osigurala inkluzivna i kvalitetna osnovna socijalna zaštita i zaštita djece, zapošljavanje, obrazovne, zdravstvene i usluge u oblasti međukulturnog dijaloga, uz poseban fokus na socijalno isključene i ugrožene grupe.

Konačna evaluacija također navodi očigledan uticaj pomoći UN-a u tematskoj oblasti okoliša, prvenstveno u institucionalizaciji okolišno održivog razvoja putem usmjeravanja na klimatske promjene, započinjanje projekata energetske efikasnosti, na smanjenje emisije stakleničkih gasova putem čistih razvojnih projekata i jačanje upravljačkih kapaciteta države. UN-ova pomoć također je doprinijela unapređenju kapaciteta prvenstveno lokalnih općinskih vlasti za izradu i provedbu lokalnih okolišnih akcionih planova i projekata podrške.

U oblasti sigurnosti ljudi fokus je bio na pružanje podrške vlastima BiH u smanjenju prijetnji uzrokovanih prirodnim katastrofama, u prevenciji prenosivih bolesti (uključujući HIV/AIDS i tuberkulozu), u rješavanju problema mina, malog oružja i lakog naoružanja i njihovih viškova, kao i u migracijama. Značajni rezultati navedeni su u Konačnoj evaluaciji u planiranju u vezi sa azilom i migracijama, institucionalnom podrškom za

upravljanje imigracijom, instaliranjem informacionih sistema, unapređenjem saradnje između policijskih snaga, edukacijom graničnih organa, borbom protiv trgovine ljudima, te demobilizacijom i integracijom bivših pripadnika oružanih snaga. UN je imao i značajnu ulogu u izradi i provedbi Akcionog plana za implementaciju Rezolucije 1325 Vijeća sigurnosti UN-a(UNSCR) o ženama, miru i sigurnosti u BiH. Također je osigurana podrška za eliminaciju nasilja nad djecom i zaštitu djece.

Sveukupna ocjena Konačne evaluacije ukazuje da je – bez obzira na očigledan uticaj pomoći UN-a na rješavanje izazova u definiranim tematskim oblastima – i dalje velik obim ovih problema; potrebno je u budućnosti osigurati dodatnu pažnju vlasti u BiH i međunarodnih razvojnih partnera. U tom smislu, ove oblasti mogu i dalje biti predmet od interesa za buduću saradnju između UN-a i BiH, te ih treba razmotriti i za naredni UNDAF.

B. Trendovi u donatorskoj razvojnoj pomoći u BiH

Odgovornost za koordinaciju donatora, uključujući prikupljanje podataka i objavljivanje godišnjih izvještaja o aktivnostima donatora, prenesena je početkom 2009. godine sa UN-a na Ministarstvo finansija i trezora BiH. Bez obzira na očigledan napredak ostvaren u koordinaciji donatora u BiH, prvenstveno u oblasti prikupljanja podataka i razmjene informacija, Ministarstvu finansija i trezora potrebni su dodatni kapaciteti za analizu podataka i koordinaciju, kao i liderstvo na nivou sektora. Nakon prenosa odgovornosti UN je pružao veoma ograničenu i sporadičnu podršku Ministarstvu finansija i trezora i njegovom tijelu za koordinaciju donatora, odnosno Forumu za koordinaciju donatora; međutim, proces izrade UNDAF-a može predstavljati mogućnost da se zajedno s Ministarstvom izvrši ponovna procjena jazova u pogledu kapaciteta i mogućnosti za daljnju podršku UN-a.

Priroda i obim djelovanja donatorske zajednice u BiH prošli su kroz značajne promjene u toku posljednjih pet godina, u smislu prisustva i mogućnosti finansiranja. Sveukupni trend ukazuje na značajno smanjenje broja donatora aktivnih u BiH i finansijskih sredstava dostupnih BiH. To je prvenstveno povezano s negativnim uticajem globalne finansijske krize, ali i činjenicom

da je međunarodna razvojna pomoć preusmjerila svoje napore na druga područja u svijetu koja su podložna krizama. Smanjenje donatorske zajednice u BiH činjenica je koja se mora uzeti u obzir prilikom razgovora i planiranja budućih prioriteta UN-ove razvojne pomoći u BiH. To može zahtijevati dodatnu konsolidaciju i koordinaciju UN-ovih operativnih i programskih aktivnosti kako bi se smanjili na minimum operativni troškovi i maksimalno povećao uticaj programa. Pristup “zajedničkog djelovanja” (eng. *Delivering as One*) predstavlja održivu mogućnost za konsolidaciju. Pored toga, programski i finansijski ciljevi koji će se utvrditi u narednom UNDAF-u morat će odražavati ovaj negativni trend i osigurati niz realnih i ostvarljivih ciljeva. Na kraju, s aspekta utvrđivanja prioriteta za buduću UN-ovu pomoć u BiH, treba uzeti u obzir prioritetne sektore u smislu donatorskih finansijskih sredstava i potencijalnog usklađivanja komparativnih prednosti s tim prioritetnim sektorima.

U 2011. godini su Španija/AECID, UK/DFID, Nizozemska i drugi prestali s radom i zatvorili urede u BiH, a Austrija/ADC će postepeno smanjivati direktnu bilateralnu tehničku pomoć i završiti sa aktivnostima krajem 2013. godine. Ukupna sredstva donatorske zajednice u BiH u 2011. godini iznosila su 762,5 miliona \$, od čega je 241,2 miliona \$ bio u obliku grantova, a 521,3 miliona \$ u obliku kredita. Raspoloživa sredstva zvanične razvojne pomoći ukazuju na značajan pad u odnosu na prethodni period. U poređenju sa 2010. godinom to predstavlja smanjenje ukupne zvanične razvojne pomoći za 187,8 miliona \$, uz povećanje grantova za 12,1 milion \$ i smanjenje kredita za 199,9 miliona \$. Zaključno sa 31. julom 2012. godine ukupan iznos donatorskih sredstava iznosio je 543,7 miliona \$, od čega 216,1 milion \$ grantova i 327,7 miliona \$ kredita.¹⁵²

U pogledu pojedinačnih donatora, EU/EK, SAD/USAID, Švedska/Sida, Njemačka i UN osigurali su najveće iznose pomoći u vidu grantova u 2011. godini, zatim Švicarska/SDC/SECO, Norveška, Nizozemska, Austrija, Italija/IC i Svjetska banka. Najveći procenat zvanične razvojne pomoći u 2011. godini raspoređen je za infrastrukturu (39%), zatim ekonomski razvoj i socijalnu zaštitu (31%), a najmanje su finansirani sektori koji se odnose na lokalnu upravu i međusektorska pitanja. Isti trend je zabiježen i 2012. godine, kada je najveći procenat zvanične razvojne pomoći raspoređen za infrastrukturu (45%), te ekonomski razvoj i socijalnu zaštitu (19%), a ostali su isti i sektori u koje su raspoređeni najmanji iznosi sredstava.

¹⁵² Pregled aktivnosti donatora 2011-2012., izvještaj Ministarstva finansija i trezora Bosne i Hercegovine.

C. Potreba za razvojom podrškom Ujedinjenih nacija

UN u BiH je u dobrom položaju da doprinese sveukupnom razvoju zemlje. Razlog za to su globalno iskustvo i stručnost, uspostavljeno partnerstvo s nadležnim ministarstvima i lokalnim vladama, kao i prepoznata nepristrasnost u veoma politiziranom kontekstu države. Međutim, definiranje sadržaja i karaktera buduće saradnje UN-a sa BiH bit će složen zadatak. Kako bi se osigurao najveći uticaj, buduća UN-ova razvojna podrška morat će uzeti u obzir promjenjivu političku dinamiku zemlje, složenu upravljačku strukturu, uz veoma decentraliziran proces donošenja odluka, nejasnu podjelu nadležnosti i nedovoljne državne kapacitete.

U ovim okolnostima proces strateškog planiranja zahtijevat će proaktivnije vodstvo UN-a u smislu utvrđivanja prioriteta područja buduće saradnje između UN-a i BiH i uključivanja partnera iz organa vlasti na državnom i entitetskom nivou u proces konsultacija. U tom smislu, cilj Zajedničke procjene stanja u zemlji je predložiti preliminarni razvojni plan za naredni UNDAF okvir, koji će poslužiti kao smjernica za strateške razgovore sa predstavnicima iz BiH. Kako bi se osiguralo što šire učešće predstavnika vlasti u BiH u definiranju narednog UNDAF okvira, radna konferencija o strateškim ciljevima prvenstveno će biti posvećena predstavnicima vlada i organizacija civilnog društva, a posebne konsultacije organizirat će se s predstavnicima donatorskih partnera u BiH nakon održane radne konferencije.

Proces EU integracija zahtijeva blisku koordinaciju i konsultacije između UN-a i Delegacije EU u pogledu rješavanja razvojnih izazova BiH i definiranja budućih ciljeva saradnje između UN-a i BiH. U tom smislu moraju se uzeti u obzir specifični mandat sistema UN u BiH i njegova ograničenja, komparativne prednosti, te operativni i programski kapaciteti.

Općenito, komparativna prednost UN-a u BiH odražava se kroz tri različite komponente koje se uzajamno nadopunjuju. Neutralni i nepristrasni mandat UN-ovih agencija u izuzetno napetom i politički osjetljivom okruženju BiH osi-

gurava Timu UN-a u zemlji jasnu prednost u smislu pristupa svim nivoima vlasti u BiH i zagovaranje razvojnih politika i promjena na usklađen pristup u cijeloj zemlji. Tim UN-a u BiH snažno je pristan na terenu s operativnim aktivnostima u više od pola općina u BiH i s podrškom koja se pruža kroz regionalne urede u Banja Luci, Mostaru, Bihaću i Srebrenici. Sveobuhvatno prisustvo na terenu omogućilo je Timu UN-a u zemlji da uspostavi snažno partnerstvo sa lokalnim općinskim vlastima, NVO-ima i predstavnicima privatnog sektora. U postojećem političkom kontekstu BiH, koji je suočen sa čestim institucionalnim zastojima na državnom, kantonalnom i entitetskom nivou, kroz partnerstvo sa lokalnim vladama i dalje se ostvaruju najveći uticaji i rezultati u pogledu razvoja. Uz globalno prisustvo i raznoliku stručnost UN je u jedinstvenom položaju da pruži pomoć vlastima u BiH u njihovim naporima da riješe široki spektar razvojnih izazova u BiH, te ostvare pristup najboljim praksama i modernim znanjima za rješavanje ovih pitanja.

U naporima usmjerenim na prikupljanje dodatnih informacija o potencijalnim područjima za buduću saradnju između UN-a i BiH i na bolje procjene komparativne prednosti UN-a u BiH, Tim UN-a u BiH je u ljeto 2013. godine proveo on-line anketu za predstavnike različitih nivoa vlasti, nevladinih organizacija, međunarodnih partnera i uposlenike UN-a, kao i još jednu anketu za građane u vezi sa ključnim razvojnim prioritetima. Na osnovu 654 odgovora¹⁵³ anketa daje korisne informacije za bolje razumijevanje očekivanih rezultata partnerstva UN-BiH i ključnih razvojnih prioriteta za zemlju, kao i fokusa UN-a za naredni srednjoročni period. U anketi je ponuđena lista od 24 sektora/teme koje su važne za razvoj BiH, a ispitanici su u okviru ankete trebali utvrditi koje su to oblasti u kojima UN može dati najveći doprinos. Niže je predstavljeno top 15 rezultata:

¹⁵³ Ukupni odgovori: 654; partneri u državi: 161 odgovor (vlade 120, NVO 41), međunarodni partneri: 23 odgovora, uposlenici UN-a: 98 odgovora, građani: 372 odgovora. On-line anketa je provedena u periodu juli/srpanj-august/kolovoz 2013. godine.

Top 15 razvojnih oblasti koje su utvrdili učesnici ankete

1. Ekonomski razvoj i zapošljavanje
2. Ruralni i lokalni razvoj
3. Zaštita djece
4. Socijalna inkluzija i nejednakosti (uključujući ekonomske nejednakosti, ravnopravnost spolova, osobe s invaliditetom, Rome, seksualnu orijentaciju, mlade, manjine, starije osobe itd.)
5. Voda, energetska efikasnost i održivost okoliša
6. Pravosuđe, vladavina prava, ljudska prava i zaštita izbjeglica
7. Zdravstvo (uključujući zdravlje djece i majki, seksualno i reproduktivno zdravlje, planiranje porodice, javno zdravstvo itd.)
8. Razvoj poljoprivrede
9. Borba protiv korupcije i organiziranog kriminala
10. Socijalna zaštita
11. Obrazovanje, uključujući predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, univerzitetsko obrazovanje, obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje
12. Izgradnja infrastrukture
13. Nasilje (nasilje u porodici, seksualno nasilje i nasilje zasnovano na spolu, nasilje nad djecom itd.)
14. Kulturno nasljeđe
15. Deminiranje i smanjenje broja malog oružja

Analiza razvojnog konteksta BiH koja je predstavljena u prethodnim poglavljima, uz rezultate ankete o komparativnim prednostima UN-a u BiH, dovodi do sljedećih zaključaka:

- Ostvaren je napredak u ishodima razvoja u proteklom periodu, čemu je doprinijela i podrška UN-a.
- Treba se razmotriti daljnje jačanje partnerstva s lokalnim vlastima i pristup „odozdo prema gore“.
- Fokus na ljudska prava i uključivanje ugroženih grupa ostaje sveukupan prioritet unutar razvojnog konteksta BiH.
- Uz uvažavanje očiglednog napretka, potrebna je daljnja konsolidacija za prioritetne oblasti utvrđene u UNDAF okviru 2010-2014. godine; stoga one treba da predstavljaju usmjerenje i za naredni proces planiranja UNDAF okvira.
- Uzimajući u obzir trenutne političke izazove u BiH, UN može zajedno sa vlastima u BiH i međunarodnim partnerima procijeniti potencijalne polazne osnove za UN, uključujući i kapacitete i komparativne prednosti UN-a za rješavanje ovih izazova, koji nisu bili uključeni u UNDAF za period 2010-2014.

Analiza također pokazuje koje su potencijalne prioritetne oblasti za buduću razvojnu saradnju između UN-a i BiH. Zajednička procjena stanja u zemlji uzela je u razmatranje različite mandate pojedinačnih UN-ovih agencija u BiH, ali i zajedničke vrijednosti i načela. Kombinirajući sve to sa globalnim razvojnim planom za period nakon 2015. (period nakon završetka agende postavljene Milenijumskim razvojnim ciljevima), Tim UN-a identificirao je tri široke oblasti koje bi mogle poslužiti kao polazna osnova za zajedničke razgovore sa vlastima u BiH o budućim UNDAF prioritetima:

- **Putevi održivog razvoja**
- **Upravljanje, pravda i sigurnost ljudi**
- **Humani razvoj i socijalna zaštita**

Putevi održivog razvoja

UN može pomoći vlastima u BiH u osmišljavanju i provedbi razvojnih pristupa čiji je cilj rješavanje i dalje prisutnih problema siromaštva, nejednakosti i isključenosti, uz transformaciju proizvodnih kapaciteta. Cilj je pomoći da se unaprijede pristup uslugama, znanju, vještinama i proizvodnim tehnolo-

gijama i mogućnost održivog korištenja prirodnih resursa u zemlji. Pored toga, fokus bi trebao biti na jačanju kapaciteta za analizu politika i utvrđivanje potencijalnih reformi za stvaranje mogućnosti zapošljavanja i ostvarivanja prihoda. To će biti dopunjeno jačanjem vještina i institucionalnih kapaciteta u smislu osmišljavanja, praćenja, koordinacije i provedbe strateških dokumenata i razvojnih planova na svim nivoima u BiH, kao i odnosnih reformi politika, uključujući politike zelene ekonomije. Posebnu pažnju treba usmjeriti na ugrožene grupe u lokalnim i ruralnim područjima i na veze između procesa planiranja na lokalnom nivou i intervencija podrške sa državnim prioritetima. Ovo će podrazumijevati poseban fokus na okoliš, upravljanje energijom i klimatskim promjenama, očuvanje i održivo korištenje bioraznolikosti, ulaganje u infrastrukturu, energetska efikasnost i razvoj poljoprivrede, održivo upravljanje parkovima prirode, zaštitu i promociju kulturnog naslijeđa, kao i smanjenje nezaposlenosti.

Upravljanje, pravda i sigurnost ljudi

UN može imati značajnu ulogu u promoviranju transparentnosti i odgovornosti kod vladajućih struktura u BiH i pomoći im da izgrade vlastite kapacitete i osiguraju prednosti za građane u smislu boljih usluga, unaprijeđenog pristupa sredstvima za zapošljavanje i ostvarivanje prihoda ili većeg nivoa sigurnosti ljudi. Cilj je usmjeriti se na izazove ekonomske, društvene i političke nemoći građana, uz poseban fokus na marginalizirane grupe. Koristeći svoj nepristrasan mandat, UN je u dobrom položaju da stvori platformu za dijalog, koordinaciju, izgradnju i ostvarivanje konsenzusa između različitih političkih, društvenih i ekonomskih organiziranih grupa u pogledu najvažnijih ekonomskih i društvenih reformi, reformi uprave, kao i pomirenja i izgradnje mira. To će biti nadopunjeno podrškom koja se pruža u oblasti vladavine prava u BiH, uključujući pristup pravdi, pravdu za djecu/maloljetnike, besplatnu pravnu pomoć i napore usmjerene na uspostavu mehanizama za suočavanje sa prošlošću u BiH, kao i promociju ekonomskih, političkih, socijalnih, građanskih i kulturnih prava i zabranu diskriminacije te mjere sprečavanja nasilja nad ženama, djevojčicama, manjinama i drugim ugroženim grupama. Pomoć također može biti usmjerena na jačanje sposobnosti za spremnost na i rješavanje posljedica prirodnih katastrofa, uz posebno usmjerenje na osiguranje učinkovitih i djelotvornih mehanizama koordinacije. Zalihe zastarjele vojne opreme i dalje predstavljaju značajan sigurnosni i razvojni rizik u BiH, a UN je u dobrom položaju da nastavi raditi s vlastima u BiH na pronalaženju dugoročno održivih rješenja za ovaj problem. Usmjerenje

UN-a na unapređenje strukture društva i pravosudnih institucija osiguralo bi bolju spremnost za borbu protiv transnacionalnog kriminala, jer se slabosti i fragmentiranost BiH institucija mogu lako zloupotrijebiti u svrhe organiziranog kriminala na cijeloj regiji Balkana. Kontinuirani naponi podržali bi i konsolidirali uspostavu regionalnih i međuregionalnih sigurnosnih koordinacijskih mehanizama.

Humani razvoj i socijalna zaštita

Ujedinjene nacije mogu pomoći vlastima u BiH u reformi obrazovnog i zdravstvenog sektora u BiH (uključujući reproduktivno zdravlje), s ciljem osiguranja inkluzivnosti, kvaliteta i mogućnosti pristupa. Problemi segregacije i diskriminacije u sektoru obrazovanja, kao i njegova neusklađenost sa zahtjevima tržišta rada, zahtijevaju posebnu pažnju, a UN je u dobrom položaju da podrži vlasti BiH u prevazilaženju ovih izazova. Buduća pomoć može biti potrebna u jačanju sistema socijalne i dječije zaštite i inkluzije u smislu okvira politika, pristupa i kvaliteta usluga, uključivanja najugroženijih grupa kao što su djeca s poteškoćama, osobe koje su dugo nezaposlene, mladi, Romi, raseljene osobe i izbjeglice, osobe s invaliditetom, osobe zaražene HIV-om i AIDS-om i starije stanovništvo. U tom smislu, podrška UN-a za zatvaranje poglavlja o dugotrajnoj raseljenosti i rješavanje preostalih pitanja izbjeglih, raseljenih osoba, a posebno stanovnika kolektivnih centara, smatra se ključnom za korištenje na najbolji način sve manjih sredstava koja se izdvajaju za ova pitanja. Podrška UN-a u ovoj oblasti treba biti usklađena sa Revidiranom strategijom za provedbu Aneksa VII i regionalnim projektom za stambeno zbrinjavanje, kako bi se osigurala komplementarnost i međusobna povezanost. Dinamika populacije predstavlja ključni aspekt za planiranje budućeg razvoja, a UN je u mogućnosti da ponudi odgovarajuću stručnost vlastima BiH u jačanju kapaciteta za prikupljanje podataka i analiziranje demografskih promjena u bh.društvu i za odgovarajuće planiranje. Također, politike za prevenciju zloupotrebe droga, posebno među mladima, i unapređenje liječenja za korisnike droga, uključujući informativne kampanje, treba uzeti u obzir kad se radi o angažmanu UN-a u BiH.

Kroz širok spektar svog rada, stečene pouke i najbolje prakse, UN u BiH ima veliko radno iskustvo u navedenim potencijalnim oblastima buduće saradnje sa BiH. Odabrane strateške oblasti nisu predviđene da u potpunosti uključe sve intervencije UN-ovih agencija. Iako su ravnopravnost spolova, mladi i ljudska prava obuhvaćeni posebnim poglavljima,

oni će biti uključeni u sve prioritete za djelovanje, kao i u aktivnosti izgradnje kapaciteta partnera u državi. Kako bi se napori usmjerili na rješavanje nejednakosti, Romi i osobe s invaliditetom bit će obuhvaćeni kao posebna grupa, ali i uključeni u sve programe u sve tri oblasti djelovanja.

Konkretni prioriteti i ciljevi rada UN-a u BiH utvrdit će se u okviru potpunih konsultacija sa vlastima u BiH. Analiza sadržana u ovoj Zajedničkoj procjeni stanja u zemlji nudi važne informacije za proces donošenja odluka.

04.

Dodaci

04.

Dodaci

A. Dodatak: Indeks humanog razvoja za BiH

TABELA 01 Globalna pozicija Bosne i Hercegovine u smislu humanog razvoja, 2012. godine

Grupa zemalja, zemlja	HDI vrijednost	Očekivana životna dob po rođenju (godina)	Prosječni broj godina školovanja (godina)	Očekivani broj godina školovanja (godine)	GNI/pc (konstanta PPP 2005 \$)	Neprihodovna HDI vrijednost
Veoma visok humani razvoj	0,905	80,1	11,5	16,3	33.391	0,927
Visok humani razvoj	0,758	73,4	8,8	13,9	11.501	0,781
Srednji humani razvoj	0,640	69,9	6,3	11,4	5.428	0,661
Nizak humani razvoj	0,466	59,1	4,2	8,5	1.633	0,487
Norveška	0,955	81,3	12,6	17,5	48.688	0,977
Nigerija	0,304	55,1	1,4	4,9	701	0,313
Svijet – prosjek	0,694	70,1	7,5	11,6	10.184	0,690
Bosna i Hercegovina	0,735	75,8	8,3	13,4	7.713	0,787
Relativni nivo za Bosnu i Hercegovinu, BiH = 1.00						
Veoma visok humani razvoj	1,231	1,057	1,384	1,212	4,329	1,178
Visok humani razvoj	1,031	0,968	1,063	1,034	1,491	0,993
Srednji humani razvoj	0,870	0,922	0,758	0,850	0,704	0,840
Nizak humani razvoj	0,635	0,779	0,510	0,632	0,212	0,619
Norveška	1,299	1,072	1,517	1,300	6,313	1,241
Nigerija	0,414	0,726	0,173	0,366	0,091	0,398
Svijet – prosjek	0,944	0,924	0,900	0,862	1,320	0,877

Izvor: Izvještaj o humanom razvoju 2013, str. 144.

TABELA 02 Position of BiH in Central and East Europe Countries according to HDI, 2012

HDI Rank	Zemlja	HDI vrijednost	Očekivana životna dob po rođenju	Prosječni broj godina školovanja	Očekivani broj godina školovanja	GNI/pc (PPP 2008 \$)	Neprihodovna HDI vrijednost
70	Albanija	0,749	77,1	10,4	11,4	7.822	0,807
81	BiH	0,735	75,8	8,3	13,4	7.713	0,787
57	Bugarska	0,782	73,6	10,6	14,0	11.474	0,826
28	Češka Republika	0,873	77,8	12,3	15,3	22.067	0,913
47	Hrvatska	0,805	76,8	9,8	14,1	15.419	0,837
77	BJR Makedonija	0,740	75,0	8,2	13,4	9.377	0,777
37	Mađarska	0,831	74,6	11,7	15,3	16.088	0,874
52	Crna Gora	0,791	74,8	10,5	15,0	10.471	0,850
39	Poljska	0,821	76,3	10,0	15,2	17.776	0,851
56	Rumunija	0,786	74,2	10,4	14,5	11.011	0,836
64	Srbija	0,769	74,7	10,2	13,6	9.533	0,823
35	Slovačka	0,840	75,6	11,6	14,7	19.696	0,872
21	Slovenija	0,892	79,5	11,7	16,9	23.999	0,936
Relativni nivo za Bosnu i Hercegovinu. BiH = 1.00							
70	Albanija	1,02	1,02	1,25	0,85	1,01	1,03
81	Bugarska	1,06	0,97	1,27	1,04	1,49	1,05
57	Češka Republika	1,19	1,03	1,48	1,14	2,86	1,16
28	Hrvatska	1,09	1,01	1,18	1,05	2,00	1,06
47	BJR Makedonija	1,01	0,99	0,98	1,00	1,22	0,99
77	Mađarska	1,13	0,98	1,40	1,14	2,09	1,11
37	Crna Gora	1,08	0,99	1,27	1,12	1,36	1,08
52	Poljska	1,12	1,01	1,20	1,13	2,30	1,08
39	Rumunija	1,07	0,98	1,25	1,08	1,43	1,06
56	Srbija	1,05	0,98	1,23	1,01	1,24	1,05
64	Slovačka	1,14	1,00	1,39	1,09	2,55	1,11
35	Slovenija	1,21	1,05	1,41	1,25	3,11	1,19

Izvor: Izvještaj o humanom razvoju 2013, str. 148.

B. Dodatak: Status napretka u pogledu ostvarivanja MDG-a u BiH

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz Izvještaja o realizaciji MDG 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MDG Ciljevi za 2015. (osim ako nisu navedeni)	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto					
a	b	c	d	e	f	g	h	
CILJ 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad								
1.1. Procenat stanovništva koje živi ispod apsolutne granice siromaštva	19,5	16,0	14,0	14,4 (2007)	14,4 (2007)	9,0	neizvjesno	
1.8. Stopa nezaposlenosti u %	ILO definicija	22,9	22	29,0	24,1 (2009)	28,0 (2012)	22,0	neizvjesno
	Registrirana	43,4	30	44,1	42,7	44,5 (2013)	30,0	neizvjesno
1.12. Stopa nezaposlenosti u starosnoj grupi 15-24 godine u %	34,8	30	58,4	48,7 (2009)	63,1 (2012)	12	neizvjesno	
CILJ 2: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad								
2.1. Neto stopa upisa u osnovnu školu u %	97,0	95	98,4 (2005/6)	96	97,6 (2011/12)	100	moгуće	
2.4. Neto stopa upisa u srednju školu u %	68,3	75	79,3 (2005/06)	77	91,8 (2011/12)	85	postignuto	
2.5. Stopa upisa u visoko obrazovanje u %	23,0	25	33,5 (2007)	34 (2008)	38 (2011)	35	postignuto	
2.6. Stopa djece koja pohađaju ustanove za predškolski odgoj u %	4,3	12	6,4	9,9	13,1 (2011/12)	25,0	neizvjesno	
CILJ 3: Unapređenje ravnopravnosti spolova i osnaživanje žena								
3.3. Udio žena zaposlenih u nepoljoprivrednom sektoru u %	39,2	40,0	33,8	34,9	42 (2011)	45	izvjesno	
3.4. Procenat žena na zastupničkim mjestima u Parlamentu BiH	14,3	16	10,5(2008)	10,5 (2008)	19 (2011)	25	moгуće	
CILJ 4: Smanjiti smrtnost djece								
4.1. Stopa smrtnosti djece mlađe od 5 godina na 1000 živorođenih	9,6	9,3	8,5	8,1 (2009)	7,7 (2011)	7,0	izvjesno	
4.2. Smrtnost dojenčadi (mlađe od 1 godine) na 1000 živorođenih	7,6	7,0	6,6	6,5 (2009)	5,0 (2012)	5,0	postignuto	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci (iz izvještaja o realizaciji MDG 2010.)	2012. ili posljednji dostupni podaci	MDG Ciljevi za 2015. (osim ako nisu navedeni)	Napredak na postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Postignuto				
a	b	c	d	e	f	g	h
CILJ 5: Unapređenje zdravog materinstva							
5.1. Smrtnost majki (na 100.000 živorođenih)	5,05	4,0	1 (2007)	2,9 (2009)	3,0 (2010) 6,3 (2011)	2,5	moгуće
5.2. Procenat stručne pomoći pri porodu %	99,6	100	99,5	99,9	99,9 (2011/12)	100,0	postignuto
5.3. Stopa prevalencije kontracepcije	49 (2001)	55	35,7(2006)	35,7 (2006)	46 (2011/12)	65	neizvjesno
CILJ 6: Suzbijati HIV/AIDS, malariju i druge zarazne bolesti							
6.1. Odrasli sa HIV/AIDS-om, broj novih slučajeva AIDS-a / broj smrtnih slučajeva	111/5/3 (2004)	n/a	n/a	164/2/1 (2009)	164/2/1 (2009)	< 50 (annual)	postignuto
6.3. Prevalencija tuberkuloze i stopa smrtnosti /100.000	slučajevi	50	30	55	30	66 (2011)	neizvjesno
	stopa smrtnosti	4	0	8	<6	6,8 (2011)	
CILJ 7: Osigurati održivost okoliša							
7.1. Procenat zemlje prekriven šumama u %	b1) 44,6 b2) 55,6 b3) 42,8	52	42,7	53	42,8 (2011)	60	neizvjesno
7.5. Procenat stanovništva priključenog na sistem vodosnabdijevanja	53	58	65 (2008)	65 (2008)	61,7 (2011)	67	moгуće
7.6. Procenat stanovništva priključenog na sistem kanalizacije	33	36	36 (2008)	36 (2008)	36 (2008)	40	izvjesno
CILJ 8: Razviti globalno partnerstvo za razvoj							
8.4. Učešće zvanične razvojne pomoći (ODA) u BDP-u u %	11,1	n/a	2,97	2,6	2,3 (2011)	1,0	izvjesno
8.8. Telefonske linije na 100 stanovnika	22,6	15,0	28,2	27 (2008)	25 (2011)	26,0	postignuto
8.10. Korisnici interneta na 100 stanovnika	1,11	4,0	27,9	34,7 (2008)	60 (2011)	15,0	postignuto

Izvor: Izvještaj o humanom razvoju 2013, str. 148.

C. Dodatak: Lista UN-ovih sporazuma koje je BiH ratificirala, a koji su od prioriternog značaja za buduće programsko partnerstvo sa BiH

UN-ovi sporazumi koje je ratificirala BiH	Ratifikacija
1. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima	1.9.1993. sukcesija
2. Fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima	1.3.1995. ratifikacija
3. Drugi fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, usmjeren na ukidanje smrtne kazne	16.3.2001. ratifikacija
4. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima	1.9.1993. sukcesija
5. Fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima	18.1.2012. ratifikacija
6. Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja	1.9.1993. sukcesija
7. Fakultativni protokol uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja	24.10.2008. ratifikacija
8. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama	1.9.1993. sukcesija
9. Fakultativni protokol uz Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama	4.9.2002. ratifikacija
10. Međunarodna konvencija o ukklanjanju svih oblika rasne diskriminacije	16.7.1993. sukcesija
11. Konvencija o pravima djeteta	1.9.1993. sukcesija
12. Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o uključivanju djece u oružane sukobe	10.10.2003. ratifikacija
13. Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji	4.9.2002. ratifikacija
14. Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji	13.12.1996. pristupanje
15. Međunarodna konvencija o zaštiti svih osoba od prisilnog nestanka	30.3.2012. ratifikacija
16. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom	12.3.2010. ratifikacija
17. Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom	12.3.2010. ratifikacija
18. Konvencija o smanjenju broja osoba bez državljanstva	13.12.1996. pristupanje
19. Konvencija o statusu izbjeglica	1.9.1993. sukcesija
20. Konvencija o statusu osoba bez državljanstva	1.9.1993. sukcesija
21. Protokol o statusu izbjeglica	1.9.1993. sukcesija
22. Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se nadopunjuje Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala	24.4.2002. ratifikacija
23. Okvirna konvencija o kontroli duhana SZO	10.7.2009. pristupanje
24. Univerzalna konvencija o autorskom pravu, sa dodatnom Deklaracijom koja se odnosi na Član XVII i Rezolucijom koja se odnosi na član XI. Ženeva 6. septembar/rujan 1952. godine	decembar 1993. potvrda o sukcesiji
25. Protokol 1 dodat Univerzalnoj konvenciji o autorskom pravu koji se odnosi na primjenu Konvencije na djela osoba bez državljanstva i izbjeglica. Ženeva 6. septembar/rujan 1952. godine	12.7.1993. potvrda o sukcesiji

UN-ovi sporazumi koje je ratificirala BiH		Ratifikacija
26.	Protokol 2 dodat Univerzalnoj konvenciji o autorskom pravu koji se odnosi na primjenu Konvencije na djela određenih međunarodnih organizacija. Ženeva 6. septembar/rujan 1952. godine	12.7.1993. potvrda o sukcesiji
27.	Protokol 3 dodat Univerzalnoj konvenciji o autorskom pravu koji se odnosi na datum stupanja na snagu instrumenata ratifikacije ili prihvaćanja ili pristupanja Konvenciji. Ženeva 6. septembar/rujan 1952. godine	12.7.1993. potvrda o sukcesiji
28.	Konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba sa Pravilnikom o izvršavanju Konvencije. Hag, 14. maj/svibanj 1954. godine	12.7.1993. potvrda o sukcesiji
29.	Protokol uz Konvenciju za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. Hag, 14. maj/svibanj 1954. godine	12.7.1993. potvrda o sukcesiji
30.	Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju. Pariz, 14. decembar/prosinac 1960. godine	12.7.1993. potvrda o sukcesiji
31.	Konvencija o mjerama zabrane i sprečavanja nedopuštenog uvoza, izvoza i prenosa vlasništva kulturnih dobara. Pariz, 14. novembar/studen 1970. godine	12.7.1993. potvrda o sukcesiji
32.	Konvencija o priznanju visokoškolskih studija, diploma i stupnjeva u arapskim i evropskim državama na Mediteranu. Nica, 17. decembar/prosinac 1976. godine	12.7.1993. potvrda o sukcesiji
33.	Univerzalna konvencija o autorskom pravu, izmijenjena 24. jula/srpnja 1971. godine, sa dodatnom Deklaracijom koja se odnosi na Član XVII i Rezolucijom koja se odnosi na član XI. Pariz, 24. jula/srpnja 1971. godine	12.7.1993. potvrda o sukcesiji
34.	Konvencija o priznavanju visokoškolskih studija, diploma u državama područja Evrope. Pariz, 21. decembar/prosinac 1976. godine	12.7.1993. potvrda o sukcesiji
35.	Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine. Pariz, 16. novembar/studen 1972. godine	12.7.1993. potvrda o sukcesiji
36.	Sporazum o uvozu obrazovnog, naučnog materijala i materijala koji se koristi u kulturnoj djelatnosti, sa Aneksima A do E i priloženim Protokolom. Firenca, 17. juni/lipanj 1950. godine	1.9.1993. potvrda o sukcesiji
37.	Protokol uz Sporazum o uvozu obrazovnog, naučnog materijala i materijala koji se koristi u kulturnoj djelatnosti, sa Aneksima A do H. Najrobi, 26. novembar/studen 1976. godine	1.9.1993. potvrda o sukcesiji
38.	Ugovor o olakšavanju međunarodnog protoka vizuelnih i audio materijala obrazovne, naučne i kulturne prirode, i Protokol o potpisu i primjeru dozvole, na osnovu IV člana Ugovora. Bejrut, 10. decembra/prosinca 1948. godine	12.1.1994. potvrda o sukcesiji
39.	Konvencija o distribuciji signala za prenos programa preko satelita. Brisel, 21. maj/svibanj 1974. godine	12.1.1994. potvrda o sukcesiji
40.	Konvencija o močvarama od međunarodne važnosti naročito kao staništa ptica močvarica. Ramsar, 2. februar/veljača 1971. godine	24.9.2001. potvrda o sukcesiji
41.	Konvencija o priznavanju kvalifikacija koje se odnose na visoko obrazovanje u evropskoj regiji. Lisabon, 11. april/travanj 1997. godine	9.1.2004. ratifikacija
42.	Konvencija o zaštiti i promociji raznolikosti kulturnih izraza. Pariz, 20. oktobar/listopad 1972. godine	27.1.2009. ratifikacija
43.	Međunarodna konvencija o zaštiti umjetnika izvođača, proizvođača fonograma i organizacija za radiodifuziju. Rim, 26. oktobar/listopad 1961. godine	19.2.2009. ratifikacija
44.	Konvencija o zaštiti proizvođača fonograma od neodobrenog umnožavanja njihovih fonograma. Ženeva, 29. oktobar/listopad 1971. godine	19.2.2009. ratifikacija
45.	Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine. Pariz, 17. oktobar/listopad 2003. godine	23.2.2009. ratifikacija
46.	Konvencija o zaštiti podvodne kulturne baštine. Pariz, 2. novembar/studen 2001. godine	22.4.2009. ratifikacija
47.	Međunarodna konvencija protiv dopinga u sportu. Pariz, 19. oktobar/listopad 2005. godine	22.4.2009. ratifikacija

UN-ovi sporazumi koje je ratificirala BiH	Ratifikacija
48. Drugi protokol uz hašku Konvenciju iz 1954. godine za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. Hag, 26. mart/ožujak 1999. godine	22.5.2009. pristupanje
49. Konvencija o prisilnom radu, 1930. godine	2.6.1993. ratifikacija
50. Konvencija o slobodi udruživanja i zaštiti prava na organiziranje, 1948. godine	2.6.1993. ratifikacija
51. Konvencija o pravu na organiziranje i kolektivno pregovaranje, 1949. godine	2.6.1993. ratifikacija
52. Konvencija o jednakosti nagrađivanja muške i ženske radne snage za rad jednake vrijednosti. 1951. godine	2.6.1993. ratifikacija
53. Konvencija o ukidanju prisilnog rada. 1957. godine	15.11.2000. ratifikacija
54. Konvencija o diskriminaciji u odnosu na zaposlenje i zanimanje. 1958. godine	2.6.1993. ratifikacija
55. Konvencija o najnižoj dobi za zapošljavanje, 1973. godine. Najniža propisana dob: 15 godina	2.6.1993. ratifikacija
56. Konvencija o najgorim oblicima iskorištavanja dječijeg rada, 1999. godine	5.10.2001. ratifikacija
57. Bečka konvencija o zaštiti ozonskog omotača, 1985. godine	1.9.1993. ratifikacija
58. Montrealski protokol o tvarima koje oštećuju ozonski omotač, 1987. godine	1.9.1993. ratifikacija
59. Dopuna Montrealskog protokola dogovorena na drugom sastanku ugovornih strana, 1990. godine	11.8.2003. ratifikacija
60. Dopuna Montrealskog protokola dogovorena na četvrtom sastanku ugovornih strana, 1992. godine	11.8.2003. ratifikacija
61. Dopuna Montrealskog protokola dogovorena na devetom sastanku ugovornih strana, 1997. godine	11.8.2003. ratifikacija
62. Okvirna konvencija UN-a o klimatskim promjenama, 1992. godine	2000. ratifikacija
63. Kjoto protokol, 1997. godine	2008. ratifikacija
64. Konvencija o biološkoj raznolikosti, 1992. godine	2002. ratifikacija
65. Protokol o biološkoj sigurnosti (Kartagenski protokol), 2000. godine	2008. ratifikacija
66. Konvencija o borbi protiv dezertifikacije u zemljama sa sušom i ili dezertifikacijom, posebno u Africi, 1994. godine	2002. ratifikacija
67. Konvencija o dugotrajnim organskim zagađivačima, 2001. godine	2010. ratifikacija

